

Nuorten kokemuksia osallisuudesta ja suunnitelmallisesta sosiaalityöstä
sijaishuollon aikana

Päivi Leinonen 0349169

Pro gradu-tutkielma

Sosiaalityön koulutusohjelma

Lapin yliopisto

Kevät 2017

Lapin yliopisto, yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Työn nimi: Nuorten kokemuksia osallisuudesta ja suunnitelmallisesta sosiaalityöstä sijaishuollon aikana

Tekijä: Päivi Leinonen

Koulutusohjelma/oppiaine: Sosiaalityö

Työn laji: Pro gradu -työ_x_ Sivulaudaturtyö__ Lisensiaatintyö__

Sivumäärä: 70

Vuosi: 2017

Tiivistelmä: Suomessa kodin ulkopuolelle sijoitetaan usein 13–17-vuotiaita nuoria. Lapsen sijaishuollolla tarkoitetaan huostaanotetun, kiireellisesti tai väliaikais määräyksen nojalla sijoitetun lapsen hoidon ja kasvatuksen järjestämistä kodin ulkopuolella. Sijoitus tapahtuu usein nuoruudessa, jolloin nuori käy läpi monia muutoksia liittyen fyysiseen kasvuun, ajattelun kehittymiseen ja erilaisiin sosiaalisiin tekijöihin. Nuori itsenäistyy sijaishuollosta itsenäiseen elämään, jolloin sijaishuoltopaikka on merkittävässä asemassa saattamassa nuorta kohti aikuisuutta.

Lasten ja nuorten osallisuus on vahvasti turvattu YK:n lasten oikeuksien sopimuksella (LOS) ja Suomen lainsäädännöllä. Nuorten osallisuus sijaishuollon aikana näyttäytyy kuitenkin usein näennäisenä. Jälkihuollon suunnittelu aloitetaan usein myöhään, jos lainkaan sijaishuollon aikana. Tutkimukseni on laadullinen tutkimus ja aineisto perustuu neljän sijaishuollosta itsenäistyneen nuoren haastatteluaineistoon. Tutkimuksen tarkoitus on ollut tuoda esiin nuorten omia kokemuksia osallisuudesta sijaishuollon aikana. Tavoitteena on ollut selvittää millä tavoin nuoret ovat voineet osallistua omaan itsenäistymiseen ja jälkihuollon suunnitteluun sekä millaisena suunnitelmallinen sosiaalityö on nuorille näyttäytynyt sijaishuollon aikana.

Tutkimuksen tuloksena nuorten osallisuus näyttäytyy näennäisenä ja ohuena kokemuksena, erityisesti itsenäistymiseen ja jälkihuollon suunnitteluun liittyen. Sijaishuoltopaikan merkitys on olennainen nuorten osallisuuden mahdollistajana sekä nuorten itsenäistymiseen liittyvien taitojen valmentamisessa. Suunnitelmallinen sosiaalityö ei ole tässä tutkimuksessa näyttäytynyt olevan nuorille näkyvä prosessi. Suunnitelmallisen työn lähtökohta, tilannearvio, on vaikuttanut olennaisesti koko sijoituksen kulkuun. Nuorten osallistuminen työskentelyyn on edistänyt suunnitelmallisen työn etenemistä sijaishuollon aikana. Mikäli nuorten osallisuus ei ole mahdollistunut, ei ole myöskään suunnitelmallisuus sijaishuollon aikana edennyt parhaalla mahdollisella tavalla. Merkittävä huomio tutkimuksessa on ollut lasten asioista vastaavan sosiaalityöntekijän ja nuorten kohtaamattomuus, mikä on vaikuttanut nuorten osallisuuteen negatiivisesti. Tutkimuksen merkittävä yksittäinen johtopäätös on, että nuoren asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä on valtava merkitys nuoren edun valvojana ja julkisena huoltajana nuoren sijaishuollon aikana.

Avainsanat: sijaishuolto, osallisuus, suunnitelmallinen sosiaalityö, itsenäistyminen

Muita tietoja:

Suostun tutkielman luovuttamiseen kirjastossa käytettäväksi_x_

Suostun tutkielman luovuttamiseen Lapin maakuntakirjastossa käytettäväksi_x_
(vain Lappia koskevat)

Sisällys

1 Johdanto.....	1
2 Nuori lastensuojelun piirissä	5
2.1 Sijais- ja jälkihuolto.....	5
2.2 Itsenäistyvä nuori.....	9
3 Osallisuus	12
3.1 Osallisuuden käsite ja oikeutus.....	12
3.2 Osallisuuden rakentuminen	15
4 Suunnitelmallinen sosiaalityö.....	19
4.1 Suunnitelmallisen sosiaalityön elementit	19
4.2 Suunnitelmat työvälineinä	23
5 Tutkimuksen toteutus	26
5.1 Tutkimustehtävä ja metodologiset valinnat.....	26
5.2 Tutkimusaineisto	28
5.3 Aineiston kerääminen	29
5.4 Aineiston analyysi	31
5.5 Tutkimuksen etiikka ja tutkijan paikka	33
6 Nuorten kokemuksia osallisuudesta sijaishuollon aikana	36
6.1 Osallistuminen.....	36
6.2 Kuulluksi tuleminen	41
6.3 Vaikuttaminen omiin asioihin	44
6.4 Osallisuutta edistävät ja estävät tekijät.....	47
7 Nuorten kokemuksia suunnitelmallisesta sosiaalityöstä sijaishuollon aikana.....	51
7.1 Tilannearvio suunnitelmallisen työn lähtökohtana.....	51
7.2 Suunnitelmien laatiminen.....	56
7.3 Työskentely- ja arviointivaiheen kokemuksia.....	60
7.4 Suunnitelmallista sosiaalityön edistävät ja estävät tekijät.....	62
8 Johtopäätökset ja pohdinta.....	65
Lähteet	71
Liitteet.....	77

1 Johdanto

Tutkimukseni aihe kohdistuu sijaishuollosta itsenäistyneiden nuorten kokemuksiin osallisuudesta ja suunnitelmallisesta sosiaalityöstä sijaishuollon aikana. Tutkimukseni tavoitteena on tuottaa tietoa millä tavoin nuoret ovat voineet vaikuttaa ja osallistua oman itsenäistymiseensä liittyviin suunnitelmiin suunnitelmallisen sosiaalityön näkökulmasta. Onko nuorella sijaishuollossa asuessaan ollut mahdollisuus olla osallisena oman itsenäistymisensä ja jälkihuollon suunnitteluun nuoren vallitsevaan tilanteeseen nähden ja mitkä tekijät ovat vaikuttaneet osallisuutta haittaavina tai osallisuutta lisäävinä tekijöinä. Tutkimuksen keskeiset käsitteet ovat sijaishuolto, osallisuus, suunnitelmallinen sosiaalityö sekä itsenäistyminen.

Kiinnostus gradun aihetta kohtaan on noussut omasta työstäni lastensuojelun laitoshuollosta. Olen työskennellyt laitoshuollossa ohjaajana kymmenen vuotta ja kyseisestä lastensuojelulaitoksesta on näiden vuosien varrella itsenäistynyt useita nuoria. Työstä saamani kokemuksen mukaan nuoria sijoitetaan usein 15–16-vuoden iässä. Myös tilastojen mukaan kodin ulkopuolelle sijoitetaan Suomessa eniten 13–17-vuotiaita nuoria (Hestbæk ym. 2014, 481). Vuonna 2014 huostassa olevien 16–17-vuotiaiden nuorten osuus vastaavan ikäisestä väestöstä oli 3,1 prosenttia, kun vastaavasti 0–17-vuotiaista sijoitettujen osuus oli yksi prosentti vastaavan ikäisestä väestöstä (Terveystieteiden tutkimuskeskus 2014, 3). Työssäni lastensuojeluyksikössä olen havainnut, että jälkihuollon suunnittelu aloitetaan usein varsin myöhään, jos ollenkaan, sijoituksen aikana. Tätä ajatusta tukee myös Toimiva lastensuojelu- toteuttamissuunnitelma, jonka tehtävänä on ollut arvioida lastensuojelun tilaa Suomessa. Toteuttamissuunnitelmassa on todettu jälkihuollon suunnittelun alkavan usein liian myöhään, vasta sijaishuollon päättymisvaiheessa (Sosiaali- ja terveysministeriö 2014, 26). Tutkimukseni avulla olen kiinnostunut selvittämään nuorten omia kokemuksia suunnittelutyötä estävistä ja edistävästä tekijöistä. Onko nuorella ollut mahdollisuus vaikuttaa suunnitelmien laatimiseen? Tätä ajatusta tukee myös Elina Pekkarisen (2011, 63) Lastensuojelun tieto ja tutkimus-hankkeen raportti, jossa hän toteaa, että nuorten yhteiskuntaan kiinnittymisen edistäviä ja estäviä tekijöitä huostassa pidon lopettamisvaiheessa tulisi ehdottomasti tutkia.

Nuorten oma osallisuus jälkihuollon suunnittelussa näyttäytyy usein näennäisenä osallisuutena eikä nuorten sitoutumista jälkihuollon suunnitelman toteutumiseksi aina ehdi tapahtua toivotulla tavalla (Sosiaali- ja terveysministeriö 2014, 26). Yhtenä syynä voi oman työkokemukseni mukaan olla, etteivät nuoret ole tietoisia tulevan jälkihuollon sisällöstä. Usein nuoret odottavat itsenäistymistä siitä koituvan vapauden tunteen vuoksi ja todellisuus itsenäistymisen tuomasta vastuusta ja velvollisuuksista jää ajatuksissa varjoon. Omat kokemukseni ovat työstä saatua kokemustietoa yhdestä lastensuojelulaitoksesta ja tutkimuksen tavoitteena on saada lisää tietoa nuorten omista kokemuksista osallisuudesta itsenäistymisen ja jälkihuollon suunnitteluun.

Lapsiasiavaltuutetun toimisto toteutti yhteistyökumppaneiden kanssa syksyllä 2011 ”*Uskomme sinuun – Usko Sinäkin*” -kiertueen lastensuojelun asiakkaana olevien nuorten parissa eri puolilla maata keräten heidän kokemuksiaan sijaishuollon ja lastensuojelun kehittämiseksi. *Suojele unelmia – vaali toivoa* – raportti on koonnut suosituksia näiden nuorten kokemuksista ja he pitivät erittäin tärkeänä sijaishuoltopaikasta saamiaan selviytymiskeinoja elämän varrelle. Usein sijoitettujen nuorten biologisten vanhempien antamat elämänhallintamallit ovat sellaisia, joita nuoret eivät halua toistaa itsenäistyttyään omaan elämään. Nuoret kokivat, että jälkihuollon suunnittelu tulee aloittaa hyvissä ajoin ja kuunnella heidän omia haaveitaan elämästään, pohtia tulevaisuuden toimia sekä harjoitella myös käytännössä itsenäistymiseen liittyviä taitoja. Yksilölliset toiveet ja tarpeet tulisi heidän mukaan ottaa myös huomioon jälkihuollon suunnittelussa. (Lapsiasiavaltuutettu 2012, 36.)

Valtiontalouden tarkastusviraston tuloksellisuustarkastuskertomuksen (2012, 3) mukaan osa sijaishuoltopaikoista ei valmenna nuoria tarpeeksi hyvin eikä riittävän ajoissa jälkihuoltoon siirtymiseen. Lisäksi jälkihuollon vapaaehtoisuus on nähty ongelmallisena täysi-ikäisen nuoren tilanteessa. Kansainvälisessä vertailututkimuksessa 23 Euroopan maasta, liittyen sijaishuollosta aikuisuuteen siirtymisessä, nousi suosituksina ja parannusehdotuksina esiin lainsäädännölliset kehykset aikuisuuteen ja itsenäisyyteen valmistautumiseen sekä jälkihuoltoon, erityisesti maille, joissa ei ollut määriteltyä lainsäädäntöä sijaishuollosta itsenäistyville nuorille. Lisäksi maille, joissa lainsäädäntö oli harkinanvaraista, oli nähty hyvänä ajatuksena lainsäädännön tiukentaminen velvoittavaksi jälkihuoltopalvelujen tarjoamisen suhteen. Vertailututkimuksessa jälkihuollon iän nos-

taminen 21:stä 25 ikävuoteen on nähty hyvänä asiana. (Stein 2014, 32.) Sarianna Reinikaisen (2009, 88) väitöskirjan ”Nuorisokodista maailmalle” tutkimuksessa useat nuoret kokivat lähtönsä sijaishuollosta varhaiseksi ja hätiköidyksi huolimatta siitä, että lähtö on sujunut yhteisymmärryksessä nuorisokodin kanssa ja tuolloin on tuntunut sopivalta ajalta lähteä. Päivi Känkänen (2009, 238) näkee, että lastensuojelun sijais- ja jälkihuollon tulisi olla yksi yhtenäinen kokonaisuus.

Vuonna 2010 toteutettiin verkkokysely osana Euroopan neuvoston osallistumistutkimusta, jonka tavoitteena oli selvittää miten hyvin lapsia ja nuoria kuullaan eri maissa. Tutkimukseen osallistuneista, suomalaisten lasten ja nuorten omasta osallistumisesta, noin alle puolet koki tullessa kuulluksi sijaishuollon työntekijöiden toimesta aina tai useimmiten. Noin neljäsosa kyselyyn vastanneista lapsista ja nuorista kokivat työntekijöiden ottavan heidän näkemyksensä huomioon joko erittäin harvoin tai ei koskaan. Tutkimuksessa haasteltiin myös kahta nuorta erilaisilla sijoitustaustoilla, jolloin heidän taustansa ja sitä myötä myös kokemukset osallistumisestaan poikkesivat toisistaan. Raporttiluonnosta koskeneeseen kuulemistilaisuuteen osallistuneet asiantuntijat huomauttivat, että sijoitetuilla lapsilla ja nuorilla ei ole käytännössä ollenkaan päätösvaltaa, vaan lastensuojelulaitoksen työntekijät ja sosiaalityöntekijät päättävät heidän asioistaan. Sosiaalityöntekijät eivät tavanneet lasta henkilökohtaisesti ja lapsilla ja nuorilla oli kokemus, etteivät he voineet luottaa kehenkään, kukaan ei ole heidän puolellaan. Tutkimuksen suosituksina oli nuorten osallistumisen rakenteiden perustaminen lastensuojelulaitoksiin lainsäädännön voimin sekä työntekijöiden kouluttaminen kuulemaan lasten näkemyksiä ja lisäämään lasten osallisuutta itseään koskevassa päätöksenteossa. (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2010, 17–67.)

Vuonna 2012 on tehty haastattelututkimus, jossa haastateltiin kahdeksaa 7–17-vuotiasta lasta tai nuorta ja neljää sosiaalityöntekijää. Tutkimuksen tuloksena lapset ovat kokeneet tullessa paremmin osallisiksi omassa tilanteessaan sijoituksen jälkeen. Lastensuojeluprosesseissa käytettävä termistö on usein lapsille vierasta, eivätkä he aina ymmärrä käsitteiden merkitystä, jolloin he jäävät ulkopuolisiksi omissa asioissaan. Edellä mainitussa tutkimuksessa lapset olivat kokeneet, että uskaltaessaan tuoda esiin, etteivät ymmärrä asioita, heille kyllä selitettiin asiat ymmärrettävällä tavalla. (Pölkki ym. 2012, 114–115.) Verrattuna yleisesti kansainväliseen lasten oikeuksien toteutumisen tilaan,

ovat suomalaiset lapset kuitenkin varsin hyvässä asemassa monelta osin. Vuonna 2007 tehdyssä tutkimuksessa rikkaiden maiden lasten hyvinvoinnista, Suomi sijoittui neljänneksi yleisarvioinnissa OECD maista. (Unicef 2007, 2.) Nuorten ajatuksia omasta osallisuudestaan ja kuulluksi tulemisesta lastensuojelussa on havainnoitu Lasten osallisuus lastensuojelussa - hankkeen (Oranen 2008) aineiston ja Kaisa-Elina Hotarin (2007) pro gradu- tutkielman aineiston perusteella. Nuoret toivoivat työntekijän ymmärtävän heidän elämäntilanteensa mahdollisimman kokonaisvaltaisesti ja tutustumista heihin ihmisinä, ei niinkään asiakkaina. Nuorten puheissa kokemus kuulluksi tulemisesta ja osallisuudesta syntyy avoimessa ja luottamuksellisessa suhteessa läsnä olevan aikuisen kanssa. (Hotari ym. 2013, 159–162.)

2 Nuori lastensuojelun piirissä

2.1 Sijais- ja jälkihuolto

Lastensuojelu on lastensuojelulaissa määritelty olevan lapsi- ja perhekohtaista lastensuojelua. Lastensuojelun asiakkaana olevalle lapselle laaditaan asiakassuunnitelma ja toteutetaan avohuollon tukitoimia. Osa lapsi- ja perhekohtaista lastensuojelua on myös lapsen kiireellinen sijoitus ja huostaanotto sekä niihin liittyvä sijais- ja jälkihuolto. (Lastensuojelulaki 13.4.2007/417, 3§.) Lastensuojelulain tarkoituksena on *turvata lapsen oikeus turvalliseen kasvuympäristöön, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen sekä erityiseen suojeluun*. Keskeisenä periaatteena lastensuojelulaissa on ilmaistu laajasti lain tehtävän olevan lapsen suotuisan kehityksen ja hyvinvoinnin edistäminen. Lain periaatteeksi on kirjattu vanhempien tai huoltajien tai muiden kasvatuksesta vastaavien henkilöiden tukemisvelvollisuus lapsen kasvatuksessa ja hoidossa. Lastensuojelun on myös pyrittävä ehkäisemään lapsen ja perheen ongelmia sekä puuttumaan riittävän varhain ongelmiin. Lapsen etu on otettava huomioon lastensuojelun eri toimissa sekä on pyrittävä arvioimaan miten eri toimenpiteiden vaihtoehdot ja ratkaisut turvaavat lapselle laissa nimetyt seitsemän kohtaa. Myös toiminnan hienovaraisuuden periaate on kirjattu lakiin. (Lastensuojelulaki 13.4.2007/417.)

Lapsen sijaishuollolla tarkoitetaan huostaanotetun, kiireellisesti sijoitetun tai väliaikais määräyksen nojalla sijoitetun lapsen hoidon ja kasvatuksen järjestämistä kodin ulkopuolella (Lastensuojelulaki 13.4.2007/417, 49§). Lapsen sijoittaminen sijaishuoltoon on aina viimesijainen keino puuttua vallitsevaan tilanteeseen. Lasten ja nuorten sijoittaminen kodin ulkopuolelle voidaan tehdä vasta sitten, kun avohuollon tukitoimet on todettu olevan riittämättömiä. Lapset tulee kuitenkin sijoittaa viivytyksettä, jos lapsen etu sitä vaatii. (Hestbæk ym. 2014, 478.) Sijaishuoltoa voidaan toteuttaa perhe- tai laitoshoitona tai sijoittamalla lapsi muulla tavoin lapsen edun edellyttämällä tavalla. Sijaishuoltopaikka tulee aina valita lapsen yksilölliset tarpeet huomioon ottaen. Lastensuojelulaki määrittelee myös missä lapsen sijaishuoltoa ja sijoitusta avohuollon tukitoimena voidaan järjestää. Lastensuojelulaitoksiksi laissa on määritelty lastenkodit, koulukodit sekä muut näihin rinnastettavat lastensuojelulaitokset. Lastensuojelulaki määrittää

lastensuojelulaitosten hoidettavien lasten ja nuorten määrän, henkilöstön määrän sekä kelpoisuuden hoitaa työtään laitoshuollossa. Lisäksi lastensuojelulaki suojaa lapsen ja nuoren oikeuksia sekä miten ja milloin voidaan lapseen kohdistaa rajoitustoimenpiteitä. Sijaishuollossa olevalla lapsella on oikeus tietää sijoitukseen johtaneet syyt ikä- ja kehitystasonsa mukaan. Sijaishuoltopaikan on tuettava lapselle läheisten ihmissuhteiden toteutuminen. Lastensuojelulaki määrittelee myös lapselle varattujen käyttörahojen määrästä ja maksatuksesta opintojen ja harrastusten tukemisen lisäksi. (Lastensuojelulaki 13.4.2007/417.)

Sijaishuollon tehtävät on määritelty lastensuojelulaissa toteutettavan, kuten laissa lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (361/1983) on säädetty. Lakiin lapsen huollosta ja tapaamisoikeudessa on kirjattu, että lapsen tasapainoinen kehitys ja hyvinvointi tulee turvata lapsen yksilöllisten tarpeiden ja toivomusten mukaisesti. Lapsen huollossa tulee kiinnittää huomiota lapselle tärkeiden ihmissuhteiden tukemiseen, erityisesti lapsen ja hänen vanhempiansa välillä. Hyvä hoito ja kasvatusta sekä ikä- ja kehitystasoon nähden tarpeellinen valvonta ja huolenpito on turvattava. Lapselle pyritään järjestämään olosuhteet turvalliseen ja virikkeitä antavaan kasvuympäristöön sekä antamaan lapselle hänen toivomuksiaan ja taipumuksiaan vastaava koulutus. Lain pykälässä määritellään myös, että lapsen tulee saada turvaa, ymmärtämystä ja hellyyttä. Lain sisällössä kielletään lapsen alistaminen, ruumiillinen kuritus ja muulla tavoin loukkaava kohtelu. Lisäksi lapsen itsenäistymistä, kasvamista vastuullisuuteen ja aikuisuuteen tulee tukea ja edistää.

Lapsi siirtyy sijaishuollosta jälkihuollon piiriin tai omaan elämäänsä viimeistään 18-vuotiaana. Lastensuojelulaki määrittelee Suomessa jälkihuollon oikeutusta, jälkihuollon sisältöä ja itsenäistymisvarojen määräytymistä lastensuojelulain pykälissä 75§, 76§, 76a§ ja 77§. Sijaishuollon jälkeen lapselle tai nuorelle on järjestettävä jälkihuoltoa. Jälkihuoltoa tulee järjestää siinä laajuudessa missä lapsi tai nuori sitä välttämättä tarvitsee. Oikeus jälkihuoltoon syntyy, kun lapsi on ollut sijoitettuna sijaishuoltoon tai on ollut sijoitettuna yksin kodin ulkopuolelle yhtäjaksoisesti yhteensä puoli vuotta avohuollon tukitoimenpiteenä. Jälkihuoltoa voidaan järjestää myös muulle lastensuojelun asiakkaana olleelle nuorelle, jos sen katsotaan olevan tarpeellista. Jälkihuollon järjestämisvastuu päättyy viimeistään nuoren täyttäessä 21-vuotta tai, kun lapsi on sijoituksen jälkeen viimeksi ollut viisi vuotta sitten lastensuojelun asiakkaana. Jälkihuoltopalvelut ovat 12-

vuotta täyttäneelle nuorelle vapaaehtoisia eikä niitä ole pakko ottaa vastaan. (Räty 2015, 603–608.) Pohjoismaissa on eroja liittyen jälkihuollon järjestämiseen ja oikeutukseen. Tanskassa jälkihuoltoon siirtyvien nuorten kanssa tulee pitää palaveri liittyen siirtymiseen sijoituksesta jälkihuoltoon puoli vuotta ennen sijoituksen päättymistä. Jälkihuoltoa tarjotaan 23 ikävuoteen saakka sen ollessa pääasiassa taloudellista tukea sekä tukihenkilöiden tarjoamia palveluita. (Heino 2014, 7.) Ruotsissa ei järjestetä varsinaista jälkihuoltoa vaan nuoret siirtyvät sijaishuollosta suoraan itsenäiseen elämään peruspalveluiden piiriin, joita heidän tulee itse hakea. Sen sijaan lainsäädäntö mahdollistaa nuorten sijoittamisen 21 ikävuoteen saakka, mikäli sijoituksen syyt liittyvät nuoren omaan käytökseen, kuten päihteidenkäyttöön tai rikollisuuteen. (Höjer & Sjöblom 2011, 2453.)

Kansainvälinen tutkimus 23 Euroopan maasta liittyen nuorten siirtymiseen sijaishuollosta aikuisuuteen osoitti, että Euroopan maissa sijaishuollosta siirrytään itsenäiseen elämään 14–26-vuotiaana, mikä on varsin laaja ikähaarukka. Tutkimus osoitti myös sen, että useissa maissa, kuten Puolassa ja Romaniassa, nuoret ovat oikeutettuja saamaan tukea pitempään jatkaessaan koulutustaan. Varsinaista lainsäädäntöä jälkihuollon suunnittelemiseksi tai toteuttamiseksi itsenäistymisen jälkeen oli varsin vähän, olemassa oleva lainsäädäntö sisältyi yleensä yleiseen sosiaalihuoltoon tai lastensuojelun lainsäädäntöihin. Euroopan ei-kommunistisissa maissa jälkihuollon lainsäädäntöä oli enemmän, joko harkinnanvaraisena tai velvollisuutena palveluiden tarjoamiseen. (Stein 2014, 28–29.)

Jälkihuollon sisältö tulee järjestää laaditun asiakassuunnitelman mukaisesti. Jälkihuollossa tulee tukea lasta tai nuorta sekä hänen vanhempiaan, huoltajiaan tai lapsen tai nuoren kasvatuksesta vastaavia henkilöitä lastensuojelulain avohuollon tukitoimia koskevan lainsäädännön mukaan. Lisäksi huollon siirron yhteydessä tulee ottaa huomioon perhehoitajien tukeminen 46§ 2 momentin mukaisesti sekä ihmissuhteita ja yhteydenpitoa koskevan pykälän 54§ mukaisesti. Lastensuojelulakiin on lisätty myös 1. huhtikuuta 2015 voimaantullut pykälä asumisen ja toimeentulon turvaamisesta jälkihuollossa (76a§), jonka mukaan jälkihuollon piirissä olevalle lapselle tai nuorelle tulee turvata riittävä taloudellinen tuki ja korjattava asumisoloihin liittyvät puutteet tai järjestettävä tarpeen mukainen asunto, jos ne ovat esteenä lapsen tai nuoren kuntoutumiselle. Lasten-

suojelulaissa on myös määritelty lasten tai nuorten itsenäistymisvarojen kertymisestä ja maksatuksesta. (Lastensuojelulaki 13.4.2007/417.)

Jälkihuoltoa tulee valmistella varhain, mikä on myös Toimivan lastensuojelu- selvityserhmän toimenpide-ehdotus vuosille 2014- 2015. Selvityserhmän mukaan jälkihuoltoa toteutetaan kunnissa hyvin eri tavoin, mikä tarkoittaa jälkihuoltoon oikeutettujen nuorten eriarvoista kohtelua. Asuinpaikalla tai jälkihuollon järjestämisestä vastuussa olevalla kunnalla ei saa olla merkitystä palveluiden järjestämiseen nuorelle. Viranomaiset ovat keskeisessä asemassa palveluiden tarjoamiseen, ei nuori itse. On tärkeää, että sijaishuollon tarjoamat palvelut toimivat limittäin jälkihuollon palveluiden kanssa parhaan tuloksen saavuttamiseksi nuoren siirtyessä jälkihuoltoon. Nuoren osallisuus on keskeistä jälkihuollon toteutumisessa ja osallisuuden mahdollistamiseksi on tärkeää tiedottaa ja arvioida vaihtoehtoisia mahdollisuuksia jälkihuollon toteuttamiseksi nuoren ja tämän läheisten kanssa. (STM 2014, 26.)

Oppaassa lastensuojelun jälkihuoltotyöskentelyyn ”Mikä jälki jää?” (2016) on kerätty nuorten omia kokemuksia jälkihuollosta ja sen kehittämistä sijais- ja jälkihuollon piirissä oleville nuorille suunnatuista tapahtumista, Oulun seudun jälkihuollon kehittäjänuorilta sekä Selviytyjät- ryhmästä, mikä on Pesäpuu ry:n perustama vertaistukeen ja osallisuuteen perustuva lastensuojelun kehittäjäryhmä. Näiden kokemusten mukaan nuoret tarvitsevat itsenäistymiseen yksilöllistä apua oman tilanteensa mukaan, joku vähemmän ja joku taas enemmän. Käytännön asioissa on koettu tarvittavan apua, muun muassa raha-asioiden hoitamisessa, taloudenpidossa ja asumiseen liittyvissä asioissa. Käytännön asioiden lisäksi nuoret ovat kokeneet tarvitsevansa luotettavan, kannustavan sekä turvallisen työntekijän vierelleen, joka ei myöskään tuomitse, vaan kannustaa ja tsemppaa. Suunnitelmien teossa nuoret ovat kokeneet suunnitelmia tehtävän ajoittain suunnitelman vuoksi, ei sen toteuttamisen vuoksi. Enemmän nuoret kaipasivatkin tulevaisuuden suunnitelmia, jotka luovat toivoa sekä säännöllistä tavoitteiden pohdintaa. Kokemusten jakaminen muiden nuorten kanssa koettiin hyvänä asiana, joko keskustellen tai toiminnallisesti. Tärkeää olisi vertaistukiryhmistä tiedottaminen riittävän hyvin osallistumisen mahdollistamiseksi. Kerätyn kokemustiedon mukaan nuoret olivat kokeneet saaneensa tukea varsin vaihtelevasti. Kaikilla ei ollut tiedossa, minkälaiseen tukeen he olisivat olleet oikeutettuja jälkihuollossa. Osalla oli ollut hankaluuksia tavoittaa työn-

tekijöitä esimerkiksi virastojen aukioloaikojen ja omien kouluaikataulujen vuoksi. Raha-asiat nuoret kokivat tärkeäksi, itsenäistymisvaroista koettiin olevan apua sekä siitä, ettei tarvinnut ottaa opintolainaa opiskelun rahoittamiseksi. Jälkihuollon kehittämiseksi nuoret toivoivat muun muassa enemmän työntekijäresursseja, tukihenkilöitä, pysyvyyttä ja ammattitaitoa työntekijöiltä, epämuodollisempia tapaamisia, kannustavaa ja välittävää asennetta, tiiviimpää työskentelyä lähiverkoston kanssa, mahdollisuutta yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen sekä korkeampaa jälkihuollon päättymisikärajaa. (Hipp & Pukkio 2016, 110–115.)

2.2 Itsenäistynyt nuori

Nuoruusikä on siirtymävaihe lapsuudesta aikuisuuteen, jonka aikana nuori käy läpi monia muutoksia liittyen fyysiseen kasvuun, ajattelun kehittymiseen ja erilaisiin sosiaaliin tekijöihin. Nuoruudessaan ihminen tekee valintoja ja pohjaa elämänsä liittyen ihmissuhteisiin, harrastuksiin ja koulutukseen. Kehitys nuoruudessa on jatkuvaa ja asteittaista, ei niinkään erityisiä kriisejä, kuten aiemmin psykologisessa kirjallisuudessa on kuvattu. Nuoruudessa ihminen kuvastaa usein yhteiskunnallisia tapahtumia ja ideoita ennen valtaväestöä, mikä usein näkyy ylilyönteinä nuorten toiminnassa. (Nurmi ym. 2014, 142–143.) Tony Dunderfelt (2011, 84–85) jakaa nuoruusiän kolmeen osaan; varhais-, keski- ja loppuvaiheeseen. Tutkimukseni nuoret sijoittuvat niin keski- kuin loppuvaiheeseen, joita Dunderfelt kuvaa identiteetin ja ideologisen kriisin vaiheiksi. Hän kuvaa nuoruutta myös aikana, jolloin tulee uudestaan oppia elämään tietoisemmassa suhteessa muihin ihmisiin, luontoon ja maailmankaikkeuteen. Tämä vaihe ei ole ainoastaan nuoruudessa opittavaa, mutta on nuoruudessa varsin kiihkeää aikaa.

Puberteetti on näkyvin muutos nuoruudessa, jonka päätepiste on sukukypsyyden saavuttaminen. Fysiologiset ja hormonaaliset muutokset ovat moninaiset ja ongelmakäyttäytyminen lisääntyy osalla nuorista. Puberteetin varhainen alkamisajankohta on tutkimuksissa antanut viitteitä myöhemmin alkavasta ongelmakäyttäytymisestä. Varhaisen puberteetin on esimerkiksi nuorten tyttöjen osalta havaittu vaikuttavan aiemmin aloitettuun tupakointiin, alkoholinkäyttöön sekä ajankäyttöön itseään vanhempien ja epäso-

aalisten kavereiden seurassa mikä lisää ongelmakäyttäytymistä. Puberteetin saavutettuun myös nuoren minäkuva muuttuu ulkoisen habituksen ja häneen kohdistuvan muiden ihmisten kohtelun ja reagoinnin kautta. (Nurmi ym. 2014, 144–146.) Nuori etsii minä- ja maailmankuvaansa ja psyykkinen maailma käy läpi rakenteellisen ja toiminnallisen muutoksen (Dunderfelt 2011, 88).

Nuoruudessa nuoren ajattelutavat muuttuvat, osin aivojen kypsymisen vuoksi. Ajattelu kehittyy enemmän yleiseen, abstraktiin ja tulevaisuuteen suuntautuvaan ajatteluun. Ideologiset kysymykset, laajempi maailmankuva ja oma tulevaisuus kiinnostavat ajattelukyvyyn kehittyessä. Maailma avautuu perheestä ja lähiympäristöstä yhä laajempaan näkemykseen. Samaan aikaan nuoren päätöksentekokyky ja suunnittelutaito lisääntyvät, mikä on merkityksellistä nuoren tehdessä omaan elämäänsä liittyviä valintoja. Nuoruudessa muuttuvat myös nuoren sosiaaliset suhteet ja ympäristö. Vanhempien merkitys muuttuu nuoren itsenäisyyden kasvaessa ja ikätovereiden merkitys korostuu, jolloin vietetään yhä enemmän aikaa kavereiden kanssa vanhempien jäädessä taka-alalle. (Nurmi ym. 2014, 146–148.) Aikuisuuden kynnyksellä useat nuoret etsivät omaa paikkaansa yhteiskunnassa, jolloin he kypsyvät yksilöllisyydessään kohdatessaan monenlaisia ihmisiä ja maailmaa (Dunderfelt 2011, 92).

Nuoruus voi olla elämänvaiheena haastavaa aikaa, jota muovaa myös ympäristö ja lähellä olevat ihmiset. Lasten ja nuorten olosuhteet ennen sijoitusta ovat usein heikot, mitkä osaltaan ovat sijaishuoltoon päätyminen syitä. On erittäin yleistä, että vanhemmat ovat eronneet sekä merkittävä osuus vanhemmista on työelämän ulkopuolella ja elää erilaisten sosiaalietuuksien varassa. (Lämsä 2009, 100.) Kodin ulkopuolelle sijoitetut nuoret ajautuvat usein riskikäyttäytymisen piiriin verrattuna muihin vastaavaniikaisiin. Sijoitetut lapset kohtaavat erityisiä haasteita itsenäistyessään kohti aikuisuutta ja omaavat selvän eriarvoisuuden riskin. (Kestilä ym. 2012, 599.) Huostassa olleita lapsia ja nuoria koskevan tutkimuksen mukaan huostassa olleiden nuorten koulutustaso jää matalammaksi verrattuna muihin samanikäisiin ei-huostassa oleviin (Heino & Johnson 2010, 285). Huostassa olleilla nuorilla on myös aikuisena usein matalampi toimeentulotaso, suurempi riippuvuus sosiaaliturvasta, lyhyempi elinikä sekä suurempi riski itsemurhille, päihderiippuvuuksiin sekä rikolliseen käyttäytymiseen. Tämän osoittaa niin norjalainen, ruotsalainen kuin englantilainenkin tutkimus. (Vis ym., 2011, 327.)

Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen raportin mukaan, jossa on tehty 25 vuoden seuranta vuonna 1987 syntyneistä nuorista aikuisista, esimerkiksi toimeentulotukea oli saanut kodinulkopuolelle sijoitetuista yli 80 prosenttia, kun taas ei-sijoitetuista alle 30 prosenttia. Mielenterveyden häiriöitä oli sijoitetuilla olleilla lähes 80 prosentilla ja ei-sijoitetulla noin 30 prosentilla. Rikollisuutta ilmeni noin 40 prosentilla sijoitetuilla olleista, kun taas ei-sijoitetuilla vain alle neljällä prosentilla. Sijoitettuna olleista noin 45 prosenttia naisista ja noin 59 prosenttia miehistä eivät olleet suorittaneet mitään jatkotutkintoja 25-vuotiaana. Ei-sijoitetuista ilman jatkotutkintoa oli noin 10 prosenttia naisista ja noin 15 prosenttia miehistä. (Ristikari ym. 2016, 57–60.) Huolimatta siitä, että sijaishuollossa asuneet nuoret yleensä selviytyvät joillain elämäntilanteilla huomattavasti, kuin väestön muut samanikäiset, voi heidän kokemus selviytymisestä olla silti myönteinen. Selviytyminen menneistä elämäntilanteista ja niiden vaikutuksista nykyiseen elämäntilanteestaan voi luoda heille selviytyjän roolin. Edistävinä tekijöinä selviytymiselle voidaan nähdä olevan henkilön vahvuus, selviytymisen halu, puhuminen läheisille, ammattiapu, menneisyyden hyväksyminen sekä oman elämäntavan luominen. (Reinikainen 2009, 130–131.)

Lapset ja nuoret elävät omilla kehitysympäristöissään ja mahdollisuudet ja eväät itseenäiseen elämään eivät ole tasavertaiset kaikilla lapsilla. Bardy ja Heino (2013) tuovat artikkelissaan esiin eriarvoisuuden kasvun Suomessa tuottavan lastensuojelutarpeita. Tasa-arvoon pyrkiminen ei enää ole aktiivinen tavoite päätöksenteossa ja kulutusyhteiskunta toiminnallaan vaikuttaa työpaikkojen määrään, työvoiman kysyntään sekä työmarkkinoiden toimintaan. Esimerkiksi on tutkittu, että vuonna 2004 sijoitettujen lasten vanhemmista 40 prosenttia elivät työelämän ulkopuolella, kun vertailuväestön osuus oli 10 prosenttia (Saarikallio-Torp ym. 2010, 258). Edellä kuvatut luvut osoittavat, kuinka eriarvoisessa tilanteessa vertailuväestö ja sijoitettujen lasten perheet elävät. Samaisessa tutkimuksessa nostetaan esiin sijoitettujen lasten vanhempien toimeentulotukiasiakkaiden olevan pitkäaikaista sekä verrattain suurta vertailuväestöön nähden. Sijoitettujen vanhempien terveydentila on myös muuta väestöä heikompi. (mt., 258.) Nämä tulokset osoittavat osaltaan köyhyyden merkitystä heikentävänä tekijänä kokonaisvaltaiseen elämänlaatuun. Lapsiperheiden taloudellinen asema on heikentynyt ja valtaosa lapsiperheistä ovat keskituloisia. Heikommassa asemassa ovat yksinhuoltajaperheet, joissa on useita lapsia. Köyhistä lapsiperheistä 1/3 oli vuonna 2009 yksinhuoltajaperheitä. (Bardy & Heino 2013, 15–16.)

3 Osallisuus

3.1 Osallisuuden käsite ja oikeutus

Fox Hardingin (1991) tyypittämät neljä erilaista näkökulmaa lastensuojeluun yhteiskunnallisena instituutiona ovat edelleen kelpoiset. *Patriarkaalinen* näkökulma, joka on historiallisesti vanhin, painottaa vanhempien suurta vastuuta lapsista sekä oikeutta lasten kasvatukseen, jolloin julkisen vallan käyttö on mahdollisimman minimaalista. Julkisen vallan tulee puuttua ainoastaan äärimmäisissä tapauksissa vanhempien ja lasten väliseen suhteeseen. *Valtiopaternalistinen ja lasta suojeleva* näkökulma, jossa julkinen valta on merkittävää ja ottaa vastuuta tehtävänänsä suojella lasta. Julkisella vallalla on oikeus puuttua tietyissä tilanteissa lasten kasvatukseen. Näkökulmassa biologisten siteiden arvo voi olla aliarvostettua ja sijaishuolto nähdään hyvänä vaihtoehtona. *Biologisten vanhempien oikeuksia korostava* suhde viittaa vanhempien oikeuden lapsiin olevan suuri ja tätä oikeutta ei tulisi julkisen vallan rikkoa. Tässä ajatellaan biologisilla vanhemmilla olevan side lapseen ja lapset saavat heiltä parasta mahdollista hoitoa ja kasvatusta. Julkisen vallan tehtävä on tukea vanhempia sosiaalisesti, taloudellisesti ja kasvatuksellisesti heitä heidän kasvatustehtävässään. *Lasten oikeuksia korostava* suhde korostaa näkökulmaa, jossa lasten oikeudet ovat ensisijaisia. Julkisen vallan tehtävä on taata lapsille nämä oikeudet ja vanhempien rooli on olla toimijoina lasten kasvatuksessa. (Fox Harding 1991, 10.) Lasten oikeuksia korostava suhde on nykyisin vallalla oleva näkökulma ja tähtää sekä lasten kanssa työskentelyyn, että sosiaalityön tarkasteluun lapsen näkökulmasta käsin (Pösö 2011, 125).

Itse osallisuuden määritelmä lasten oikeuksien kontekstissa ei ole selkeä. Osallisuuden käsitettä on käytetty paljon sosiaalisen sitoutumisen kuvaamisessa. Osallisuuden käsite on tullut liitetyksi lyhenteenä lasten oikeuksien sopimuksen 12 artiklan oikeutuksesta vapaaseen näkemyksien esittämiseen ja vakavasti otettavuuteen muiden kansalaisoikeuksien lisäksi. (Lansdown 2010, 11–12.) Elina Nivala (2010, 18–19) kuvaa osallisuuden käsitteen monimerkityksisyyttä kysymysten missä ja mistä osallisena sekä mihin osallisena kautta. Osallisuuden yksi perusmerkityksistä on osallistuminen toimintaan, jolloin osallisuus toteutuu. Kysymyksen mistä on tällöin osallinen, vastaus kuuluu –

mahdollisuuksista tulla kuulluksi ja vaikuttaa. Kysymyksen missä osallisena, vastaus voi olla omassa asiassa, jonkun yhteisön asiassa tai päätöksenteossa. Osallisuus voidaan ymmärtää joko suppeammalla vaikuttamisen mahdollisuutena tai laajempaan yhteiskuntaan kuulumisen kokemuksena, johon kuuluu myös mahdollisuus vaikuttaa. (Niiva 2010, 18–21.)

Osallisuus rakentuu vastavuoroisessa suhteessa yksilön ja yhteisön välillä. Vaikuttaakseen asioihin pitää saada tietoa asioihin liittyen sekä päästä mukaan asioiden käsitteelyyn. (Oranen 2008, 9.) Lasten osallisuus lastensuojelutyössä on mahdollisuutta olla osallisena määrittämässä, toteuttamassa ja arvioimassa työtä, jota tehdään lapsen edun nimissä (Hotari & Oranen & Pösö 2013, 149). Lastensuojelun piirissä olevilla lapsilla ja nuorilla voi olla vahva ajelehtimisen ja muiden armoilla olemisen tunne ja kokemus. Osallistuminen omien asioiden hoitamiseen, kuulluksi tuleminen ja vaikuttamisen mahdollisuus voivat olla näille lapsille ja nuorille erityisen merkityksellinen. Kuulluksi tuleminen ja vaikuttamisen mahdollisuus voivat olla kokemuksia, jotka suojaavat lasta tai nuorta heidän rohkaistuessa puhumaan ja hakemaan apua vaaratilanteissa. (Oranen 2008, 16.)

YK:n Lasten oikeuksien sopimus on laaja ja kattava sopimus, joka ratifioitiin Suomessa vuonna 1991. Lasten oikeuksien sopimus on kaikkia alle 18-vuotiaita lapsia koskeva ihmisoikeussopimus, joka erittelee lasten ihmisoikeudet ja Suomen valtio vastaa tämän sopimuksen noudattamisesta edelleen kansallisen lainsäädännön avulla. Lasten oikeuksien ydinsanoma kiteytetään yleensä kolmeen P-kirjaimen: *provision* eli elintaso ja palvelut, *protection* eli turvallisuus ja *participation* eli osallistuminen. Termit tarkoittavat jokaisen lapsen oikeutta yhteiskunnan voimavaroihin, erityiseen suojeluun ja hoivaan sekä osallisuuteen paitsi omissa asioissaan niin myös laajemmin yhteiskunnan eri osa-alueilla. (LOS, SopS 60/1991.) Lasten ja nuorten osallisuuden turvaamisesta säädetään ja oikeuksien toteutumista valvotaan Suomessa erilaisten säädösten nojalla. Lasten ja nuorten osallisuudesta säädetään Suomen perustuslain 6§:ssä seuraavasti ”*Lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä, ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti*” (PerL 731/1999). Tähän lauseeseen sisältyy muun muassa lapsen yksilöllisyyden huomioimisen vaade, mikä jatkuu esimerkiksi lastensuojelulain pykälissä edelleen. Suomessa toimii lapsiasiavaltuutettu, jonka työ pohjautuu

lasten oikeuksien sopimukseen (LOS, SopS 60/1991), lakiin lapsiasiavaltuutetusta (Laki lapsiasiavaltuutetusta 1221/2004) sekä valtioneuvoston asetukseen lapsiasiavaltuutetusta (Valtioneuvoston asetus lapsiasiavaltuutetusta 274/2005). Lapsiasiavaltuutetun tehtävänä on edistää lapsen edun ja oikeuksien toteutumista, toimia lapsen äänen vahvistajana sekä sillanrakentajana eri toimijoiden kesken ja olla aloitteellinen vaikuttaja lasten asioissa. (Lapsiasiavaltuutettu 2014;2015.)

Lastensuojelulain keskeinen periaate on lapsen edun huomioiminen. Erityislakina lastensuojelulaissa säädetään lasten ja nuorten mielipiteiden kuulemisesta erinäisin säädöksin. Lastensuojelulain 5§ säätelee lapsen oikeudesta saada tietoa häntä koskevassa lastensuojeluasiassa ja ilmaista siitä mielipiteensä. (Lastensuojelulaki 13.4.2007/417.) Tämä pykälä sisältää kolme ulottuvuutta, joista ensimmäinen on lapsen oikeus saada tietoa omassa asiassaan, toinen on lapsen oikeus ilmaista mielipiteensä ja kolmas on viranomaisten velvollisuus kiinnittää huomiota lapsen muodostamaan mielipiteeseen ja toivomuksiin. Lapselle annettavan tiedon tulee olla mahdollisimman objektiivista ja sitä tulee olla riittävästi mikä mahdollistaa lapsen saavuttamaan kokonaiskuvan asiastaan. (Araneva 2010, 60.)

Lastensuojelulaissa on oma erillinen lukunsa lapsen osallisuudesta. Luku säätelee lapsen mielipiteen selvittämisestä ja kuulemisesta, lapsen puhevallan käytöstä, edunvalvojan määräämisestä sekä vastuusta lapsen edun turvaamisesta. (Lastensuojelulaki 13.4.2007/417.) Lapsen mielipide tulee selvittää lapsen iän ja kehitystason edellyttämällä tavalla hienovaraisuutta käyttäen. Lapsen ikä määrittelee millä tavoin mielipidettä voidaan selvittää. Pienten lasten kohdalla voidaan käyttää keskustelun lisäksi esimerkiksi käyttäytymisen havainnointia ja/tai eri tahojen lausuntoja. Lapsen mielipide voidaan jättää selvittämättä vain, mikäli sen nähdään olevan ilmeisen tarpeetonta tai mielipiteen selvittäminen vaarantaisi lapsen terveyttä tai kehitystä. (Saastamoinen 2010, 65–75.) Lapsen mielipiteen selvittämättä jättäminen tulisi olla aina poikkeuksellista, mutta tarpeen esimerkiksi tilanteessa, jossa lapsen läheinen on kuollut ja mielipiteen selvittäminen voisi järkyttää lapsen henkistä tilaa (Räty 2015, 189). Lapsella on myös oikeus olla ilmaisematta mielipidettään eikä häntä voida velvoittaa sitä tekemään. Lapsi voi käyttää itsenäistä puhevaltaa itseään koskevassa lastensuojeluasiassa täytettyään 12-vuotta huoltajan tai hänelle määrätyn edunvalvojan ohella. Lapsen puhevalta tarkoittaa

sitä, että lapsi voi panna hakemuksen tai valituksen vireille, hänellä on oikeus tulla kuulluksi ennen päätöksentekoa, saada asiasta valituskelpoinen hallintopäätös sekä oikeus hakea päätökseen muutosta. Kenenkään puhevaltaa käyttävän ei tarvitse olla sidoksissa toisen mielipiteeseen vaan osapuolet voivat ajaa asiaa omista näkökulmistaan käsin. (Araneva 2010, 61.) Lapselle voidaan määrätä myös edunvalvoja, mikäli huoltaja ei pysty puolueettomasti valvomaan lapsen edun toteutumista. Lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä on vastuu lapsen edun valvonnan toteutumisesta. (Saastamoinen 2010, 65–75.) Myös laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (22.9.2000/812, 10§) säätelee alaikäisen asiakkaan asemasta. Alaikäisen asiakkaan toivomukset ja mielipiteet on selvitettävä iästä riippumatta.

3.2 Osallisuuden rakentuminen

Osallisuuden rakentumista on kuvattu erilaisin tikapuu- ja porrasmallein. Roger A. Hart (1992) kuvaa lapsen osallisuutta tikapuumallin mukaan, jonka hän on kehittänyt Arnsteinin rakentamasta yhteisöosallisuuden mallista (Malone & Hartung 2010, 24). Hartin tikapuumallissa on kahdeksan askelmaa. Askelmat kuvaavat lapsen osallisuuden toteutumista. Alimmalla tasolla on vain vähän osallisuutta ja mahdollisuuksia vaikuttaa. Korkeammille tasoille noustessa osallisuus ja vaikuttamismahdollisuudet kasvavat. Kolmella alimmalla askelmalla ei juuri toteudu lasten osallisuus vaan lapset ovat pikemmin aikuisten toiminnan kohteena. Alin askelma kuvaa lapsen manipulointia (manipulation) osallisuuteen. Lapsia käytetään ajamaan aikuisten etuja ilman lasten oikeaa ymmärrystä asiasisällöstä. Toinen askelma (decoration) kuvaa lapsen näennäistä osallisuutta aikuisten käyttäessä lapsia epäsuorasti omien etujensa ajamiseen. Kolmas askelma (tokenism) kuvaa lapsien ottamista toimintaan mukaan muodon vuoksi. Neljännellä askelmalla (assigned but informed) lapsen näkemykset otetaan huomioon ja lapsille selitetään miksi he ovat osallisena. Neljännessä askelmasta lähtien lasten osallisuus nähdään toteutuvan, aikuisten roolin ollessa edelleen merkityksellinen. Viides askelma (consulted and informed) kuvaa lapsella olevan ymmärrys asiasta ja lasten näkemykset otetaan vakavasti huomioon. Kuudennella askelmalla (adult-initiated, shared decisions with children) lapset ovat mukana suunnittelussa ja toimeenpanossa, heidän näkemyksiinsä suhtaudutaan vakavasti ja heidät otetaan mukaan päätöksentekoon. Seitsemännellä as-

kelmalla (child-initiated and directed) aikuiset ovat tukemassa lasten ideoita ja toimeenpanoa. Viimeisellä eli kahdeksannella askelmalla (child-initiated, shared decisions with adults) lapset kutsuvat aikuiset ideoimaansa toimintaan ja päätökset tehdään yhdessä. (Hart 1992, 8–14.)

Harry Shier (2001) puolestaan kuvaa osallisuuden ulottuvuuksia valmiuksien, mahdollisuuksien ja velvoitteiden näkökulmasta, joiden avulla aikuinen voi tarkastella omaa sitoutumistaan lapsen osallisuuden mahdollistajana. Aikuinen voi tarkastella *valmiuksiin* vahvistaa lapsen osallisuutta oman työskentelyhalukkuuden ja sitoutumisen perusteella. *Mahdollisuudet* -näkökulma pitää sisällään esimerkiksi resurssit, organisaation rakenteet sekä välineet lapsen osallisuuden mahdollistamiseksi. *Velvoitteet* ovat taas muun muassa olemassa olevia käytäntöjä, toimintaohjeita ja lainsäädäntöä, jotka velvoittavat aikuisen toimimaan lapsen osallisuuden toteutumiseksi. Shierin osallisuutta kuvaavassa mallissa on viisi tasoa, joissa lapsen osallisuus kasvaa aina ylemmille tasoille mennessä. Jokaisella tasolla tarkastellaan aikuisen toimintaa näiden edellä mainitun kolmen näkökulman kautta. Ensimmäisellä tasolla lasta kuunnellaan, toisella tasolla osallisuus kasvaa hiukan, jolloin lasta tuetaan ja kannustetaan ilmaisemaan mielipiteensä. Edelleen kolmannelle tasolle mentäessä osallisuus kasvaa, kun lasten mielipiteet otetaan huomioon. Kolmannella tasolla täyttyy lasten oikeuksien sopimuksen edellyttämä minimitaso lasten osallisuuden toteutumiseksi. Neljännellä tasolla lapsi otetaan mukaan päätöksentekoon ja korkeimmalla eli viidennellä tasolla lapsen kanssa jaetaan valtaa ja vastuuta. Shier tarjoaa tätä porrasmallia mallia työkaluksi kaikenlaisille organisaatioille lasten osallisuuden lisäämiseksi. (Shier 2001, 110–116; Oranen 2008, 10.)

Thomas Nigel (2000) pitää osallisuutta moniulotteisempänä, kuin Hartin (1992) kehittelemässä tikapuumallissa on kuvattu. Thomasin kritiikki kohdistuu ajatukseen, että tikapuumallissa toisen lapsen osallisuutta voidaan arvottaa yksiselitteisesti merkittävämmäksi, kuin jonkun toisen. Hänen mukaansa tikapuumalli kuvaa osallisuutta asiana, jota omataan enemmän tai vähemmän. Thomasin ajatuksen mukaan asteittain etenevät mallit ovat yksiselitteisiä ja näkee osallisuuden rakentumisen monisyisempänä tapahtumana. Thomas kuvaa lapsen osallisuutta ”kiipeilyseinän” avulla, jossa voidaan edetä niin pysty- kuin vaakatasossakin eri pisteiden välillä. Thomas tuo esiin kuusi tärkeää näkökoh-
taa, jotka tulisi ottaa huomioon osallisuuden rakentumisessa. Nämä ovat: 1) lapsi voi

valita osallistuuko vai ei 2) lapsen riittävä *tieto* tilanteestaan ja oikeuksistaan 3) lapsen *vaikuttamismahdollisuus* 4) lapsen oma *ääni* missä tahansa keskustelussa 5) *tuki* lapsen äänen esille tuomiseksi 6) *itsenäiset päätökset*. Tässä mallissa osallisuus voi olla vahvaa jollain tasolla ja heikkoa toisella tasolla, ei asteittaista kuten tikapuumallissa, jossa edetään tasolta toiselle omaten kaikki osallisuuden tasot edetessään. (Thomas 2000, 174–176.)

Tiina Muukkonen (2013, 167) kuvaa lapsen osallisuuden rakentumista kahdella tasolla. Osallisuus rakentuu yksittäisissä kohtaamisissa, kuten tapaamisten, neuvotteluiden tai arviointien aikana. Osallisuus rakentuu myös asiakasprosessien osien kokonaisuutena, kuten tilanearvioissa, suunnitelmien laatimisessa, toteutuksessa ja arvioinnissa. Näiden kahden edellä mainitun tason rakennuselementeiksi Muukkonen kuvaa seitsemän asiaa: 1) lapsi on puheen aiheena 2) lapsen näkeminen 3) lapsen ja vanhemman vuorovaikutuksen kokeminen 4) lapsen osallisuus tietoon 5) kohtaaminen lapsen kanssa tapaamisessa 6) lapsi kohtaamisen keskiössä tiedon tuottajana, käsittelijänä ja palauttajana 7) lapsen rooli arvioijana. Lapsierityisen osallisuuden rakentamiseksi valitaan yhdessä kullekin lapselle ja perheelle sopivat osallisuuselementit. Yhteisessä keskustelussa lapsen etu ja hyvinvointi korostuu ja edesauttaa lapsen kannalta oikeiden ratkaisujen tekemiseen.

Sosiaalityön tutkimus- ja kehittämissyksikkö Heikki Waris – instituutissa kehitettiin Lapsen kanssa – hankkeessa lastensuojelun avohuollon asiakassuunnitelmaan perustuvaa suunnitelmallisen sosiaalityön vaihetta, sen prosessia, sisältöjä ja menetelmiä. Tavoitteena oli lisätä sosiaalityön suunnitelmallisuutta. Kaiken kehittämisen läpäisevänä periaatteena oli lapsikeskeisyys: lapsinäkökulman ja lapsen näkökulman esiin saaminen. Tiina Muukkonen on selvittänyt tässä hankkeessa lapsen osallisuuden ulottuvuuksia suunnitelmallisen työn aikana. Hankkeen tuloksena lapsen suojeleminen mahdollistui lapsen osallisuuden kautta. Tutkimuksen tuloksena havaittiin lapsen kanssa työskentelyssä olevan tärkeää lapsen vaikuttamismahdollisuudet tapaamisten sisältöön, tavoitteiden määrittämiseen sekä työskentelyprosessin etenemiseen tapaamisten ulkopuolella. Lapsen kannalta on myös tärkeää ketä tapaamisilla on mukana sekä vuorovaikutus ja kuulluksi tuleminen. Nuorten kanssa työskennellessä haasteellisuutta lisäsi heidän haluttomuutensa osallistua tapaamisille. (Muukkonen 2008.)

Työskennellessä lasten ja nuorten kanssa tulee ottaa huomioon heidän ikänsä ja valita sopiva tapa kuhunkin ikäkauteen osallisuuden mahdollistamiseksi. Nuorille kaverit ovat tärkeitä, jolloin painopistettä voidaan suunnata yhteisöllisempään suuntaan huomioimalla nuorten viiteryhmät. (Muukkonen 2013, 165–166.) Lasten osallisuuden toteutumisen lastensuojelun prosesseissa ja päätöksenteossa on havaittu olevan terapeuttisia vaikutuksia. Tehdyissä tutkimuksissa on havaittu lasten osallistumisen vaikuttavan positiivisesti esimerkiksi suhteissa sosiaalityöntekijään tai perheenjäseniin, itsetunnon kohentamiseen sekä hallinnan tunteeseen. Terapeuttisen vaikutuksen lisäksi osallisuus lastensuojeluprosesseissa johtaa parempiin ja räätälöidyimpiin palveluihin, asiakkaan parempaan sitoutumiseen palveluihin sekä turvaa lasta laiminlyönneiltä ja kaltoinkohtelulta. (Vis ym., 2011, 330–332.)

Muukkonen on jakanut lapsen osallistumisen tavat neljään ryhmään. Nämä ryhmät ovat toiminnallinen osallistuminen, selvitysluontoinen osallistuminen, lapsen paikantava osallistuminen ja välillinen osallistuminen. Toiminnallinen osallistuminen on muutakin kuin puhetta. Se on tekemistä, kuten pelaamista ja erilaisten välineiden kanssa toimimista. Toiminnallinen osallistuminen antaa työntekijälle keinon ottaa lapsi mukaan työskentelyyn ja tutustua lapseen ja tilanteeseen paremmin. Selvitysluontoinen osallistuminen on kahdensuuntaista tiedonsiirtoa. Tavoitteena on selvittää lapsen mielipidettä sekä saada tietoa tilanteesta lapselta sekä myös antaa lapselle tietoa työskentelyn vaiheista. Lapsen paikantava osallistuminen on lapsen satunnaista osallistumista, hän ei ole pääasiallinen osallistuja tapaamisissa. Muukkonen aineiston mukaan asiaan vaikuttaa usein lapsen ikä, pienet lapset eivät esimerkiksi malta olla paikalla. Välillisessä osallistumisessa lapsi ei ole paikalla, mutta työskentely jatkuu välillisesti esimerkiksi vanhempien avulla. Lapsen edun tavoittelemisen aikuisten kesken vaatii kuitenkin lapsen henkilökohtaista tapaamista lapsen näkökulman saamiseksi työskentelyyn. (Muukkonen 2008, 136–140.) Taidelähtöiset menetelmät ovat yksi keino lisätä osallistavia työmuotoja sosiaalityöhön. Taide on erilainen tapa tulla kuulluksi ja nähdyksi ja keino saada lisää kunnioitettavaa ja kuuntelevaa tilaa lastensuojelun käytäntöihin. (Känkänen 2006, 147–148.)

4 Suunnitelmallinen sosiaalityö

4.1 Suunnitelmallisen sosiaalityön elementit

Kirsi Juhila (2008, 15–17) kuvaa suunnitelmallisen työn olevan tuttua jo Mary Richmondin (1917) case work työskentelymallin kehittämisen ajoilta. Suunnitelmallisen työn otteeseen kuuluu huolellinen tilanteen arviointi, muutostavoitteiden asettaminen sekä välineiden valinta tavoitteen saavuttamiseksi. Nämä kolme ulottuvuutta näkyvät myös aikuissosiaalityön määrittelyissä kuntien internetsivustoilla. Sosiaalityössä lähtökohtien arviointi ja asiakkaan tilanearviointi on sosiaalityön ammatillisen työn perusosaamista, joka luo perustan yhteistyölle ja viitoittaa työskentelyn etenemisen (Kannanoja 2010, 136). Muukkoson (2008, 38) mukaan lastensuojelun sosiaalityön voi jakaa viiteen eri vaiheeseen, jotka ovat; tilanearviointi, suunnitelmallisen työn vaihe, kriisi-työ, sijoitustyö ja jälkihuolto.

Asiakassuunnitelmaan perustuva lastensuojelun sosiaalityö on jaettavissa kolmeen eri vaiheeseen eli suunnitelman tekoon, työskentelyyn ja arviointiin. Suunnitelmallisen työskentelyvaiheen voidaan katsoa olevan lastensuojeluprosessin keskeisintä työtä. Suunnitelmallisen työvaiheen toteuttamisen haasteina ovat suuret asiakasmäärät, peruspalveluiden toimimattomuus sekä yhteistyökumppaneiden sitoutuminen lapsen auttamiseen. (Muukkonen 2008, 42–49.) Lastensuojelussa on yleistä, että tilanteet muuttuvat nopeasti ja kriisiytyvät ennalta arvaamattomasti. Tämä koetaan hankalana alustana suunnitelmalliselle työlle. Samoin asiakkaiden tilanteet, voimavarat ja motivaatio työskentelyyn vaihtelevat, mikä luo oman haasteellisuutensa. (Möller 2004, 17.) Sosiaalityö voi olla kohtaamistyöskentelyä tai enemmän prosessinohjaustyötä tai toisin päin. Ideaalitulanteessa näitä molempia työotteita tulee voida yhdistää asiakkaan tilanteen vaatimalla tavalla. Suunnitelmalliseen sosiaalityöhön tulisi myös kuulua arviointivaihe, jolloin arvioidaan yhdessä asiakkaan kanssa mitä työskentelyllä on saavutettu. (Muukkonen 2008, 49–50.)

Lapsen alkuarvioinnin päädyttyä lastensuojelun asiakkuuteen, suunnitelmallisen työn pohjana toimii laadittu asiakassuunnitelma (Ojaniemi & Rantajärvi 2010, 226). Lastensuojelun asiakkuus alkaa, kun sosiaalihuoltolaissa määrätyn palvelutarpeen arvioinnin perusteella todetaan lapsen kasvuolosuhteiden vaarantuvan tai etteivät ne turvaa lapsen terveyttä tai kehitystä taikka todetaan lapsen vaarantavan omalla käyttäytymisellään terveyttään ja kehitystään ja näin ollen lapsi tarvitsee lastensuojelulain mukaisia palveluita. Lastensuojelun asiakkuus alkaa myös silloin, kun turvaudutaan kiireellisiin toimenpiteisiin tai lapselle tai perheelle annetaan lastensuojelulain mukaisia palveluita ennen palvelutarpeen arvioinnin valmistumista. (Lastensuojelulaki 13.4.2007/417.)

Alkuarvioinnin aikana rakentuu asiakkaan ja työntekijän välinen luottamuksellinen vuorovaikutussuhde, mikä on tärkeä perusta suunnitelmallisen työn aloittamiselle. Asiakkaan kunnioittaminen vuorovaikutustilanteissa sekä hänen antamansa tiedon arvostaminen edesauttavat edelleen suunnitelmallisen sosiaalityön rakentumista. Yksittäisen asiakkaan tilanne on työskentelyn alussa aina arvoitus ja hänen tuottama kokemustieto omasta elämästä on arvokasta tietoa. (Ojaniemi & Rantajärvi 2010, 226.) Asiakkaalla on usein paras tieto ja ymmärrys omasta tilanteestaan ja hänen näkemyksiensä tulisi ohjata sosiaalityön tavoitteiden saavuttamista (Payne 2005, 59). On tärkeää, että alkuarviointi on tehty hyvin dokumentoiden ja sosiaalityöntekijän omaa työtä suunnitellen. Sosiaalityöntekijöiden kiireen ja resurssipulan vuoksi omaa työtä ei aina ehdi suunnitella tai toteuttaa suunnitelmallisesti vaan työntekijät kokevat sammuttavansa tulipaloja. Suunnittelemattomuus asiakastyössä taas heijastuu asiakkaisiin ja työskentely voi vaikuttaa sattumanvaraiselta. (Ojaniemi & Rantajärvi 2010, 236–238.) Hyvin dokumentoitu tieto on rakennettu yhdessä asiakkaan kanssa. Alkuarvioinnissa kerätty tieto ei kuitenkaan aina välity toivotulla tavalla muille asiakkaan kanssa työskentelyä jatkaville tahoille vaan vedotaan muun muassa salassapitosäännöksiin. (Ojaniemi & Rantajärvi 2010, 239.)

Suunnitelmallinen työote lastensuojelussa ehkäisee asiakkaiden kohtaamattomuutta, pienentää asiakasmääriä, kuin myös työnjakoa ja vastuuta voidaan jakaa eri ammattiryhmien kesken. Suunnitelmallisuuden avulla voidaan kohdistaa työpanos asiakastilanteen vaatimalla tavalla. (Muukkonen 2008, 12–13.) Suunnitelmallisella työllä voidaan myös ehkäistä sijoitettujen lasten sijoituspaikkojen vaihtuminen ja sijoitusten keskey-

tymisiä (Känkänen 2009, 234). Aikuissosiaalityössä asiakkaat odottivat työn suunnitelmallisuudelta muun muassa tietoisuutta vaikuttaa omaan elämänkulkuunsa, ratkaisujen perusteiden näkyvyyttä, avun saamisen tunnetta sekä oman elämän hallinnan tunnetta. (Rantasalmi 2008, 16.) Ajattelen aikuissosiaalityön asiakkaiden odotuksien olevan tärkeitä elementtejä myös lastensuojelun suunnitelmallisessa sosiaalityössä.

Sosiaalityö prosessina vaatii aikaa, kuten vaatii aikaa myös elämäntilanteet, sosiaalisten olojen, toimintaedellytysten taikka elämänotteen muutokset ihmisten elämässä. Itse sosiaalityön prosessi voi muodostua erimittaisista yhteistyösuhteista tai olla pitkäkestoinen vuosia kestävä prosessi. Lastensuojelussa ammatillinen yhteistyö kestää usein vuosia. Sosiaalityön prosessi ei ole yksittäisiä toimenpiteitä vaan on asiakkaalle merkityksellinen vaikeuksia jäsentävä, omaa elämänotetta vahvistava ja välittävä ihmissuhde sekä sosiaalinen kokemus. Yksittäisten toimenpiteiden sijaan sosiaalityön prosessissa on kaksi olennaista elementtiä, jotka ovat merkityksellisiä työskentelyn kannalta: asiakkaan ja työntekijän välinen yhteistyösuhte sekä yhteinen arvio työskentelyn lähtökohdista, sen vaiheista ja tavoitteista. (Kananoja 2010, 135–136.)

Tärkeässä asemassa ovat myös suunnitelmaan tekoon osallistuvat lasten ja nuorten vanhemmat. Suunnitelmallisessa lastensuojelutyössä vanhemmat voivat kokea asetetut yksittäiset toimenpiteet toteutettavina tehtävinä, ei niinkään suunnitelmana. Suunniteltu työskentely voi tuntua ikään kuin ”munankuorien päällä kävelemisenä” kokiessaan työntekijöiden vaativan heidän tekevän, kuten on käsketty tehdä, pelätessään menettävänsä lapset. (Buckley ym. 2011, 105.) Luottamukselliset ja pysyvät ihmissuhteet sosiaalihuollon työntekijöihin ovat merkittävässä asemassa nuorten siirtymässä kohti itsenäistä elämää. Sosiaalihuolto epäonnistuu usein tässä tehtävässä työntekijöiden vaihtuessa eikä luottamuksellista ja jatkuvaa ihmissuhdetta pääse syntymään sijaishuollon aikana. (Höjer & Sjöblom 2011, 35.) Nuoret arvostavat työntekijässä ja työskentelyssä perehtyneisyyttä heitä koskevissa asioissa, luottamuksellista keskustelua ilman muita kuulijoita, työntekijän ystävällisyyttä, huumorintajua sekä kykyä nauraa (Buckley ym. 2011, 107).

Sosiaalityön prosesseissa työntekijä ja asiakas kohtaavat erilaisissa konteksteissa, joissa vuorovaikutus rakentuu. Näissä tilanteissa asiakas ja työntekijä voivat asettua tai heidät voidaan asettaa erilaisiin rooleihin, muun muassa passiivisiksi, aktiivisiksi, autettaviksi tai tasavertaisiksi toimijoiksi. Passivoitumiseen ja asiakkaan vetäytymiseen voi ajautua esimerkiksi tilanteessa, jossa asiakas nähdään yksinomaan ongelmallisena yksilönä. (Ojaniemi & Rantajärvi 2010, 220–223.) Asiakkaiden ja perheiden kohtaaminen on tärkeä hetki, jossa puhutaan perheen yksityisasioista, usein aroista ja vaikeista aiheista. Tapaamisiin osallistuvat voivat kokea heidän asioistaan puhumisen nöyryyttävänä, mursertavana, pelottavana ja uhkaavana. Perheet ja asiakkaat voivat kokea tapaamiset avoimena likapyykin pesutilaisuuksina ja kokea olevansa osallisina työskentelyyn ilman osallisuutta tapaamisen lopputulokseen. Asiakkaiden valmistaminen tapaamisiin ja jälkikäteen tapahtumien läpikäynti pehmensi tapaamisista johtuvaa stressiä, mikä lisää asiakkaiden aktiivisuutta. (Buckley ym. 2011, 104–105.)

Muukkonen (2008, 52–56) on kuvannut suunnitelmallisen työn kaksi eri orientaatiota, muutosorientaatio ja kannatteluorientaatio. Muutosorientoituneessa tavassa tähdätään muutokseen, kuten sosiaalityössä usein. Muutosorientoituneessa työssä on erilaisia versioita, kuten intensiivinen muutostyö, muutostyö sekä interventio/pistäytymistyö. Intensiivisen työn aikana panostetaan lapsen ja perheen tilanteeseen tapaamalla usein eri kokoonpanoin ja selvitetään onko perheellä mahdollisuuksia saavuttaa toivottu muutos tilanteeseensa. Intensiivinen työ mahdollistaa kokonaisvaltaisen paneutumisen tilanteeseen sekä nopeuttaa muutosprosessia saavutetulla luottamuksella ja avoimuudella. Intensiivisen työ sisältää suunnitelmien teon, työskentelyvaiheen sekä arvioinnin työskentelyn kulusta. Tiivis seuranta tapaamisten välillä kuuluu työskentelyotteeseen, jolloin työskentelysuuntaa voidaan muuttaa nopeasti, mikäli työskentely ei etene tavoitteiden mukaan. Sosiaalityöntekijät, jotka ovat olleet mukana hankkeessa arvioimassa suunnitelmallista työtä, olivat arvioineet intensiivisen työotteen olevan lapsikeskeistä työtä. Heidän arvionsa mukaan intensiivinen työote olisi hyvä tilanteissa, joissa lapsella on kriisi- tai muutosvaihe elämässään. Intensiivinen työskentely loi asiakassuhteeseen avoimuutta ja luottamusta, mikä nopeutti prosessia.

Intensiivinen työote ei ole aina mahdollista eikä myöskään tarpeellista. Interventiotyö on usein lyhyen aikavälin työskentelyä esimerkiksi kriisitilanteessa, jolloin perheen tai

lapsen elämässä pistäydytään. Interventiotyötä voidaan ajoittain tehdä pitkäänkin kestäneessä asiakassuhteessa. Toinen suunnitelmallisen työn orientaatio eli kannatteluorientaatio ei tähtää välttämättä muutokseen vaan kannattelee lapsen tai perheen tilannetta sekä ylläpitää jo saavutettua hyvää. Kannatteluorientaatio jakaantuu seurailevaan työhön ja jälkitukeen. Seurailevaa työtä voidaan tehdä, kun asiakas ei tarvitse sosiaalityötä tuekseen enää paljon vaan on riittävää seurata tilannetta vähäisin sosiaalityön panostuksin. Silloin tällöin toteutuvat tapaamiset ovat riittävät ja ylläpitävät muun muassa perheen tukitoimenpiteitä. Toisaalta asiakas voi joutua tyytymään seurailevaan tukeen lastensuojelun vähäisten resurssien vuoksi vaikka tarve olisi suurempaan tukeen. Jälkituon vaiheessa asiakkaan tilanteessa on saavutettu toivottu tilan ja asiakkuuden lopettaminen on ajankohtaista saatetusti. (Muukkonen 2008, 52–56.)

4.2 Suunnitelmat työvälineinä

Suunnitelmallinen sosiaalityö pohjautuu asiakkaan ja työntekijän väliseen sopimuksellisuuteen. Useat eri lait edellyttävät erilaisten suunnitelmien tekemisestä eri palvelusektoreilla. Suunnitelmat tulisi laatia asiakkaan kanssa, ei asiakkaalle. Tällöin asiakas nousee subjektiksi suunnitelmalliseen työhön, pelkän kohteena olemisen sijaan. Laaditun suunnitelman ei ole tarkoitus olla listaus toteutettavista toimenpiteistä vaan kokonaisuus, jossa on pohdittu toimenpiteiden tavoitteita yhdessä asiakkaan kanssa. Laadittavan suunnitelman päämäärä ja tarkoitus on toimijoiden yhteinen tavoite, jota kaikki osapuolet ovat sitoutuneet tavoittelemaan. (Pohjola 2010, 49–51.) Jokaisella suunnitelmalliseen työhön osallistuvalla osapuolella on omat käsityksensä ongelmista ja ratkaisuvaihtoehdoista. Näitä erilaisia käsityksiä tulee kunnioittaa, mutta tavoitteet tulee asettaa yhdensuuntaisesti ja tehdä asiakkaalle näkyväksi, mitä häneltä odotetaan. (Ojaniemi & Rantajärvi 2010, 237.) Hyvä suunnitelma on joustava ja sisältää mahdollisuuden suunnitelmiin muuttamiselle tilanteiden niin vaatiessa (Möller 2004, 18).

Lastensuojelun asiakkaana olevalle lapselle tulee laatia lastensuojelulain mukainen asiakassuunnitelma yhteistyössä lapsen ja tämän huoltajien tai kasvatuksesta vastaavan tahon kanssa. Asiakassuunnitelmaan kirjataan olosuhteet ja ne asiat joihin suunnitelmal-

la pyritään vaikuttamaan, lapsen ja hänen perheensä tuen tarve sekä palvelut ja muut tukitoimet, joilla tuen tarpeeseen pyritään vastaamaan. Asiakassuunnitelmaan kirjataan arvioitu aika, jonka kuluessa tavoitteet pyritään toteuttamaan. Lisäksi asiakassuunnitelmaan kirjataan asianosaisten eriävät näkemykset tuen tarpeesta sekä suunniteltujen palveluiden ja tukitoimien järjestämisestä. Huostaanotetun lapsen asiakassuunnitelmaan tulee kirjata lisäksi sijaishuollon tarkoitus ja tavoitteet, erityisen tuen ja avun järjestäminen lapselle tai huoltajille sekä yhteydenpidon toteuttaminen. Asiakassuunnitelmassa tulee ottaa huomioon tavoite perheen jälleenyhdistämisestä. Huostaanotetun lapsen vanhemmille tulee laatia erillinen asiakassuunnitelma vanhemmuuden tukemiseksi, ellei sen katsota olevan tarpeetonta. (Lastensuojelulaki 13.4.2007/417, 30§.)

Asiakassuunnitelman lisäksi sijaishuoltoon sijoitetulle lapselle tulee laatia hoito- ja kasvatussuunnitelma sijaishuoltopaikassa. Hoito- ja kasvatussuunnitelma sisältää lapsen hoitoon ja huoltoon liittyvät konkreettisemmat tavoitteet asiakassuunnitelmassa määritellyn sijaishuollon tarkoituksen ja tavoitteiden ohjaamana. Hoito- ja kasvatussuunnitelma tulee myös antaa tiedoksi lapsen huoltajille ja lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle. (Räty 2015, 280.)

Jälkihuollossa olevan lapsen asiakassuunnitelmaan kirjataan jälkihuollon tarkoitus ja tavoite sekä erityisen tuen ja avun järjestämisestä nuorelle tai hänen vanhemmilleen (Lastensuojelulaki 13.4.2007/417, 30§). Jälkihuoltosuunnitelma tulee laatia yhdessä lapsen tai nuoren sekä hänen perheensä ja läheisempien yhteistyötahojen kanssa (Kananen & Lähteinen 2010, 190). Ennen sijaishuollon päättymistä nuorelle laadittavassa jälkihuollon suunnitelmassa kartoitetaan nuoren jälkihuollon tarve ja kirjataan lapsen tai nuoren tarvitsemat palvelut. Jälkihuoltosuunnitelmaan kirjataan myös lapsen tai nuoren huoltajien tai muiden kasvatuksesta vastaavien henkilöiden tukemisesta. (Räty 2015, 612–613.) Jälkihuoltosuunnitelmaa laadittaessa täytyy asianosaisille antaa riittävää ohjausta heidän oikeuksistaan, velvollisuuksistaan, erilaisista vaihtoehdoista ja niiden vaikutuksista niin, että asiakas ne riittävästi ymmärtää (Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 22.9.2000/812, 5§).

Asiakassuunnitelmaan kirjattu suunnitelma palveluista ja toimenpiteistä voi toimia motivoivina asiakkaalle, kun hän tietää mitä häneltä odotetaan sekä pitää myös työskentelyn suunnan työntekijälle kirkaana (Muukkonen 2008, 43–44). Lapsen osallistuminen toteutuu paremmin lapsiystävällisissä prosesseissa, kuin yksittäisissä tilanteissa tai tapaamisissa (Vis ym. 2011, 326). Asiakassuunnitelmassa asetetut tavoitteet tulee olla riittävän konkreettiset, mikä antaa myös asiakkaalle ymmärrystä siihen, miksi näin toimitaan. Lapsen näkökulmasta asetetut tavoitteet edellyttävät ja edustavat lapsilähtöistä työskentelytapaa (Ojaniemi & Rantajärvi 2010, 239). Lapsilähtöisyys tarkoittaa lapsen näkemistä itsenäisenä, ainutlaatuisena ja yksilöllisenä ihmisenä, jonka tarpeet ja toiveet tulee ottaa huomioon työskentelyssä lapsen ikätason mukaan. Lapsilähtöistä sosiaalityötä ohjaa lapsen tarpeet ja toiveet ja työskentely on systemaattista sekä arvioivaa vaikuttaen työskentelyn laatuun positiivisesti. Lapsilähtöisyys korostaa sosiaalityöntekijän roolia lapsen asioihin paneutuneena työntekijänä. (Päkkilä 2008, 162.) Dokumentointi mahdollistaa työn suunnittelun, suunnitelmien toteuttamisen sekä seurannan. Asiakirjat toimivat työvälineenä työntekijälle ja havainnollistavat tehtyä työtä ja suunnitelmia asiakkaalle, yhteistyökumppaneille sekä kollegoille. Asiakirjoihin voi aina palata ja tarkastella tehtyjä päätöksiä ja menneitä tapahtumia. Suunnitelmallisen työn merkitystä korostaa myös se, että kirjataan asiakkaasta ja tämän asioista vain oleellinen tieto kutakin käyttötarkoitusta varten. (Laaksonen ym. 2011, 10–11.)

5 Tutkimuksen toteutus

5.1 Tutkimustehtävä ja metodologiset valinnat

Tutkimukseni on laadullinen eli kvalitatiivinen tutkimus. Pyrkimykseni on ollut tutkia nuorten osallisuutta ja suunnitelmallisen sosiaalityön merkitystä nuorelle sijaishuollon aikana. Laadullisessa tutkimuksessa pyritään kuvaamaan todellista elämää sekä tutkimaan ilmiötä mahdollisimman kokonaisvaltaisesti (Hirsjärvi ym. 2004, 152). Tilastolliset yleistyksiset eivät ole laadullisen tutkimuksen tavoitteena vaan tutkimuksen pyrkimyksenä on kuvata tiettyä ilmiötä tai tapahtumaa, ymmärtää tiettyä toimintaa tai tulkita teoreettisesti jotain ilmiötä. Tutkimuksen kohteena olevilla henkilöillä katsotaan olevan tärkeää tietää tutkittavasta ilmiöstä paljon taikka omata siitä henkilökohtaista kokemusta. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 85; Eskola & Suoranta 1996, 34.) Tutkimukseni aineiston keräsin haastattelemalla nuoria aikuisia, jotka ovat olleet sijoitettuna laitoshuoltoon ja itsenäistyneet omaan elämäänsä sijaishuollosta. Tutkimukseni haastateltavilla on tästä syystä omakohtaista kokemusta tutkimukseni aiheesta.

Tutkimukseni tavoite on ollut myös selvittää miten nuoret ovat kokeneet oman osallisuutensa itsenäistymiseen ja jälkihuollon suunnitteluun sijoituksensa aikana suunnitelmallisen sosiaalityön näkökulmasta. Kiinnostukseni kohdistuu siihen onko osallisuudella ja suunnitelmallisella sosiaalityöllä yhtymäkohtia nuoren sijaishuollon kuluessa. Tavoitteena on selvittää suunnitelmallista osallisuutta ja sosiaalityötä edistäviä ja estäviä tekijöitä. Koen tärkeäksi asiaksi nuorten oman äänen kuuluville saamisen heidän oman kokemuksensa avulla.

Tutkimuksen pääkysymykset ovat:

1. Miten nuoret ovat kokeneet oman osallisuutensa toteutuneen sijaishuollon aikana?
2. Millaisena suunnitelmallinen sosiaalityö on näyttäytynyt nuorelle sijaishuollon aikana?

Tutkimuksessani olen päätenyt käyttämään fenomenologista lähestymistapaa, koska pyrkimykseni on kuvata ihmisen kokemusta, mikä on fenomenologisen tutkimuksen keskeisin tutkimuskohde (Virtanen 2006, 152). Tämän lähestymistavan takana on ihmiskäsitys, jossa ihmiset rakentuvat suhteessa maailmaan, jossa elävät ja vastavuoroisesti rakentavat ympärillä olevaa maailmaa. Ihmisillä on erilainen suhde ympärillä oleviin tapahtumiin ja maailmoihin. Jokaisella on omanlainen kokemus ympärillä olevasta maailmasta, joka on rakentunut oman elämänhistorian tuloksena. Ihminen rakentaa näkemyksiään ja tulevaisuutta maailmasta tämän kokemusmaailmansa mukaan. (Laine 2015, 30.) Fenomenologisen tutkimuksen lähtökohta on subjektiivinen kokemus. Ihmisen mielessä rakentuneet merkitykset koostuvat esimerkiksi kokemuksista, havainnoista, mielikuvista, uskomuksista, käsityksistä ja mielipiteistä. (Virtanen 2006, 157.)

Juha Perttula (2005) kuvaa fenomenologian pitävän intentionaalisuutta tajunnallisen toiminnan ytimenä, mikä tarkoittaa tapaa suuntautua oman toiminnan ulkopuolelle. Ihminen kokee elämyksiä, kun tajunnallinen toiminta kohdistuu tiettyyn kohteeseen, jolloin kohde ilmenee ihmiselle jollain tapaa ja saa merkityksen. Perttula kutsuu kokemusta merkityssuhteeksi, joka liittyy subjektin ja objektin yhdeksi kokonaisuudeksi. Ihmisen elämäntilanne ja todellisuus koostuu kaikesta siitä mihin hän on suhteessa. Perttulan ajatus on, että elämäntilanne saa merkityksen ihmiselle, jonka ihmisen tajunnallinen toiminta ymmärtää ja nämä kaksi kuuluvat yhdessä kokemuksen rakenteeseen. (Perttula 2005, 116–119.) Fenomenologisessa ajatustavassa ihmisen todellisuus avautuu merkityksien kautta, jotka syntyvät siinä yhteisössä, jossa on kasvanut ja kasvatettu. Yhteisöllisyyden katsotaan olevan ihmisessä lähtökohdissa. Merkitykset ovat intersubjektiivisia, mikä tarkoittaa, että merkitykset jotka voimme toisten kokemuksista ymmärtää, ovat luonteeltaan yhteisöllisiä ja jaettuja. (Laine 2015, 31–32.) Tässä tutkimuksessa tarkoitukseni oli saada haastateltavat kertomaan ja kuvailemaan heille syntyneitä kokemuksia omasta osallisuudestaan, mitkä ovat heille syntyneet heidän omassa todellisuudessaan ja elämäntilanteessaan. Syntyneet kokemukset ovat yksilöllisiä ja syntyneet merkitykset voivat olla eri ihmisillä erilaisia asioiden tai tilanteiden samankaltaisuudesta huolimatta.

5.2 Tutkimusaineisto

Eskola Jarin ja Suoranta Juhan (1998, 15–18) mukaan laadullisella aineistolla tarkoitetaan esimerkiksi haastattelemalla kerättyä tekstiaineistoa. Laadullisen tutkimuksen aineistossa keskitytään usein pieneen määrään tapauksia ja pyritään analysoimaan aineistoa mahdollisimman perusteellisesti, mikä on tämän tutkimuksen perusta. Tutkimuksessani pyrin ymmärtämään nuorten käsityksiä omasta osallisuudestaan ja suunnitelmallisen sosiaalityön merkityksestä sijaishuollon aikana. Tässä tutkimuksessa rajasin tutkimusaiheen koskettamaan laitoshuollossa asuneisiin nuoriin, koska laitososuhteet poikkeavat useasta näkökulmasta perhesijoituksiin nähden. Tutkimusaihetta on usein rajattava, jotta voi kerätä tietynlaista aineistoa siitä mitä haluaa tietää tai osoittaa aineiston avulla (Hirsjärvi ym. 2004, 75). Näin ollen tutkimuksen kohderyhmäksi valitsin laitoshuollosta jälkihuoltoon itsenäistyneet 18–21-vuotiaat nuoret. He ovat jo itsenäistyneet sijaishuollosta ja ovat mahdollisesti jo saaneet välimatkaa sijaishuoltoaikaansa. Toisaalta he ovat vielä kosketuksissa lastensuojeluun jälkihuollon asiakkuuden myötä. Tutkimuksen suunnitteluvaiheessa tarkoituksena oli haastatella viisi tai kuusi nuorta.

Tutkimuslupaa hain hieman yli 20 000 tuhannen asukkaan kaupungista. Tutkimuslupassani hain lupaa saada haastatella jälkihuollon palveluiden piirissä olevia 18–21-vuotiaita nuoria, jotka ovat siirtyneet sijaishuollosta jälkihuoltoon. Tutkimuslupani hyväksyttiin ja sain seitsemän nuoren nimen ja puhelinnumeron käyttööni kaupungin jälkihuollon työntekijältä kysyäkseni nuoria osallistumaan tutkimukseen. Aluksi otin yhteyttä nuoriin soittamalla heille suoraan. Tavoitin seitsemästä nuoresta viisi. Puheluissa kerroin nuorille kuka olen, miksi soitan ja mistä olen saanut heidän puhelinnumeronsa. Kaikki viisi tavoittamaani nuorta suostuivat aluksi haastatteluun. Tutkimushetkellä työskentelin sosiaalitoimistossa ja sain luvan esimieheltäni suorittaa haastattelut työhuoneessani.

Haastateltavat olivat kaikki 18–20-vuotiaita. Sukupuolijakauma oli yksi poika ja kolme tyttöä. Kaikki haastateltavat olivat lastensuojelun jälkihuollon piirissä ja työskentely jälkihuollon kanssa sujui pääosin hyvin. Yksi haastateltavista ei juuri ollut yhteydessä jälkihuoltoon, koska hän koki, ettei tarvitse jälkihuollon palveluita. Haastateltavien sijoitusten kesto vaihteli hiukan yli puolesta vuodesta kuuteen vuoteen. Kaikki haastatel-

tavat olivat olleet sijoitettuina laitoshuoltoon, kuten olin jo aihetta valitessani rajannut. Kaikilla sijoitetuilla oli ollut useampia sijoituspaikkoja, mutta viimeisin paikka, minne oltiin oltu sijoitettuina ja mistä itsenäistyttiin, oli ollut lastensuojelulaitos. Yhtä poikkeusta lukuun ottamatta haastateltavat kokivat tämänhetkisen elämäntilanteensa olevan aivan ”ok”.

5.3 Aineiston kerääminen

Valitsin tutkimukseni haastattelun lajiksi teemahaastattelun, mikä on lajina lomake- ja avoimen haastattelun välimuoto (Hirsjärvi ym., 2008, 197). Jaottelin haastattelukysymykset teemoittain, joita voisin täsmentää tarkentavien kysymysten avulla haastattelutilanteen etenemisen mukaan. Haastatteluteemat perustuvat tutkimukseni teoreettiseen viitekehykseen. Teemahaastattelussa oleellisinta on haastattelun eteneminen valittujen teemojen puitteissa eikä yksityiskohtaisten kysymysten mukaan. Teemat ovat kaikille haastateltaville samat. Teemahaastattelulle on luonteenomaista huomioida ihmisten tulkinnat ja merkitykset asioista sekä huomioida merkityksen syntyvän vuorovaikutuksessa. (Hirsjärvi & Hurme 2008, 48.) Fenomenologisen lähestymistavan mukaisesti haastattelukysymysten tulisi olla mahdollisimman avoimia, jotta ne eivät ohjaa vastauksia vaan vaikuttaisivat vastauksiin mahdollisimman vähän. Itse haastattelutilanteessa tulisi pyrkiä käyttämään mahdollisimman konkreettista kieltä. Käsitteellinen kieli voi ohjata haastateltavat vastaamaan käsitysten ja mielipiteiden tasolla, ei niinkään kokemuksen tasolla. (Laine 2015, 39–40.) Haastatteluiden aikana huomioin, että nuorilla ja minulla haastattelijana oli ikään kuin yhteinen kieli. Nuorten ilmaiset ja sijaishuollon maailma ovat minulle tuttuja, mikä teki haastatteluiden kulun sujuvaksi.

Haastattelun alussa haastateltavalle tulee kertoa tutkimuksen ja haastattelun tarkoituksesta ja tavoitteesta. Tämä lisää haastateltavan ja haastattelijan välistä luottamusta mikä lisää tiedon saannin edellytyksiä. (Tiittula & Ruusuvuori 2005, 41.) Nuoren saavuttua haastatteluun kävin haastateltavien kanssa läpi kuka olen, mitä teen ja kerroin tutkimukseni tarkoituksen. Lisäksi kerroin haastateltaville heidän oikeuksistaan ja pyysin heitä allekirjoittamaan haastattelun suostumuslomakkeen. Haastattelulla on olemassa tietty

tavoite ja päämäärä, mikä erottaa sen tavallisesta keskustelutilanteesta. Tutkimuksen tavoite ohjaa itse haastattelun kulkua. Haastattelun erottaa keskustelusta myös tilanteeseen osallistuvien roolit, tutkija haastattelijan ominaisuudessa keräämässä tietoa ja haastateltava tiedon antajana. (Tiittula & Ruusuvuori 2005, 23.)

Haastattelun etuna on myös menetelmän joustavuus. Haastattelijä voi tarkentaa kysymyksiään ja oikaista syntyneitä väärinkäsityksiä haastattelun aikana sekä käydä keskustelua haastateltavan kanssa. Haastattelu on aikaavievä menetelmä, mikä on sen haittapuoli kalleuden ohella. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 71–74.) Haastattelun etuna on myös haastateltavan mahdollisuus tuoda esiin omia näkemyksiään asioista mahdollisimman vapaasti (Hirsjärvi & Hurme 2008, 35), mitä pidän omassa tutkimuksessani tärkeänä seikkana. Fenomenologisessa lähestymistavassa haastattelutilanne tulisi pitää mahdollisimman paljon tilaa antavana haastateltavalle. Haastattelukysymysten tulee olla avoimia ja niiden tulee ohjalla mahdollisimman vähän haastateltavan vastauksia tai kertomusta. (Laine 2015, 39.)

Haastatteluiden suorittaminen tuotti aikatauluongelmia, koska haastateltavat peruivat sovittuja aikoja ja jättivät tulematta sovituille haastatteluajoille. Sovituista ajoista ei toteutunut ensimmäisellä kerralla yksikään vaan sovin uudet ajat haastateltavien kanssa. Ensimmäinen haastattelu toteutui toisella sovitulla tapaamiskerralla. Haastatteluteemat vaikuttivat onnistuneilta ja haastattelu sujui hyvin. Ensimmäisen haastattelun jälkeen koin, ettei tarvetta haastattelurungon (liite 1) muuttamiselle ollut. Toinen haastattelu toteutui myös toisella sovitulla tapaamiskerralla. Tässä haastattelussa aihe oli nopeasti käsitelty, nuoren kokemukset olivat positiivisia ja syntyi vaikutelma haastattelun pinta-puolisuudesta. Litterointivaiheessa kuitenkin havaitsin sisällöstä löytyvän tärkeitä näkökulmia. Kolmas haastattelu toteutui neljännellä sovitulla tapaamiskerralla. Kolmas haastattelu oli pitkäkö ja haastattelun loppuosuudessa keskustelimme lähinnä nuoren tämän hetkisestä vaikeasta tilanteesta. Neljäs haastattelu toteutui lopulta useiden yritysten jälkeen. Viidettä haastatteluun suostunutta en tavoittanut enää lainkaan. Tässä vaiheessa tavoittelin kahta muuta nuorta, joiden yhteystiedot olin jo aiemmin saanut. Heistä toinen ilmoitti tekstiviestillä, että ei halua osallistua ja toinen kieltäytyi haastattelusta tavoitetuani hänet puhelimitse. Tämän jälkeen sain vielä kaksi uutta yhteystietoa, joihin otin yhteyttä soittamalla ja tekstiviestein. Toinen näistä ei vastannut ja toinen suostui haasta-

teltavaksi, mutta perui toistuvasti tulonsa ja lopulta en enää tavoittanut häntä. Päädyin tutkimukseni aikataulun vuoksi ratkaisuun, että en lähde enää hakemaan tutkimuslupaa toiselta kaupungilta saadakseni toteuttaa vielä yhden haastattelun.

Nauhoitin haastattelut matkapuhelimeni sanelinsovelluksella. Haastattelut olivat kestoltaan 23 minuuttia, 27 minuuttia, tunti ja kolme minuuttia sekä tunti ja 37 minuuttia. Haastattelut on hyvä nauhoittaa, jotta voi myöhemmin palata uudestaan nauhoitukseen ja tarkistaa tulkintoja sekä palata haastattelutilanteeseen uusien sävyjen löytämiseksi. Nauhoitettu aineisto tulee myös litteroida. Litterointi auttaa löytämään tärkeitä yksityiskohtia aineistosta, kun aineistoa kirjoitetaan auki sana sanalta. (Tiittula & Ruusuvuori 2005, 14–16.) Litteroin äänitteet tekstimuotoon sanantarkasti melko pian haastattelujen tekemisen jälkeen. Litterointi oli hidasta ja aikaa vievää työtä. Nuorten puhe piti sisällään paljon täytesanoja, kuten *niinku* ja *niinkö* sanoja ja puhe katkeili kesken lauseen sekä hyppi aiheesta toiseen. Litteroinnin aikana oli hyvä palauttaa haastatteluhetki mieleen ja kuunnella keskustelua ajatuksen kanssa. Nauhoitetusta aineistoista syntyi litteroitua tekstiä yhteensä 69 sivua, Times New Roman kirjoitustyyllillä, 12 fontilla kirjoitettuna, yhdellä rivivälillä. Heti äänitteet litteroituani tuhosin ne.

5.4 Aineiston analyysi

Sisällönanalyysimenetelmä on laadullisen tutkimuksen perusanalyysimenetelmä. Sisällönanalyysin avulla aineistosta pyritään samaan tiivistetty ja yleinen kuvaus ilmiöstä sekä järjestämään aineisto johtopäätösten tekemistä varten (Tuomi & Sarajärvi 2009, 91, 103). Työskentelyn alussa olin päätenyt käyttämään aineistolähtöistä sisällönanalyysia. Luin aluksi litteroitua aineistoa läpi useaan kertaan ja yritin poimia tekstistä ilmauksia, samankaltaisuuksia ja eroavaisuuksia. Aineisto vaikutti sekavalta ja työskentely oli takkuista. Pohdin asiaa teoriaosuuden näkökulmasta ja päädyin vaihtamaan aineiston analyysimenetelmäksi teorialähtöisen sisällönanalyysin. Teorialähtöisessä sisällönanalyysissa aineiston luokittelu perustuu teoriaan tai käsittekarttaan, jolloin analyysia ohjaa jokin teema tai käsittekartta (Tuomi & Sarajärvi 2013, 113).

Laatimassani teemahaastattelurungossa oli kaksi osaa, osallisuus ja suunnitelmallinen sosiaalityö, joiden ympärille haastattelut olivat rakentuneet. Teorialähtöisen sisällönanalyysin ensimmäinen vaihe on analyysirungon muodostaminen, jonka jälkeen aineistoa lähdetään pelkistämään luokittelemalla analyysirungon mukaisia ilmiöitä (Tuomi & Sarajärvi 2013, 114). Ryhdyin luokittelemaan aineistoa teorian käsitteiden avulla. Poimin aineistosta osallisuuteen liittyviä elementtejä, jotka ovat osallistuminen, mahdollisuus vaikuttaa ja saada tietoa sekä kuulluksi tuleminen ja mielipiteen kuuleminen. Merkitsin väreillä osallisuuden eri elementteihin liittyvät kokemukset ja keräsin ne yhteen. Kerättyäni nämä ilmaisut ja kokemukset yhteen, tiivistin nuorten kokemuksista ja ilmauksista samankaltaisuuksia ja eroavaisuuksia esiin. Tällä tavalla löysin ne asiat, jotka ovat olleet nuorelle merkityksellisiä osallisuuden kokemuksessa.

Toimin samalla tavalla suunnitelmallisen sosiaalityön teeman kanssa. Poimin aineistosta suunnitelmallisen sosiaalityön työvaiheisiin liittyvät ilmaukset. Tällä tavalla sain aineistosta esiin sen, onko suunnitelmallinen työ kulkenut nuoren lastensuojelun- ja itsenäistymisprosessin rinnalla työskentelyn aikana. Nämä työvaiheet ovat tilanteen arviointi, muutostavoitteiden asettaminen eli suunnitelmien teko, työskentelyvaihe ja arviointi. Merkitsin litteroituun tekstiin eri värein ilmaisuja, jotka liittyivät kuhunkin työvaiheeseen ja kokosin ne yhteen. Tämän jälkeen jäsensin nuorten kuvaamia asioita ja ilmauksia eri työvaiheista ja sain nostettua esiin nuorten kokemuksia siitä, miten suunnitelmallinen sosiaalityö eri työvaiheineen on näyttäytynyt heille heidän sijaishuollon aikana. Lisäksi luokittelin suunnitelmallista työtä edistävät ja estävät tekijät aineistosta nuorten kokemusten valossa. Fenomenologisen näkökulman mukaisesti on tarkoitus kuvata aineisto mahdollisimman alkuperäisesti ja tuoda kuvaukseen mahdollisimman vähän tutkijaa itseään (Laine 2015, 45). Kirjoittaessani tutkimuksen tuloksia huomasin aineiston tasapuolisen esiintuomisen olevan hankalaa. Pitkät haastattelut tuottivat huomattavan paljon enemmän puhetta ja näin ollen enemmän sitaateiksi sopivaa materiaalia. Kestoltaan lyhyemmät haastattelut sisälsivät enemmän positiivista asiaa, mutta myös nuukempaa kuvailua tilanteista ja enemmänkin yksisanaista vastaamista kysymyksiin.

5.5 Tutkimuksen etiikka ja tutkijan paikka

Tutkimuksen alkuvaiheissa pohdin omia tutkimuksellisia valintojani eettisestä näkökulmasta katsoen. Tutkimusaiheen valinta oli pitkälinen prosessi, joka sai lopulta työnimen ”Nuorten kokemus omasta osallisuudesta itsenäistymisen ja jälkihuollon suunnitteluun laitoshuollossa”. Kiinnostus aiheeseen nousi aluksi omasta työstäni lastensuojelun sijaishuollossa työskennellessä. Oma kokemukseni on, että nuorten oma osallisuus itsenäistymisen ja jälkihuollon suunnitteluun on usein varsin myöhään tapahtuvaa ja näennäistä. Näistä syistä johtuen pohdin millaisen kannanoton olen aihevalinnallani tehnyt tutkittavaan ilmiöön. Anneli Pohjolan (2003, 59) mukaan aiheen valinta ja rajaaminen ovat kannanottoja tutkittavaan ilmiöön ja tutkimuskysymykset määrittävät tutkimuskohdetta. Valitsemani aihe on yhteensopiva yhteiskuntatieteen tiedekunnan profiilinkanssa ja aihe on yleisesti hyväksytty, joten näiden näkökulmien suhteen en näe olevan eettistä ristiriitaa.

Laadullisessa tutkimuksessa tutkijalla on toiminnassaan tietynlaista vapautta, joka antaa tutkijalle mahdollisuuden joustavaan tutkimuksen suunnitteluun ja toteutukseen. Tutkimus sisältää valintoja ja ratkaisuja, jotka eivät ole aina selviä tutkijalle. (Eskola & Suoranta 1996, 14–15.) Omassa tutkimuksessani muutin omia suunnitelmiani lähinnä aineiston keruu- ja analyysivaiheessa, joten suunnitelmani jousti työskentelyn edetessä. Tutkija on aina osa tutkimustaan ja tutkimus syntyy tutkijan kautta. Olennaista sosiaalityön tutkimuksessa on tunnistaa tutkimuksen ilmiön ja sen kehittymisen historiallinen herkkyys, kontekstuaalinen sensitiivisyys, kulttuurinen sensitiivisyys ja ideologiset näkökulmat. Tutkimukselta edellytetään myös toiminnallista sensitiivisyyttä tutkijan kohdatessa tutkimukseen osallistuvat ihmiset. Kriittisyys syntyy tutkijan reflektoidessa omia tutkimuksellisia valintojaan tutkimusprosessin ajan. Tutkija on tutkimusta tehdessään vastuussa sekä tieteen periaatteille, että tutkimushenkilöille. (Pohjola 2003, 55–59.) Käytin tutkimusta tehdessäni omia havaintoja työelämästä apuna analysoidessani aineistoa. Pysin pitämään oman kokemukseni mahdollisimman neutraalina ilman tunnelatauksia.

Tutkimukseni tarkoitus on nostaa esiin nuorten omaa ääntä esiin ja tuoda näkyviin mahdollisimman aidosti heidän kokemuksensa tutkittavasta aiheesta, jonka koen tärkeänä asiana. Tutkimus tuottaa kokemustietoa, joka osaltaan nostaa aiheesta epäkohtia ja onnistumisia esiin. Tutkimuskysymys tutkimuksessani on ”Miten nuoret ovat kokeneet oman osallisuutensa toteutuneen sijaishuollon aikana?”. Eettistä pohdintaa käyn kysyessäni onko eettisesti oikein kysyä kokemuksia osallisuudesta, kun lähtökohtana on nuoren vaikea elämäntilanne, koska hänet on jostain syystä sijoitettu pois kotoaan. Onko nuorella ollut mahdollisuus osallisuuteen omassa elämäntilanteessaan omista henkilökohtaisista syistä johtuen? Toisaalta nuorella on mahdollisuus kieltäytyä haastattelun osallistumisesta eikä hänellä ole minkäänlaista pakkoa osallistumisesta vaan osallistuminen on täysin vapaaehtoisuuteen perustuvaa, kuten itsemääräämisoikeuden periaate edellyttääkin. Pohdin myös omia arvolähtökohtia, koska minulla on ennakkokäsityksiä tutkimusaiheeseen nähden, jotka ovat syntyneet työskennellessäni sijaishuollossa asuvien nuorten kanssa. Mielestäni nuorilla ei ole aina mahdollista vaikuttaa etenkin jälkihuollon suunnitteluun vaan suunnittelu aloitetaan varsin myöhään, jolloin epävarmuus tulevasta asettaa nuoren vaikeaan asemaan. Pysin tutkimusta tehdessäni tiedostamaan nämä ennakkokäsitykset, jotta ne eivät vaikuttaisi tutkimuksen kulkuun eivätkä tehtäviin tulkintoihin tutkimuksessa.

Valitessani tutkimuksen käsitteet osallisuus ja sosiaalityön suunnitelmallisuus, en ajatellut aluksi niiden merkitystä tutkimuskohteelle. Pohdin suljenko jotain olennaista nuorten kokemuksesta pois, kun käsitteenä on sosiaalityön suunnitelmallisuus, miten käsittevalinta vaikuttaa nuorten kertomuksiin osallisuudestaan. Osallisuutta on tutkittu varsin paljon ja siksi halusin tuoda tutkimuksen myös sosiaalityön suunnitelmallisuuden näkökulman, joka antaa uuden tulokulman osallisuuden kokemukseen. Rajasin aiheen koskemaan laitoshuollossa asuneita nuoria, koska lähtökohtaisesti perhesijoitukset ovat tarkoitettu vähemmän oireileville nuorille, kuin laitoshuoltoon sijoitetut. Pohdin olenko rajauksellani määrittänyt laitoshuoltoon sijoitetut nuoret ongelmanuoriksi, joilla on elämässään paljon hankaluuksia. Tämän rajauksen vuoksi olen päätenyt tutkimuksessani avaamaan lastensuojelun sijaishuoltoa sekä itsenäistymistä omina käsitteinään, jotta lukijoille avautuu se konteksti, johon haastateltavat sijoittuvat.

Haastatteluita suorittaessani kohtasin tilanteen, jossa aihe oli haastateltavalle hyvin herkkä ja haastattelu nosti nuorelle voimakkaita tunteita pintaan. Itse haastattelu sujui painollaan ja haastateltava tuotti itse paljon puhetta. Aiheen ollessa hänelle hyvin vaikea, en kokenut voivani mennä kovin syvälle hänen muistoihinsa haastattelun edetessä vaan käsitelimme hänen kokemuksiaan hänen tuottamallaan tasolla. Haastattelutilanteessa koin olevan paljon hyötyä omasta työkokemuksesta nuorten parissa enkä säikähtänyt haastateltavan reaktiota asioista puhuttaessa. Haastattelun edetessä katsoin velvollisuudekseni keskustella haastateltavan kanssa hänen nykytilanteestaan ja muun muassa hoitokontakteistaan hänen tuottamalla tavalla. Haastattelua jatkettiin keskustelunomaisesti, kunnes syntyi tunne siitä, että tunnetila haastateltavalla on tasoittunut. Haastateltava myös itse sanoitti puhumisen helpottaneen oloa.

6 Nuorten kokemuksia osallisuudesta sijaishuollon aikana

6.1 Osallistuminen

Osallistuminen toimintaan on yksi osallisuuden perusmerkityksistä (Nivala 2010, 19). Poimin aineistosta nuorten omia kokemuksia osallisuudestaan päätöksentekoon ja palaverihin osallistumisesta. Tähän tutkimukseen osallistuneet haastateltavat olivat osallistuneet pääsääntöisesti järjestettyihin palaverihin, joissa päätöksiä tehtiin. Nuoret kutsuivat palaveriksi kaikkia tapaamisia, kokoonpanosta riippumatta. Nuorilla oli mahdollisuus osallistua palaverihin ja tilaisuuksiin missä päätöksiä tehtiin. Joissain tilanteissa nuori valitsi, ettei osallistu, mikä on myös nuoren oikeus (Araneva 2010, 61).

”No kyllä mä saatoinkin käyä siinä palaverissa silloin niinkö vähän aikaa mutta ylleensä mulla tilitas siellä sen verran että lähtiin vaan kävelemään ja sanoin että tekkää mitä teette että.”H1

Nuoren itse päättäessä, ettei osallistu yhteisiin tapaamisiin, menettää hän juuri siinä nimellisessä tilanteessa mahdollisuuden tulla kuulluksi sekä vaikuttaa asioihin. Osallisuus rakentuu vastavuoroisessa suhteessa (Nivala 2010, 18–21) ja tilanteissa joissa nuori ei osallistu palaveriin, ei tätä vastavuoroisuutta synny. Vuonna 2010 tehdyssä osallistumistutkimuksessa vain alle puolet tutkimukseen osallistuneista nuorista kokivat tullessaan kuulluksi sijaishuollon työntekijöiden toimesta (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2010), mikä on varsin surullinen lukema. Tässä tutkimuksessa nuoren kieltäytymisen syynä on ollut, ettei hän ole kokenut tulevaisuuden palaveritilanteissa kuulluksi ja nuori jättäytyy mieluummin pois koko tilanteesta.

”Mua ei kuunneltu mua ei uskottu ja sitte aina kaikki palverit ties sitä et mä oon tehenny jotaki väärää.”H4

”No tavallaan joo että mulle oli niinkö aivan sama että jos ei niinkö kuunnella yhtään niin mitä mä sinne jään.”H1

Työhistoriani antaman kokemuksen mukaan itse palaveritilanteessa usein todetaan työntekijöiden taholta palaveritilanteen olevan nuorelle haastava ja ymmärretään, kuinka

vaikeaa nuorella on ilmaista ja tuoda esiin omat mielipiteensä. Palavereissa on paikalla useita aikuisia, joilla jokaisella on nuoresta ja vallitsevasta tilanteesta jotain sanottavaa. Tilanteen haastavuudesta huolimatta nuorelle ei välttämättä tarjota muitakaan väyliä tai tapoja ilmaista omaa mielipidettään. Tällaisissa tilanteissa Shierin (2001, 110–116) osallisuuden porrasmalli tarjoaa työntekijöille työväliseen nuoren osallisuuden lisäämiseksi. Työntekijät voivat porrasmallin mukaisesti aluksi pohtia omia valmiuksiaan vahvistaa lapsen osallisuutta tilanteessa; ovatko kaikki työntekijät halukkaita ja sitoutuneita kuuntelemaan nuorta ja valmiita tukemaan nuorta hänen mielipiteensä esittämisessä. Seuraavaksi tulee pohtia mahdollisuuksien näkökulmasta millaisia välineitä työntekijöillä on nuoren mielipiteen kuulemiseksi ja osallistumisen mahdollistamiseksi. Työntekijöiden tulee pohtia ovatko työskentelytavat nuoren osallistumista tukevia, olisiko muita tapoja saada nuoren mielipide esiin, kuin nuorelle usein vaikea palaveritilanne. Porrasmallin avulla kukin toimijataho voi pohtia omia toimintatapojaan mallin mukaisesti tarkastelemalla omia valmiuksiaan, mahdollisuuksiaan ja velvollisuuksiaan nuoren osallisuuden lisäämiseksi. Työstäni saaman kokemuksen mukaan nuori hyötyy palaveritilanteissa mukana olevasta ihmisestä, jonka kokee luotettavaksi ilmaisemaan nuoren näkökulmasta asioita. Nuoren kanssa on hyvä pohtia etukäteen mitä asioita nuori itse haluaa palaverissa tuoda esiin ja mitä mielipiteitä hänellä asioista on. Tapaamisista johtuva stressi lievittyy valmistamalla nuorta tapaamisiin (Buckley ym. 2011, 105).

Palaveritilanteen ollessa jo lähtökohdiltaan nuorelle haastava ja usein jännittävä tilanne, voi osallistuminen tuntua nuoresta vaikealta. Haastateltavista yhdellä nuorella oli kokemus, että palaverieihin pakotettiin osallistumaan ja nuori kutsui näitä tapaamisia ”pakopalavereiksi”.

”Ja jos en menny palaverieihin niin sanottiin et mut pistetään (paikkakunta) suletulle osastolle.”H4

Thomas (2000, 174) pitää yhtenä tärkeänä näkökulmana osallisuuden rakentumisessa, että lapsi tai nuori voi itse valita osallistumisestaan. Pakottaminen tai kiristäminen osallistumiseen ei ole hyvä vaihtoehto vaan työntekijöiden tulisi etsiä ja löytää kullekin nuorelle vaihtoehtoinen tapa ilmaista oma mielipiteensä. Mikäli yhteinen tapaaminen ei toteudu, vaatii lapsen tai nuoren näkökulman saaminen työskentelyyn mukaan lapsen tai

nuoren henkilökohtaista tapaamista, jolloin voidaan puhua lapsen tai nuoren välillisestä osallistumisesta (Muukkonen 2008, 140).

Tässä aineistossa nuorten osallistumishalukkuuteen vaikutti myös sijaishuoltoipaikka, miten siellä nuoreen suhtauduttiin työntekijätasolla, miten osallistumiseen kannustettiin sekä miten itse palaveritilanteissa nuoren kuulumisia tuotiin esiin. Myös vanhempien näkökulmat koettiin vaikuttavan asioihin. Nuorelle on tärkeää ketä tapaamisilla on mukana ja millainen vuorovaikutus tapaamisilla syntyy (Muukkonen, 2008). Nuorten kokemuksen mukaan palaveritilanteissa kiinnitetään usein negatiivisiin asioihin huomiota, jolloin positiiviset asiat ja kokonaistilanne jäävät varjoon.

”Mm no varmaan ko mä muistan aina ku (nimi) sano et se ihmettelee millä (nimi) sano että millä papereilla mää oon tullu... nuorisokottiin että se ei uskois että se oon minä ja sitte ko se suostutteli mut sinne palveriin ja mä kiukuttelin etten varppina lähe perus jääräpää niin sitte mää lähinki sinne enkä muista miks... Niinniin sit siellä puhuttiinki niinku posi..tai niinku (nimi) ku (nimi) puhuu positiivisia puolia ja sano suoraan niinku miten oikeesti on menny.”H4

”Ei ollu ikinä mittään hyviä uutisia.”H3

”siis joo että siis se oli niinkö että joo laitoksen niinkö työntekijät niillä oli niinkö aina jotaki positiivista sanottavaa että ettei se aivan niinkö oo perseelleen menny kummiskaan siellä laitoksessa mutta sitten taas porukat oli sitä mieltä että joo että että niinkö pittää jatkua tän niinkö kiireellisen.”H1

Nuoruudessa nuoren ajattelutavat muuttuvat ja ajattelutapa muuttuu enemmän yleiseen ja tulevaisuuteen suuntautuvaksi. Vanhempien merkitys muuttuu nuoren itsenäisyyden karttuessa ja nuori näkee asioita laajemmasta näkökulmasta. (Nurmi ym. 2014, 146–148.) Myös tässä aineistossa nuoren ikä ja asenne ovat nuoren kokemuksen mukaan olleet vaikuttavia tekijöitä suhtautumisessa osallistumiseen. Iän karttumisen myötä, nuoren oma asenne on muuttunut, mikä on vaikuttanut positiivisesti osallistumishalukkuuteen.

”No suurimmaks osaks kuitenkin sitte vanhempana minä itte aiheuttanu sen ... Jep ja varmaan se ko itte kasvo niin.”H4

Poimin aineistosta nuorten ilmauksia osallistumisestaan varsinaiseen työskentelyvaiheeseen. Suunnitelmien väliarviointia tehtiin pidetyissä palavereissa sijoituksen kuluessa. Nuorten osallistuminen työskentelyvaiheessa vaihteli suuresti. Nuoren osallisuuden toteutumisella lastensuojelun prosesseissa on positiivisia vaikutuksia muun muassa hallinnan tunteeseen ja nuoren sitoutumisessa tarjottuihin palveluihin (Vis ym., 2001, 330–332). Tässä aineistossa osallistumiseen vaikutti se, miten nuoret olivat kokeneet tilanteen alkuarvioinnin sujuneen sekä miten he suhtautuivat sijaishuoltoonpaikkaan. Osa nuorista kävi koulua ja noudatti laadituissa suunnitelmissa asetettuja tavoitteita.

”No kyllä niitä on tullu noudatettua aina että mitä niihin on sovittu että mitä sen etteen pitäis tehdä.”H2

Sijaishuollossa asuessa kaikille nuorille ei ollut aina mahdollista osallistua itselle tärkeiksi nähtyihin toimintoihin opastuksen ja ohjauksen puutteen vuoksi. Sijaishuollon tehtävänä on kasvattaa lasta vastuullisuuteen sekä edistää ja tukea lapsen kasvamista itsenäisyyteen, mihin sisältyy myös arkeen liittyvien toimintojen opettaminen (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 361/1983, 1§). Tässä aineistossa nuorten kokemuksen mukaan motivaation puute osallistumiseen syntyi sijaishuollossa toiminnan pakollisuuden seurauksena.

”Niin mulla on nytte sen takia just tosi huono tilanne ko heti ku tuln laitoksesta ei mulle oo laitoksessakkaa opetettu ko siellä se oli semmosta väkinäistä pako ei siellä opetettu siellä pakotettiin niinko siivoamaan... ja tekkeen semmosia töitä mutta emmää osannu niinko käyttää pesukonnetta tai mittään tommosia enkä uskaltanu ees kysyä ko ne oli aika aggressiivisia ne ohjaajat siellä.”H3

Vetäytyminen sijaishuollon arjesta omiin oloihin, kuten omaan huoneeseen, vaikutti osallistumista haittaavana tekijänä sijaishuollon arjessa. Osallistumista arkeen esti myös sijaishuollossa asetetut rajoitukset, kuten matkapuhelimen käyttämisen rajoitteet, eristäminen laitoksen tiloista omaan huoneeseen ja työntekijöiden esittämät uhkaukset käytäytymisen seurauksista. Rajoitustoimenpiteitä tulee käyttää laitoshuollossa vain siinä määrin, mikä turvaa sijaishuollon tarkoituksen sekä nuoren tai toisen henkilön turvallisuuden (Lastensuojelulaki 417/2007, 64§). Tutkimukseeni osallistuneiden nuorten ko-

kemuksena on ollut, että osallistamiseen arjessa on pyritty pääsemään pakottamalla tai kiristämällä samoin, kuin palaveriisiin osallistumisessa.

”Yrittihän ne kaikkia mahollista että pitäis niinkö jotaki tehä muttako emmä niinkö teheny mittään ja sitte se oli aina niinkö liikut kiinni jos en mä teheny mittään.”H1

”...jos mä en puhu jollekki niin oli se sulettu osasto ja jos mä en mee palvereihin niin oli sulettu osasto ja nuonuo kaikenmaailman arestit ja liikkumisvapaudenrajoitukset ja puhelimet pois ja aikasemmin nukkumaan ja ... Ja kaikkea tuommosta.”H4

Pakottaminen tai kiristäminen ei ole saanut nuorta osallistumaan vaan on lisännyt nuoren kokemaa uhmaa ja kapinaa, joka on kohdistunut työntekijöihin. Nuori on itse valikoinut milloin ja mihin osallistuu ja vaikuttanut näin omien asioidensa kulkuun. Nuorella tulisi olla oikeus valita osallistumisestaan, mikä on osallisuuden rakentumisen perusedellytyksiä (Thomas 2000, 176). Sijaishuoltopaikan asettamien sääntöjen ja käytäntöjen on koettu vaikuttavan omaan suhtautumiseen ja asenteeseen rajoittavan tekijänä. Vapaampi arki on taas koettu vaikuttavan positiivisesti omaan asenteeseen ja sitä myötä osallistumishalukkuuteen. Nuori on kuitenkin tiedostanut, että omalla suhtautumisella ja yhteistyöllä olisi voinut vaikuttaa positiivisesti asioiden kulkuun.

”Niin kyllähän mä sen niinkö jotenki sen tilanne helepottu siinä kummiski ko pääs siihen itsenäistymisasuntoon että kummiski niinkö olihan ohjaajat koko ajan siinä niinkö tälleen näin seuras mun tekemisiä ja ...kyseli et miten mennee ja näin mutta että se ei ollu kuiten enää semmosta samanlaista kyttäämistä niinkö (sijaishuoltopaikka) oli.”H1

”Että mutta ooishan voinu varmaan paremminki mennä niinkö et jos ois niinkö ite niinkö alakanu tekemään jotaki yhteistyötä ... Mun oma näkemys on että se on aikailla siittä nuoresta kiinni.”H1

Yhden nuoren kohdalla osallistuminen arkeen ja omien itsenäistymiseen liittyvien taitojen hankkimiseen ja harjoitteluun oli ollut nuoren kokemuksen mukaan positiivinen kokemus. Nuori koki, että hän oli saanut opastusta ja ohjausta sekä itsenäistymiseen tarvittavat kaikki tiedot ja taidot sijaishuollon aikana. *Suojele unelmia – vaali toivoa* – raportissa on myös tuotu esille, kuinka nuorille on tärkeää saada sijaishuoltopaikasta selviytymiskeinoja elämän varrelle, koska omat vanhemmat eivät ole tarjonneet sellaisia elämänhallintamalleja, joita haluttaisiin omassa elämässä toteuttaa (Lapsiasiavaltuutettu 2012, 36).

6.2 Kuulluksi tuleminen

Silloin, kun asiat olivat sujuneet eri toimijoiden kesken yhteisymmärryksessä, myös nuoren kokemus kuulluksi tulemisesta on ollut positiivinen. Nuori oli kokenut myös sijaishuoltoapaikan omaohjaajan ajaneen hänen asioitaan eteenpäin sosiaalityöntekijälle silloin, kun oli ollut tarvetta. Huolimatta siitä, ettei sosiaalityöntekijä ole käynyt tapaa-
massa nuorta oli nuori voinut myös itse ottaa suoraan yhteyttä omaan sosiaalityönteki-
jään ja tulla kuulluksi omissa asioissaan.

*”Öö no ehkä kerran oli silleen ettäkö sannoin että oisin kotilomilla tai viikonloppulo-
milla oisin lähteny käymään niin sitte ei siellä (sijaishuoltoapaikka) puolela kuunneltu
niin kävelin vaan aamula (sosiaalitoimisto) ja sitte kävin sannoon ite niin sain muutet-
tua.”H2*

Yhdessäkään tämän tutkimuksen tapauksessa, ei lapsen asioista vastaava sosiaalityönteki-
kijä ollut tavannut nuorta henkilökohtaisesti tämän koko sijoituksen aikana, mikä pi-
simmillään tässä aineistossa oli kuusi vuotta. Myös vuonna 2010 toteutetussa tutkimuk-
sessa lapsen osallisuudesta on todettu sijaishuollossa olevan lapsia, joiden sosiaalityön-
tekijät eivät ole tavanneet lasta henkilökohtaisesti (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2010,
67). Nuorilla oli kokemuksia, että kahdenkeskinen keskustelu olisi voinut auttaa nuorta
kuulluksi tulemisessa. Usein nuori saattaa sanoa asioita suutuksissaan ja aikuiset ympä-
rillä tulkitsevat nuoren käyttäytymistä, ei niinkään nuoren todellisia ajatuksia. Tästä
syystä on tärkeää, että nuorella on tilaisuus kertoa omista asioistaan myös sosiaalityön-
tekijälleen kahden kesken.

*”Oli mulla yks mahollisuus, mutta mä olin ollu.. varmaan pilasin sen ite. Mä olin ollu
sillon (sijaishuoltoapaikka) ja mulla oli mahollisuus niinko itsenäistymisasuntoon, mutta
mä olin jotenki semmonen äkänen niinko ollu pari kuukautta ja niinko ja ihan sama
mitä joku ohjaaja sano mulle mä sannoin ilkeesti vaan ja en sitte saanu... Mulle sanot-
tiin että eksää halluu tuota niin sannoin niinko vihassa että en vittu halua, niin sitte
oletettiin että no ei se sitte halua.”H3*

*”Siis jotenki tuntu siltä että niinku kukkaan ei oo niinku mun puolella että mä oon niin-
ku ihan yksin siinä koko helekatin tilanteessa.”H1*

Sosiaalityöntekijöiden tapaamiset yhteisissä palaveritilanteissa olivat yhdellä nuorella
hänen kokemuksensa mukaan harvakseltaan ja nuorelle syntyi myös kokemus siitä, ettei

sosiaalityöntekijä usko häntä vaikka sijaishuoltopaikassa olevista olosuhteista hänelle kertoisikin. Kun nuori ei tule kuulluksi omissa asioissaan, syntyy nuorelle kokemus, että on yksin tilanteessaan eikä kukaan ole hänen puolellaan. Vastaavaa kokemusta on todettu olevan myös lasten osallisuutta selvittäneessä tutkimuksessa vuonna 2010. Kokemus on syntynyt muun muassa siitä, etteivät sosiaalityöntekijät ole tavanneet lapsia lainkaan sijaishuollon aikana tai sosiaalityöntekijöiden vaihtuvuus on ollut suurta. (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2010, 67). Sosiaalityöntekijöiden vaihtuvuus on aiheuttanut tilanteen, jossa ei ole ehtinyt syntyä luottamuksellisia suhteita sosiaalityöntekijöihin. Luottamuksellisen suhteen puuttumisen vuoksi ei nuorella ole ollut sellaista aikuista ihmistä, joka olisi kuunnellut ja ollut hänen puolellaan. Yhtenä syynä on myös ollut nuoren karpinointi ja oman motivaation ja halun puuttuminen luoda luottamuksellisia suhteita sosiaalityöntekijöihin tai sijaishuoltopaikan työntekijöihin. Osa tutkimukseen osallistuneista nuorista kokivat sijaishuoltopaikkojen työntekijät kylminä ihmisinä, jotka tekevät työtään vain rahan vuoksi, ei sen vuoksi, että välittäisivät nuoresta aidosti.

Nuoret pitävät kuulluksi tulemisen edellytyksenä luottamuksellista suhdetta läsnä olevan aikuisen kanssa (Hotari ym. 2013, 159). Tämän aineiston nuoret pitivät tärkeänä ominaisuutena nimenomaan sosiaalityöntekijän luotettavuutta ja toimeen tulemista hänen kanssaan. Silloin, kun asiat eivät olleet sujuneet nuoren näkökulmasta hyvin, oli kuulluksi tulemisen kokemus ollut myös heikkoa. Nuori on voinut kokea, että mielipide on kuultu, mutta sitä ei ole otettu huomioon eikä se ole vaikuttanut asioiden kulkuun.

”ettei oo niinko otettu mun toi.. toivomuksia huomioon koskaan. Tai mittään.. mua ei kuunneltu ikinä.”H3

”Ei niinkö ollu mittään merkitystä että mitä mä sanon mihinkään niin sitte mä luovutin josaki vaiheesa. Mä päätin et tehköön mitä lystää.”H1

”No koska ne oli ärsyttäviä ei kuunnellu mua.”H4

Kuulematta jäämisen tunne on tuonut tunteen, ettei ole voinut vaikuttaa asioiden kulkuun ja muut ihmiset ovat päättäneet omista asioista. Myös vuonna 2010 tehdyn verkkokyselyn tuloksena on huomautettu, ettei sijoitetuilla nuorilla ole ollut päätösvaltaa omissa asioissaan vaan sijaishuoltopaikan työntekijät ja sosiaalityöntekijät ovat päättäneet nuoren asioista (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2010). Tämän tutkimuksen nuorella

on ollut kokemus, jossa sosiaalityöntekijä ja/tai sijaishuoltopaikan työntekijät ovat muodostaneet mielipiteen hänestä lukemalla paperilta ja luomalla käsityksen kuulematta nuorta itseään lainkaan. Nuori on kokenut tulleen väärinymmärretyksi ja -kohdelluksi. Sijaishuoltopaikan ollessa tiukkarajainen ja kokemus työntekijöiden lähestyttävyydestä negatiivinen, on nuoren kuulluksi tuleminen jäänyt vähäiseksi. Nuorella on ollut kokemus aikuisten liittoutumisesta ja nuoren kokemuksen vähättelystä. Kuulematta jääminen on tuonut nuorelle ulkopuolisuuden tunteen omassa tilanteessaan. Nuoren kokemusmaailman mukaan sosiaalityöntekijät ovat olleet asioista usein samaa mieltä sijaishuoltopaikan työntekijöiden kanssa, mikä antaa sijaishuoltopaikoille valtavan vastuun ja vallan nuoren asioissa.

”Ja ku.. ettei kuuntelis niitä ohjaajia ku ne ohjaajatki pystyy helposti ku ne ryhmässä on niin ja pittää toisten puolia ja se on niinko helppoo sanoa vaan että ja kattoo nu.. paperilta nuoren taustat että joo tää on tämmönen hirveen aggressiivinen ja niinko että joo että ku monesti ko jutellu vaikka psykiatrien kans niin sieltä (sijaishuoltopaikasta) on tullu ohjaaja mukkaan kuuntelemaan. Mä oon yrittäny kertoa psykiatrille että mitä ne on tehny siellä niin se on ollu siinä vieressä se on vaan sanonu että höpöhöpö ... sanonu noin ja sitte ne on se psykiatri ja ohjaaja alkanu kaveeramaan ja siinä keskustelleen keskenään ... ja mä oon aina niinko jääny siihen ulkopuolele...”H3

”Joo vähän kokkiin niinko turhaks sen silleen. Kävin pari kertaa ja tai muutamia kertoja ja aina tuli niinko kolome hariottelijaa ja opiskelijaa ja sitte kaikki istuu piiriin ja kattoo vaan mua kynät ja paperit käessä niin.”H3

Tämän tutkimuksen nuoret ovat kokeneet, että heidän vanhempansa ovat tulleet kuulluksi, mutta vanhempien mielipiteet eivät nuorten mielestä välttämättä olleet vaikuttaneet tehtyihin päätöksiin. Vanhemmat ovat voineet myös keskinäisillä ristiriidoillaan ohittaa nuoren ja nuori on luovuttanut ja vaiennut tilanteessa. Myös muut toimijat, kuten nuorisopsykiatria tai koulu oli koettu huonoina paikkoina tulla kuulluksi omissa asioissaan. Nuorisopsykiatrian tapaamisissa nuori on kokenut tilanteen sellaiseksi, jossa ei ole voinut eikä halunnut tulla kuulluksi. Nuoruus on aikaa, jolloin nuori oppii elämään tietoisemmassa suhteessa muihin ihmisiin (Dunderfelt 2011, 84–85). Koulumaailmassa on syntynyt kokemuksia, joissa nuoren asioista on puhuttu luokkakavereiden kuullen ja tehty naurunalaiseksi, mikä ei lisää rohkeutta yrittää tuoda omia mielipiteitään esiin. Koulukäynnin vaikeudet näkyivät kaikilla aineiston nuorilla. Nuoret ovat kokeneet, ettei kukaan toimijoista ole ollut heidän puolellaan, heidän asioitaan ajamassa tai edistämässä.

6.3 Vaikuttaminen omiin asioihin

Omiin asioihin vaikuttaminen on tiiviisti yhteydessä osallistumisen ja kuulluksi tulemisen kanssa. Omiin asioihin ei voi vaikuttaa, ellei saa riittävästi tietoa asioihin liittyen (Oranen 2008, 9). Poimin aineistosta vaikuttamiseen liittyviä ilmaisuja, joista tietoisuus omista asioista oli yksi teema. Haastateltavista oli yhdellä nuorella kauttaaltaan positiivinen kokemus vaikuttamisen mahdollisuuksista, joka mahdollistui osallistumisen ja kuulluksi tulemisen myötä. Nuoren kokemuksen mukaan hän oli tullut kuulluksi yhteisissä tapaamisissa, hänen mielipiteensä oli kuultu ja otettu huomioon ja ne olivat myös vaikuttaneet tehtyihin päätöksiin. Hyvin sujuneissa tapaamisissa päätökset olivat syntyneet yhdessä yhteisen ymmärryksen perusteella.

”Joo oon mää ollu niissä paikalla niin kyllä siinä on pystyny aika palijon ite vaikuttamaan siihen.”H2

Nuoren tietoisuus omista asioista on vaihteleva kokemus. Osa nuorista on kokenut, ettei heille ole kerrottu heidän omiin asioihin liittyviä seikkoja, sijoituksen syyt ovat voineet jäädä epäselviksi tai he eivät ole ymmärtäneet tehtyjä päätöksiä tai omaa tilannettaan. Lastensuojelulain 5 § säätelee lapsen oikeudesta saada tietoa omista lastensuojeluasioista (Lastensuojelulaki 13.4.2007/417). Annettavan tiedon tulee olla mahdollisimman objektiivista ja sitä tulee olla riittävästi, jotta lapsella on mahdollisuus saavuttaa kokonaiskuva tilanteesta (Araneva 2010, 60).

”Mutta sitte mulle tuliki yhtäkkiä kuukausi lissää ja se on ollu mulle kans aivan epäselvää että miks.”H1

”Mä oon miettiny kyllä päätä puhki niinko että miks mä oon ollu ees laitoksessa.”H3

”No joo emmää vielääkään tiiä oonko mä oikeessa miks mut on alun perin otettu iskältä pois mutta niin.”H4

Poimin aineistosta konkreettisia ilmaisuja nuorten omista vaikuttamisen mahdollisuuksien kokemuksista. Nuoret olivat voineet pääsääntöisesti vaikuttaa jatko-opintoihin liittyviin valintoihin, kuten laissa lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta on säädetty (361/1983), eikä viranomaisten taholta ollut pyritty vaikuttamaan näihin päätöksiin.

Lisäksi täysi-ikäisyyden lähestyessä nuoret olivat voineet vaikuttaa oman asuinpaikan valintaan. Kaikkiin asioihin ei ollut aina ollut mahdollisuutta vaikuttaa, kuten vanhempien luomiin olosuhteisiin, sijaishuoltopaikan valintaan tai sijaishuoltopaikan käytäntöihin. Näissä asioissa ei myöskään ole ollut erilaisia vaihtoehtoja toimia tai valita vaan nuoren näkökulmasta katsoen nämä asiat oli vain pitänyt hyväksyä ja sopeutua. Sopeutuminen esimerkiksi sijaishuoltopaikkojen sääntöihin ja käytäntöihin ei ollut aina ollut mutkatonta. Näissä tilanteissa nuori oli voinut kokea tulleeensa väärin ymmärretyksi ja kohdelluksi. Omiin asioihin on voinut vaikuttaa myös tekemällä radikaaleja päätöksiä. Näihin päätöksiin on vaikuttanut nuoren kokonaisvaltainen kokemus sijoituksesta ja omasta tilanteesta.

”Ja sitte mä oon ollu niin katkera ja vihanen niin mä oon ollu niinko pahala päälä sielä ja sitte mut on katottu niinko mä oon ongelmanuori ja huono asenne ja mulle pittää olla jämympi semmonen niinko viiä luonnot pois ja niinko semmonen aggressiivinen pittää olla mua kohtaan vaikkei oo tarvinnu ees, se oli väärä paikka mulle.”H3

”Mutta mä olin sitte siellä puoli vuotta siihen asti että täyten 18, mutta pari kuukautta ennen niin mä karkasin sieltä ja ootin.. tulin tänne (paikkakunta) ja nukkuin rappukäytävissä niin kauan aikaa että täyten 18.”H3

Vaikuttamismahdollisuuksiin kuuluu myös oikeus vaikuttaa viranomaisten tekemiin päätöksiin. Nuorella on lastensuojelulain mukaan aina oikeus valittaa hallinto-oikeuskelpoisista päätöksistä 30 vuorokauden ajan päätöksen tiedoksiannosta. Tällaisia päätöksiä ovat esimerkiksi kiireelliset sijoituspäätökset. Tällöin nuori käyttää puhevaltaansa, mikä oikeuttaa valittamaan oikeuskelpoisesta hallintopäätöksestä (Araneva 2010, 61). Joissakin tapauksissa tämä vaikuttamisen mahdollisuus on viety kertomalla asiasta valitusajan jo umpeuduttua.

”Mulle sanottiin että mä saan valittaa niistä. Mutta mulle sanottiin liian myöhään niinkö että oli menny se aika umpeen että ei saa enää valittaa.”H3

Nuoret ovat kokeneet, ettei omalla käytöksellä ole ollut vaikutusta laadittaviin suunnitelmiin tai tehtyihin päätöksiin. Asiallinen käytös ja nuorten kuvaama ”kiltisti oleminen” eivät olleet vaikuttaneet nuorten kokemuksen mukaan positiivisesti esimerkiksi sijaishuollossa asumisen arkeen tai mahdollisuuteen kotiutua.

”Oisin mää voinu olla niinko mää niinko huomasin ko mää yritin olla tosi kiltisti niin sitä ihan sama kuin kiltti oli nii sitä enemmän vaan hihna kiristy.”H3

Sijoituspaiikassa nuorella on ollut kokemus nuorten ajatusten ja mielialojen vähättelystä, mikä on asettanut nuorelle korkean kynnyksen yrittää vaikuttaa asioihin sijaishuoltopaikassa. Konkreettisesti on myös viety mahdollisuus puhua asioista muille, kuten vanhemmille tai sosiaalityöntekijöille, yhteydenpitorajoituksen avulla. Tämä rajoitus ei saa kuitenkaan rajoittaa yhteydenpitoa lapsen asioista vastaavaan sosiaalityöntekijään.

”Mm joo tota mää mää sannoin niile että mulla on oikeus soittaa mun sosiaalityöntekijälle mut ne ei antanu mun soittaa sille.”H3

Tällaisista kokemuksista on syntynyt vahva tunne siitä, että nuorella ei ole oikeuksia eikä myöskään kykyä ja osaamista ajaa omia oikeuksiaan. Kokemukset ovat vaikuttaneet nuoren käyttäytymiseen negatiivisesti ja saanut aikaan tilanteen, jossa nuori ei ole voinut osoittaa ja kertoa todellisia ajatuksiaan vaan tilanne on saanut nuoren käyttäytymään itselle epäedullisella tavalla.

”Ja oon oonhan mä voinu olla vai.. itkeä ja noin niinko että ja olla kiltisti mutta en mää oo voinu siinä raivossa niinko näyttää yhtään mittään niinko viattomuutta.. mää.. kyllä kyllä musta saa semmosen kuvan silleen että mä oon ai.. niinkö hirveä penikka ja kuuluu olla siellä.. sitä ei voinu estää.”H3

”Et nytkö jälkeenkään mieltii niin mää oon ollu aika hirveä penikka sillon.”H1

”Oikeesti ja niinko estää niinko lii..niinko ottaa kiinni, kantaa huoneeseen ja piittää ovea kii ettei sieltä pääse ulos ... Niinko että siellä tommosta tapahtuu, että sitten ko vielä sanoo että että mää ilmoitan tästä etteenkään niin sitten kiristettään van niinko jollaki asialla näin ja sitten voijaan just valehella, että ei sun sosiaalityöntekijä vastaa ja tälleen.. niin niin mää toivon niinko että ... lastenkoisa pitäis käyä kattomassa että onko ne oikeesti hyvissä käsissä siellä.”H3

Sijaishuoltopaikassa olevien työntekijöiden toiminta on nähty aggressiivisena ja mieltävaltaisena, jolloin nuoren omat vaikuttamisen mahdollisuudet ovat olleet vähäiset. Sijaishuoltopaikkojen tulee tarjota sijoitetulle lapselle turvaa, ymmärtämystä ja hellyyttä ja lapsen alistaminen, ruumiillinen kuritus ja muu loukkaava käytös on kiellettyä (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 361/1983). Tästä huolimatta nuoret ovat koke-

neet osassa sijaishuoltopaikkoja loukkaavaa ja epäasiallista käytöstä työntekijöiden taholta.

6.4 Osallisuutta edistävät ja estävät tekijät

Halusin tutkimuksessani selvittää nuoren osallisuuden edistäviä ja estäviä tekijöitä ja hain aineistosta aluksi osallisuutta edistäviä tekijöitä. Tutkimuksen positiivisesti kulke-
neessa prosessissa kaikki osallisuuden elementit ovat löytyneet ja olleet kohdallaan. Nuoret toivovatkin työntekijöiden ymmärtävän heidän elämäntilanteitaan mahdollisimman kokonaisvaltaisesti (Hotari ym. 2013, 159). Pienet poikkeamat arjessa eivät olleet haitanneet nuorta ja vaarantaneet hänen osallisuuden kokemustaan. Positiivisessa tarinassa ovat lähtökohtaisesti kaikki osapuolet olleet alkutilanteesta lähtien yhteisymmärryksessä vallitsevasta tilanteesta. Nuori on tullut kuulluksi, hänen mielipiteensä on otettu huomioon ja hän on voinut kokea vaikuttaneensa tehtyihin päätöksiin. Tapaamisia viranomaisten kanssa on ollut riittävästi ja arviota tehty säännöllisesti yhdessä asioista neuvotellen ja asioista päättäen. Nuori on voinut vaikuttaa jälkihuollon ja itsenäistymisen suunnitteluun vaikuttamalla opiskeluun ja asumiseen liittyviin asioihin ja häntä on autettu käytännön asioissa itsenäistymisen kynnyksellä. Prosessissa on toteutunut lastensuojelulain 5§ lapsen oikeudesta saada tietoa häntä koskevassa asiassa ja oikeudesta ilmaista mielipiteensä sekä viranomaisen velvollisuudesta kiinnittää huomiota lapsen mielipiteeseen (LsL, 5§;Araneva 2010, 60). Lisäksi nuori on kokenut työntekijät luotettavina ja mukavina, joiden kanssa tulee toimeen ja jotka ajavat hänen etuaan. Osallisuutta edistäviä tekijöitä nuoren oman kokemuksen mukaan ovat olleet nuoren tietoisuus omista asioistaan, mikä on edistänyt vaikuttamisen mahdollisuutta sekä lähiverkoston osallistuminen nuoren asioihin. Positiivisesti kulkeneessa tarinassa sosiaalityöntekijän patistelu esimerkiksi koulunkäyntiin on näyttäytynyt nuorelle positiivisena kokemukse-
na ja koulunkäyntiä edistävänä tekijänä.

*”Kyllä se on hyvä ettäkö sijotuksessaki niin sitte niinkö patistaneet että käy sitä ammat-
tikoulua niin aattelin sitten käyn sen viimisenki vuoen ite sitte vielä yksin.”H2*

Edellä kuvattu positiivinen kokemus osallisuuden ja suunnitelmallisuuden toteutumises- ta myötäilee osallisuuden rakentumista Hartin (1992) kehittämän tikapuumallin mu- kaan. Alkutilanteesta lähtien osallisuus on kasvanut jokaisella askelmalla ja osallisuus on rakentunut askel kerrallaan.

Nuorten kokemuksen mukaan edistävinä tekijöinä osallisuuden toteutumisen mahdollis- tamiseksi ajateltiin olevan työntekijän tietämys nuoren asioista, tilanteesta, taustoista ja nuoren ajatuksista. Nuori ajatteli, että hänen asioiden etenemistä olisi edistänyt laadittu tarkka suunnitelma tietyksi ajaksi, jolloin työstettäisiin sovittuja asioita. Osallisuutta lisäävinä tekijöinä ajateltiin olevan luottamuksellinen, pitkäaikainen ja pysyvä suhde työntekijään, joka työskentelee nuoren asioissa. Eräs nuori kertoi toiveestaan, että si- jaishuoltopaikkoihin tehtäisiin tarkistuskäyntejä, jolloin nuorelta kysyttäisiin henkilö- kohtaisesti miten häntä kohdellaan sijaishuoltopaikassa, miten hän jaksaa, onko kaikki hyvin. Avoimet, nuorta arvostavat olosuhteet lisäävät osallisuuden mahdollisuuksia ja antavat nuorelle rohkeutta tuoda omia mielipiteitään esiin. Lapsen sijoittavan kunnan tehtävänä onkin valvoa lapsen laitoshuollon toteutumisesta lastensuojelulain mukaisesti (Räty 2015, 632).

”Mm noo ainaki semmonen et tullee toimeen niitten kanssa ja niinkö et pystyy keskustel- leen asioista.”H2

”...mää toi.. niinko toivon että sielä kävis niinko joku niinko vaikka huo..huoneessa kä- vis joku jutteleen ja kyssyyn että ooks sää ollu onnellinen tai onko sulla hyvä olla. ... Ja tämmöistä niinkö että tarkistaa onko, kyssyy nuorelta että mitä siellä tapahtuu tai onko sielä tapahtunu jotaki.”H3

Osallisuutta edistävin tekijöiden löytämisen jälkeen, poimin aineistosta osallisuutta es- täviä tekijöitä. Osallisuutta estäviä tekijöitä ovat nuoren kuulematta jättäminen ja mieli- piteiden huomiotta jättäminen, mitkä ovat edelleen estäneet myös nuoren vaikuttamis- mahdollisuuksia omissa asioissaan. Työntekijöiden vaihtuvuus on vaikuttanut negatiivi- sesti osallisuuden rakentumiseen. Luottamuksellista vuorovaikutussuhdetta ei ole pääs- syt syntymään omaan sosiaalityöntekijään eikä myöskään muihin toimijoihin sijoituk- sen aikana. Luottamuksellisia suhteita ei ole syntynyt sijaishuollossa joko nuoren oman varovaisen suhtautumisen vuoksi tai nuoren kokemuksen mukaan väärinymmärretyksi tulemisen vuoksi. Työntekijään suhtautumiseen on vaikuttanut se, kuinka mukavaksi

henkilö on koettu. Sijaishuoltopaikassa nuori on voinut tulla huonosti kohdelluksi eikä nuori ole voinut ilmaista todellista mielialaansa taikka todellisia tunteitaan eikä osallisuus ole näin ollen voinut toteutua.

”Mut siellä oli niinkö tosi huonoo kohtelua mulle ko mä oon niinko väärin ymmärretty väärin ymmärretty ja väärinkäsityksistä joutunu sinne.”H3

Nuoren osallisuutta estävä tekijä on aikuisen suhtautuminen nuoreen. Nuori tulisi kohdata kunnioittavasti ja hänen mielipiteitään arvostaen tilanteesta riippumatta. Tutkimukseni aineistoissa oli tapauksia ja tilanteita, joissa nuoret olivat kokeneet suhtautumisen heihin olevan vähättelevää ja stereotypisoivaa. Nuorta on voitu tulkita väärin nuoren käyttäytymisen perusteella eikä ole nähty nuoren käyttäytymisen taakse, ei ole kohdattu nuoren ajatuksia ja tunnemaailmaa.

”Ja se on helppoa kattoa sitte ko mä suutun ja saan raivokohtauksia siitä että mulle on tehty väärin niin se on vaan helppo kirjottaa sinne että (nuori) on vaarallinen itselleen ja muille ettäniin ko kyllä ne ossaa olla ovelia.”H3

Nuorten kannalta tärkeä asia, sosiaalityöntekijän henkilökohtaiset tapaamiset, oli aineistossa asia joka puuttui räikeästi. Lastensuojelulaki velvoittaa lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tapaamaan lasta sekä varaamaan mahdollisuuden lapselle kahdenkeskiseen keskusteluun sijaishuollon aikana (Räty 2015, 77). Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tulee olla se ihminen joka ajaa lapsen etua, selvittää hänen mielipiteensä, huolehtii lapsen kuulemisesta ja edustaa lasta hänen asioissaan. Yhdessäkään tekemässäni haastattelussa eivät nuoret muistaneet tavanneensa omaa sosiaalityöntekijäänsä kahden kesken.

Sijaishuoltopaikassa nuori voi kokea paikan laitosmaisena mikä muistuttaa kodin puutumisesta. Sijaishuoltopaikan säännöt ja käytännöt poikkeavat paljon kodin olosuhteista, mikä herättää nuoressa vierauden tunteen. Sijaishuoltopaikat ovat voineet sijaita kaukana perheestä, mikä on aiheuttanut tapaamisten ja kohtaamistilanteiden vähäisyyttä. Sijaishuoltopaikkojen sijainnista huolimatta sijaishuollon tehtävänä on kiinnittää huomiota nuorelle tärkeiden ihmissuhteiden tukemiseen ja mahdollistaa yhteydenpito eri tavoin

(Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 361/1983). Sijoituksen jatkuessa on nuori kokenut menettäneensä toivon kotiutumisestaan mikä on estänyt nuorta kiinnittymään sijaishuoltopaikkaan ja siellä tehtävään kasvatustyöhön. Sijaishuoltopaikan käytännöt voivat olla osallisuutta estäviä tekijöitä, kuten tietyt soittoajat, yhteydenpito kavereihin tai läheisiin. Aikataulutettu arki, jolloin mahdollisuudet osallisuuden rakentumiselle ovat olleet heikommat. Palaveritilanteet itsessään on koettu huonoiksi ja ovat olleet nuoren mielestä ainoita paikkoja, joissa kuulluksi tuleminen on ollut mahdollista.

”Joo ne oli aina tosi semmosia kaoottisia aivan itkua huutoa ja..”H3

Osallisuutta estävä tekijä tässä tutkimuksessa on ollut nuoren tietämättömyys omista oikeuksistaan. Suomessa nuorten osallisuutta turvataan aina lasten oikeuksien sopimuksesta lähtien jatkuen lastensuojelulain ja erinäisten muiden säännösten avulla (LOS, Sops 60/1991; Lastensuojelulaki 417/2007). Näistä lainsäädännöistä huolimatta tässä tutkimuksessa on mahdollistunut nuoren kokemus, että häntä kohtaan on toimittu väärin eikä nuori ole tuolloin voinut tietää aikuisten käyttävän valtaa väärin. Jälkeenpäin nuoren tietoon on tullut miten sijaishuollossa tulisi toimia ja miten hänen asioissaan on toimittu väärin. Kokemus on vaikuttanut voimakkaasti nuoreen ja hänen sisäiseen maailmaansa. Osallisuutta estävä tekijä on myös nuoren sitoutumattomuus työskentelyyn, mikä voi johtua siitä, ettei nuori voi hyväksyä omaa tilannettaan. Sijoituksen syitä ei ole ymmärretty eikä hyväksytty.

7 Nuorten kokemuksia suunnitelmallisesta sosiaalityöstä sijaishuollon aikana

7.1 Tilanearvio suunnitelmallisen työn lähtökohtana

Aineistossani suunnitelmallinen sosiaalityö käsitteenä merkitsi nuorille esimerkiksi sitä, että nuoren taustoihin, vallitsevaan tilanteeseen ja nuoreen itseensä tulisi tutustua työntekijän taholta tarkoituksenmukaisen ja nuorelle parhaan suunnitelman laatimiseksi. Suunnitelmalliseen sosiaalityöhön kuuluu olennaisena osana asiakkaan tilanearvio ennen varsinaiseen työskentelyvaiheeseen siirtymistä (Juhila 2008, 15). Suunnitelmien tekemistä pidettiin yleisesti tärkeänä asiana mikä edistää nuoren asioiden etenemistä.

”Ja sen taustat pitäis tietää ja niinko kaikki siitä että se saa niinko että tekkee tai niinko sen niinko suun.. sopivan suunnitelman niinko oikea suunnitelma niinko oikealle ihmiselle.”H3

Noudatin aineiston analyysissä myös suunnitelmallisen työn teemassa nuorten ilmaisuuden kokoamista, joista nuoren tietoisuus asioistaan oli yksi osa-alue. Tilanearvioinnissa nuorten tietoisuus omista asioista ja tilanteesta ei ole ollut aina selkeä tämän aineiston valossa. Nuorten kokemuksena on ollut, että viranomaiset ovat selittäneet heille käsillä olevaa tilannetta, mutta nuoren omaa mielipidettä ei ole kuunneltu eikä se ole vaikuttanut tehtyihin päätöksiin. Nuorelle on tällöin syntynyt kokemus siitä, ettei häntä ole kuultu ja nuoren omaa mielipidettä ei ole otettu huomioon. Nuoren kokemustieto omasta eletystä elämästä on arvokasta tietoa (Ojaniemi & Rantajärvi 2010, 266), joka tulisi kuulla ja tehdä näkyväksi työskentelyssä. Yhteisen näkemyksen ja ymmärryksen löytämiseksi ei ole aina edesauttanut se, että nuorelle on kerrottu ja selvitetty sen hetkistä tilannetta aikuisten taholta vaan nuori on voinut pitää kiinni omasta näkemyksestään ongelmien laajuudesta, sijoitukseen johtaneiden syiden jäädessä epäselviksi. Yhteistä ymmärrystä tilanteesta ei ole syntynyt.

Yhteistä ymmärrystä tilanteesta on vaikea saavuttaa, mikäli lähtökohdista ei olla samaa mieltä. Nuoren ja viranomaisen näkemyserot voivat erota toisistaan ja nuoren kokemus

esimerkiksi huonoista kotiloista on voinut poiketa suuresti viranomaisen näkemyksestä. Nuori voi kokea olevansa onnellinen huolimatta siitä, etteivät kodin olosuhteet ole täytäneet viranomaisen asettamaa riittävää tasoa.

”Se oli niinko syyt oli että niinko iskä ei jaksu niinko iskän jaksamisesta oltiin huolissaan ja siitä että asunto oli niinko tosi sotkunen ... mä olin aina onnellinen kotona ... Sitte niinko niitten silmissä se tietenki riittää syyksi että jos on niinko paskasta kotona niin ei sielä voi asua.”H3

Sijoituksen syyt tulee lastensuojelulain mukaan saattaa nuoren tietoon hänen ikä- ja kehitystasonsa mukaan (Lastensuojelulaki 13.4.2007/471, 53§). Nuorten kokemus on yleisesti ollut, ettei heille ole ollut täysin selvää, mitkä ovat olleet heidän tilanteessaan sijoitukseen johtaneet todelliset syyt. Uhma viranomaisia kohtaan on estänyt nuorta tarkentamasta asiaa ja vanhemmat eivät ole syytä tai toisesta vastanneet nuorelle häntä tyydyttävällä tavalla. Nuoret voivat kokea epäluottamusta omia vanhempia kohtaan ollessaan tietämättömiä häntä koskevista vanhempien ja viranomaisten välisistä keskusteluista. Sijoituksen syitä on voitu käydä jälkepäin läpi nuoren kanssa sijaishuoltopaikasta riippuen.

”no sekin voi olla että ko mä en sit tiä niinkö mitä vanhemmatki on niinkö kertonu silleen et voihan se olla että neki on selittäny aivan puuta heinä sielä että niinkö sanoin niin mulla on ollu niinkö epäselevää koko ajan se että miksi sinne ylipäätänsäkään joutu tai miks se piteni se aika että ku mun piti olla vaan se kuukausi niin sitte tuli se toinen kuukausi päälle.”H1

”Perhekodilla ei mutta nuorisokodilla käytiin alusta asti läpi.”H4

Nuoren antamaa tietoa omasta tilanteestaan tulisi arvostaa lähtökohtia arvioitaessa. (Ojaniemi & Rantajärvi 2010, 226; Payne 2005, 59). Aineistosta ilmeni, että lähtökohta suunnitelmallisen työn aloittamiselle yhteistyössä on ollut hatara, koska alkutilannearviossa eri osapuolten näkemykset vallitsevasta tilanteesta eivät ole kohdanneet, mikä on vaikuttanut negatiivisesti suunnitelmien laatimiseen ja suunnitelmallisen työn aloittamiseen.

”Mietippä nyt vaikka omalle kohalle jos sulle tullaan tälleen näin että lyyän nyt vain faktat pöytään että sun pitää tehdä näin ja näin ja näin että se on niinkö päätetty vaan ei niinkö minkäänlaista sananvaltaa niinkö mihinkään niin kyllähän sullaki alakais varmaan vähän ärsyttään tilanne.” H1

Nuoren tietoisuus päätökseen vaikuttavista seikoista ja hyvin tehty tilannearvio, jossa on löydetty yhteinen ymmärrys eri osapuolten välillä vallitsevasta tilanteesta, on taas vaikuttanut positiivisella tavalla suunnitelmallisen työn aloittamiselle. Nuoret arvostavat työntekijän perehtyneisyyttä heidän tilanteessaan ja heitä koskevissa asioissa (Buckley ym. 2011, 107). Tilannearviossa merkityksellistä on ollut nuoren tietoisuus häntä koskevista asioista sekä yhteisen ymmärryksen löytyminen suunnitelmallisen työvaiheen käynnistämiseksi.

Suunnitelmallisen sosiaalityön alkuarvioinnin päätyttyä, on se herättänyt tässä tutkimuksessa erilaisia tunnetiloja ja kokemuksia nuorissa. Sosiaalityön prosessissa tärkeää on asiakkaan ja työntekijän välinen yhteistyösuhde (Kananaja 2010, 136). Nuorten kokemuksena luottamuspuola työntekijöihin on aiheuttanut nuorissa puhumattomuutta, heillä ei ole ollut uskallusta kertoa omista ajatuksistaan ja toiveistaan vieraalle ihmiselle. Luottamuksellista suhdetta ei ole syntynyt joko sen vuoksi, että nuoret ovat kokeneet tulleensa ei-kuulluiksi tai väärinkohdelluiksi ja yhteinen ymmärrys tilannearvioista on puuttunut. Yhteistyösuhde ei tällöin ole rakentunut suunnitelmallista työtä tukevaksi elementiksi.

”Niinko tulee uusi sitten mun pitää taas selittää mun niinko asiat läpi sitte se tietää mun taustat sitte vaihtuu taas mikkään niinko asia ei mene etteenpäin kaikki vaan pysyy paikoillaan niinku semmonen ja sitte tullu kans niinko pelkoja just ku mä en uskalla päästää ihmisiä lähelle ko ne vaan lähtee pois jaei uskalla ennää luottaa ja nyt toivoo kaikki niinko ihmiset varmaan semmonen ois hyvä että joku yks luotettava niinko semmonen monen vuojen niinko semmonen monen vuojen semmonen niinko että sama yks ihminen niinko juttelee ja niinko ajjaa asiaa.” H3

Yksi kokemus oli myös siitä, että vanhemmat ja viranomaiset ovat selittäneet ja puhuneet asiasta siten, että nuori on lopulta suostunut toimenpiteisiin. Ymmärrys oman toiminnan seurauksista ei ole ollut nuorille selkeä. Erilaisia vaihtoehtoja on voitu esittää, mutta sitä millaisia seurauksia valinnoilla on, ei ole käyty läpi. Aikuissosiaalityön asiakkaat odottavat suunnitelmalliselta sosiaalityöltä perusteiden näkyvyyttä (Rantasalmi

2008, 16) ja ajattelen lastensuojelun asiakkaille samaisen asian olevan tärkeää. Nuoren ollessa tietämätön erilaisista ratkaisuvaihtoehdoista tilanteessa, on nuorelle jälkepäin syntynyt kokemus siitä, ettei hän ole ollut tietoinen omista oikeuksistaan lastensuojeluprosessin aikana. Nuoren kokemus kertoo siitä, että lasten oikeuksien sopimus (LOS, SopS 60/1991) sekä Suomen lainsäädäntö ovat nuorille näkymättömiä oikeuksia, josta he eivät ole lähtökohtaisesti tietoisia.

”Pitääkysyä et miks, niinkö ottaa selville, että miksi sillä vois mennä noin, että mistähän voi johtua ja silleen. Ettei vaan.. ettei vaan menis helpomman kautta silleen et joo lastenkottiin ja että tota niinko, että vähän näkis enemmän vaivaa.”H3

Nuori voi kokea myös tilanearviossa työntekijöiden tai vanhempien päämääränä olevan sijoittaminen tai huostaanotto. Kotoa pois joutuminen ja sijaishuoltoon sijoittaminen voivat tuntua nuoresta siltä, että työntekijät pääsevät vähemmällä työnteolla ja vaivalla perheen suhteen, kun lapsi sijoitetaan. Päätös sijoittamisesta näyttäytyy nuorelle vääränä valintana tai päätöksenä ja nuoren kokemus on, että avohuollon tukitoimien avulla tai muilla keinoin olisi voitu vältyä sijoittamiselta ja huostaanotolta. Huostaanoton tulee olla aina viimesijainen keino puuttua, mutta siihen tulee kuitenkin viivytyksettä ryhtyä, mikäli lapsen etu sitä vaatii (Hestbæk ym. 2014, 478).

Se, miten nuoren tai perheen tilanearvio on sujunut ja mihin tuloksiin tai arvioon on päädytty, on vaikuttanut nuoren omaan motivaatioon osallistua jatkotyöskentelyyn. Seurauksena on ollut kieltäytyminen yhteistyöstä, läheisten vuorovaikutussuhteiden rakoi-lua, epäluottamusta aikuisiin ja viranomaisiin sekä on syntynyt kokemus ei-autetuksi tulemisesta. Nuori ei ole nähnyt omaa tilannettaan yhtä ongelmallisena tai vakavana, kuin viranomaiset tai vanhemmat ovat. Asiakkaan vaihteleva motivaatio suunnitelmalliseen työhön sitoutumisessa luo omat haasteensa työskentelylle (Möller 2004, 17). Tietämättömyys alkutilanteessa sijoituksen syistä ei anna nuorelle mahdollisuutta hyväksyä tilannetta ja löytää yhteistä ymmärrystä tavoitteiden asettamiseksi.

”et en tiiä se oli jotenki se koko alkutilanne niin että silloin mä niinkö päätin et joo tää homma ei vetele ei mitenkään päin että.”H1

Omassa aineistossani nuoret eivät nostaneet esiin aikaa ennen sijoitusta vaan kysyin erikseen ennen sijoitusta tapahtuneesta työskentelystä perheeseen. Haastateltavien muistikuvat toteutuneista avohuollon tukitoimista olivat osin hataria tai niitä ei ollut toteutettu, vaan oli päädytty nopeasti kiireelliseen sijoitukseen. Nuori on kokenut vallitsevaan tilanteeseen puuttumisen liian voimakkaana sijoitukseen päädyttäessä, mikä on lisännyt nuoren uhmaa viranomaisia tai vanhempia kohtaan. Lievimmän toimenpiteen ensisijaisuus lastensuojelulaissa ei tarkoita sitä, että avohuollon tukitoimia voitaisiin kokeilla lapsen edun kustannuksella vaan huostaanottoon tulee ryhtyä lapsen edun sitä vaatiessa (Räty 2015, 9). Tilanteessa, jossa kotiin on tarjottu avohuollon palveluita ennen sijoitusta, on arvio kotitilanteesta näyttänyt nuorelle olevan työntekijästä riippuvainen. Työntekijöillä koettiin näin ollen olevan suurta merkitystä. Ikään kuin hyvä ja ymmärtävä työntekijä vastaan paha ja huostaanottoa ajava työntekijä.

Nuoret tuottivat paljon puhetta siitä, miten olisi voinut olla toisin. Ennen sijoitusta tapahtuneesta nuorilla oli kokemus, että työntekijät olisivat voineet olla ymmärtäväisempiä, uskoa nuoren ja perheen pärjäämiseen kotona. Nuoret ajattelivat, että nuorten elämään puuttuminen tulisi tapahtua lievimmän keinon mukaan, jolloin myös nuoren oma suhtautuminen toimenpiteisiin voisi olla positiivisempi.

”mutta ku mulla oli sielä oma senhetkinen sosiaalityöntekijä.. meillä oli ollu pitkään niinko mukavat, mut sitte oli vaihtunu semmonen joka... edelliset oli semmosia että ne halusu, että meilä on kaikki hyvin ja autto meitä ja oltiin niinko yhteistyökysyä, mutta tuo mikä nyt tuli sillon niin se oli niinko oli vaan hinku saaha huostaan.” H3

”mm no jos nyt jotaki ohjeita haluaa antaa niinkö niin sosiaalityöntekijöille niin että kannattaa niinkö mahdollisimman lievästä alakaa niinkö riippuen tietenki tilanteesta, mutta että jos ei niinkö nuorela oo kovin paha tilanne niin että niin sillon ei tee rajua päätöstä ... Että mä oisin varmaan niinkö pystyny ottaan sen jotenki rennommin silleen just niinkö ois tyyliin.. no vaikka että kerranki viikosa ois alakanu käymään joku sossutyöntekijä josse niinkö vanhempien mielestä oli kerta niin paha tilanne.” H1

”Semmonen niinko kaikilla on erit taustat ja silleen niinkö pittää joku niinkö kattoo silleen yksilönä kaikki ja niinkö tehä semmonen joku suun.. jonku näkönen suunnitelma-joka soppii tälle lapselle nuorelle tai on paras.” H3

Luottamuksellinen yhteistyö nuoren ja työntekijän välillä rakentuu jo alkuarvioinnin aikana (Ojaniemi & Rantajärvi 2010, 26). Työntekijän tulisi nuorten mielestä olla helposti lähestyttävä, luotettava, pysyvä ja paljon vaivaa näkevä. Työntekijän tulisi ottaa nuoren yksilöllisyys huomioon ja tulkita nuorta oikein vaikeissakin tilanteissa. Nuorten mielestä työntekijän tulisi tutustua nuoren tilanteeseen ja nuoreen itseensä, kuunnella nuorta sekä arvostaa sitä tietoa mitä nuori itse tilanteessa antaa. Myös aiempi tutkimus tukee nuorten toiveiden olevan hyvin samankaltaisia työntekijöiden ominaisuuksista ja tavasta kohdata ja tutustua nuoreen ja hänen tilanteeseensa. (Ks. Hotari 2007; Oranen 2008).

7.2 Suunnitelmien laatiminen

Laadittava asiakassuunnitelma toimii alkuarvioinnin jälkeen suunnitelmallisen työn perustana (Ojaniemi & Rantajärvi 2010, 226). Suunnitelmallinen sosiaalityö perustuu-kin asiakkaan ja työntekijän väliseen sopimuksellisuuteen (Pohjola 2010, 49). Tässä tutkimuksessa yleisesti ottaen kaikkien nuorten asioissa oli pidetty palavereita. Tarkkaa tietoa ei syntynyt siitä, oliko näissä kaikissa palavereissa laadittu tai tarkastettu lastensuojelulain (30§) edellyttämiä asiakas- ja/tai hoito- ja kasvatussuunnitelmia. Palavereita pidettiin lähinnä sijaishuoltopaikoissa eivätkä nuoret tuottaneet puhetta tiloista ja paikoista, joissa palavereita pidettiin. Nuoret olivat pääsääntöisesti saaneet tehdyt suunnitelmat kirjallisina itselleen riippumatta siitä tahtoivatko niitä lukea vai ei. Asiakassuunnitelmien laatimiseen osallistuivat yleisesti nuori itse, vanhemmat, sosiaalityöntekijät ja sijaishuoltopaikan työntekijät. Muiden toimijoiden osuus on ollut vähäistä. Nuori ei ole aina osallistunut palaveritilanteisiin vaan on voinut poistua paikalta koettuaan, ettei tule palaverissa kuulluksi ja näin ollen on kokenut oman osallistumisensa hyödyttömänä. Sijaishuoltopaikoilla on erilaisia käytäntöjä ja toisessa paikassa hoito- ja kasvatussuunnitelmia laaditaan, toisessa ei.

”Perhekodilla nyt ei ainakaan tehty mitään suunnitelmia... mutta nuorisokodilla tehtiin siellä oli ne kaikki... raportit ja miksi niitä nyt kutsuttiin muista ennää ja palverit ja kaikki.”H4

Asiakassuunnitelma

Huolimatta siitä, että laadittava asiakassuunnitelma on suunnitelmallisen työn perusta (Ojaniemi & Rantajärvi 2010, 226), ei se tässä aineistossa näyttäytynyt nuorten kokemuksena merkittävää osaa suunnitelmallisen työn perustana heille itselleen. Asiakassuunnitelmia oli laadittu huolimatta siitä osallistuiko nuori asiakassuunnitelmapalaveriin vai ei. Mikäli nuori jätti osallistumatta, päättivät sosiaalityöntekijät, sijaishuoltopaikan työntekijät ja vanhemmat lapsen asioista. Mikäli nuori oli osallistunut asiakassuunnitelmapalaveriin, olivat vaikuttamisen mahdollisuudet olleet kaksijakoiset; joko oli voinut vaikuttaa tai ei ollut voinut.

Hoito- ja kasvatussuunnitelma

Sijaishuoltopaikoissa laadittava hoito- ja kasvatussuunnitelma oli käsitteenä nuorille vieras ja pääsääntöisesti hoito- ja kasvatussuunnitelmia ei tunnistettu tehdyn sijoituksen aikana. Ainoastaan yhdelle nuorelle oli selkeästi tiedossa mikä on hoito- ja kasvatussuunnitelma ja se oli ollut merkittävässä osassa sijaishuollon aikaisessa työskentelyssä. Hoito- ja kasvatussuunnitelman laatiminen näyttää olevan vahvasti sidoksissa sijaishuoltopaikan toimintaan ja käytäntöön. Nuorten kokemuksen mukaan toisessa sijaishuoltopaikassa laaditaan kyseisiä suunnitelmia ja toisessa taas ei. Hoito- ja kasvatussuunnitelma tulee lainsäädännön vaatimalla tavalla laatia sijaishuoltopaikoissa täydentämään ja konkretisoimaan laadittua asiakassuunnitelmaa (Räty 2015, 280). Sijaishuoltopaikassa laadittavia kasvatusta- ja hoitosuunnitelmia ei oltu joko tehty, jolloin suunnitelmallisuus myös nuoren arjessa näyttäytyi vähäiseltä tai nuori itse ei ollut sitoutunut tarjottuun apuun.

Jälkihuoltosuunnitelma

Jälkihuoltosuunnitelma oli taas kaikille nuorille tuttu suunnitelma. Jälkihuoltosuunnitelmia oli mahdollisuuksien mukaan tehty ja se kohdistui tietyn henkilön kanssa tehdyksi. Jälkihuoltosuunnitelmia oli laadittu tähän tutkimukseen osallistuneille nuorille poikkeuksetta sijoituksen myöhäisessä vaiheessa, mitä on todettu tapahtuvan usein (STM 2014, 26). Tämän samaisen seikan olen myös itse työssäni lastensuojelulaitoksessa havainnut; jälkihuoltosuunnitelmia tehdään usein vasta sijoituksen myöhäisessä vaiheessa

tai sen jo loputtua. Jälkihuoltosuunnitelmien laatimiseen on usein osallistunut vain nuori itse ja jälkihuollon työntekijä. Jälkihuollossa tulisi kuitenkin huomioida lastensuojelulain mukaisesti myös lapsen tai nuoren vanhempia, huoltajia tai muita kasvatuksesta vastaavia henkilöitä (Lastensuojelulaki 13.4.2007/417, 30§). Jälkihuoltosuunnitelmien laatimisessa nuoret ovat kokeneet voineensa vaikuttaa jälkihuoltosuunnitelman sisältöön ja suunnitelmia oli tehty lähinnä asumiseen ja käytännön apuun liittyvissä asioissa.

Erilaisten suunnitelmien laatimisessa on tärkeää tavoitteiden asettaminen. Yhteinen asetettu tavoite on tärkeä, jota kaikki osapuolet sitoutuvat tavoittelemaan (Pohjola 2010, 51). Tapauksessa, jossa alkutilanteen arvio oli sujunut hyvin ja yhteisymmärryksessä, näyttäytyi suunnitelmien laatiminen myös tavoitteiden laatimisen osalta helpolta. Asetetut tavoitteet olivat olleet saavutettavissa ja nuori oli ollut tietoinen mitä häneltä on odotettu tavoitteiden saavuttamiseksi. Tavoitteiden konkreettisuus luo nuorelle ymmärrystä sille, mitä tehdään (Ojaniemi & Rantajärvi 201, 239). Myös tässä aineistossa nuori oli kokenut tärkeäksi asiaksi, että asetetut tavoitteet olivat olleet tarpeeksi konkreettisia. Nuorella voi olla myös kokemus, ettei tavoitteita ole asetettu lainkaan vaan ainoa tavoite on ollut jatkaa nuoren sijoitusta siihen saakka, kunnes nuori saavuttaa täysi-ikäisyyden. Negatiivinen kokemus tavoitteiden asettamisesta on ollut myös koettu olevan tavoite pitää nuori kaukana kavereistaan.

”No usseiten silleen että niitä pystyis myös silleen noudattaa sillai ettei mittään mahottomia suunnitelmia.” H2

”Niin ei ollu mulle ei ollu mittään semmosia niinko tavoitteita mulle niinko että mua vaan pietettiin laitoksessa eikä ollu mittään toivoakkaan että pääsis kotia joskus.” H3

Nuoren valitessa, ettei osallistu suunnitelmien laatimiseen oli myös tavoitteiden asettaminen jäänyt vähäiseksi ja viranomaiset ovat yhdessä vanhempien ja sijaishuoltopaikan työntekijöiden kanssa päätyneet ratkaisuihin, joita on nuorelle myöhemmin tarjottu. Suunnitelmat tulisi kuitenkin laatia yhdessä asiakkaan kanssa eikä kohdistaa suunnitelmia asiakkaalle, kohteelle (Pohjola 2010, 49–51).

Suunnitelmien laatimisessa oli nuorelle ollut merkittävää, että hän oli nähnyt niin sanotusti mustaa valkoisella, mikä on luonut nuorelle tunteen siitä, että sovittuun asiaan voi luottaa ja asiat oikeasti tapahtuvat. Merkittävää oli ollut myös se, että nuori oli voinut vaikuttaa suunnitelmien sisältöön sekä asetettujen tavoitteiden realistisuus. Tärkeänä asian oli koettu olevan se, että kaikki nuorelle merkitykselliset ihmiset olivat olleet palaveritilanteissa mukana. Lastensuojelulakiin on kirjattu viranomaisten yhteistyövelvollisuus lapsen huoltajien kanssa sijaishuollon aikana (Lastensuojelulaki 417/2007, 52§). Määrällisesti palavereita oli koettu olevan joko liikaa, säännöllisesti tai liian vähän. Pääsääntöisesti vaikuttaa olevan niin, että useita vuosia kestäneessä sijoituksessa palavereita oli järjestetty säännöllisesti ja jopa liikaa. Myöhään, 17-vuotiaana sijoitettuna oli taas palaverien määrän koettu olevan vähäistä, johon oli vaikuttanut myös sijaishuoltopaikan kaukainen sijainti.

Itse palaveritilanteesta syntyi monenlaista keskustelua. Nuorten kokemuksen mukaan palaveritilanteissa tuotiin negatiivisia asioita esiin, mikä aiheutti negatiivisen reaktion myös nuoren käytökseen. Asiakkaan näkeminen ongelmallisena yksilönä voi aiheuttaa asiakkaan passivoitumista ja vetäytymistä (Ojaniemi & Rantajärvi 2010, 220–223). Positiivisten asioiden esilletuonti koettiin hyväksi, vaikka se ei palaveritilanteen kulkuun aina vaikuttanutkaan positiivisesti. Palaveritilanteiden sisältöön on suuresti vaikuttanut sijaishuoltopaikkojen työntekijöiden osallistuminen, miten he ovat tuoneet asioita esiin. Nuoret kokivat, että sosiaalityöntekijöiden tulisi kuulla myös nuorta palaveritilanteissa eikä kuunnella pääsääntöisesti aikuisten tuottamaa puhetta.

”Ehkä ei niin paljo kysyä kaikkia ohjaajilta. Sä oot niinku palverissa periaatteessa niinku istut siinä ja sitte palverit niinkö sossut kyssyy, ne kattoo ohjaajia ja kyssyy sielä asian ne vois kysyä myös nuorelta ja sen jälkeen ohjaaja vois kertoa oman mielipiteen.”H4

Palaveritilanteet ovat voineet olla nuorelle myös pakollisia. Palaveriin on voitu pakottaa osallistumaan esittämällä uhkauksia seuraamuksista, mikäli ei osallistu. Lähtökohtaisesti tilanne ei ole ollut hedelmällinen näissä tapauksissa. Palaveritilanteet voivat olla nuorelle vaikeita tilanteita, joissa tulisi osata ilmaista mielipiteensä ymmärretysti. Palaveritilanteista voi tulla kaoottisia, itkuisia ja tilanteita, joissa huudetaan. Nuoren näkökulmasta on absurdia, että nuoren tulisi kyetä palaveritilanteissa ilmaisemaan omat mielipi-

teensä vahvojen tunteiden vallassa. Mikäli palaveritilanteita on harvakseltaan, nuoren näkökulmasta palaveritilanne näyttäytyy kertaluontoiselta tilaisuudelta tulla kuulluksi ja oikein tulkituksi. Kun nuori ei sitten tässä palaverissa kykene ilmaisemaan itseään, työntekijät tekevät omat tulkintansa tilanteessa ja lopputulos on nuoren näkökulmasta katsoen epätoivoinen. Tärkeää onkin, että lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä tietäisi nuoren mielipiteet. Lapsilähtöinen työskentelytapa korostaakin sosiaalityöntekijän roolia lapsen asioihin paneutuneena työntekijänä, jota ohjaavat lapsen tarpeet ja toiveet (Päkkilä 2008, 162). Palaveritilanteissa, joissa suunnitelmia laaditaan, on voinut olla sijaishuoltopaikan omaohjaaja nuoren tukena, minkä nuori on kokenut positiivisena asiana. Tällöin muut, kuin nuori itse on ajanut nuoren asiaa eteenpäin. Aina ei kuitenkaan sijaishuoltopaikassakaan synny sellaista luottamuksellista suhdetta työntekijöihin. Lähiverkosto ei aina osallistu palaveritilanteisiin, joko omien syiden tai sijaishuoltopaikan kaukaisen sijainnin vuoksi.

7.3 Työskentely- ja arviointivaiheen kokemuksia

Suunnitelmalliseen työhön kuuluu yhtenä osana työskentelyvaihe, jolloin pyritään toimimaan asetettujen tavoitteiden mukaisesti. Muukkosen (2008, 49) mukaan työskentelyvaihe on lastensuojeluprosessin keskeisintä työtä. Poimin aineistosta nuorten kokemuksia sijaishuollon arjesta suunnitelmallisen työn työskentelyvaiheen aikana. Ensimmäiseksi kokosin itsenäistymiseen liittyviä kokemuksia. Sijaishuoltopaikkojen tarjoamat eväät itsenäistymistä varten ovat näyttäytyneen olevan vaihtelevat. Mahdollisuuksia itsenäistymiseen tarvittavien taitojen harjoitteluun oli tarjottu sekä myös kannustusta työntekijöiden taholta näiden taitojen harjoittamiseen, mutta nuoren oma motivaatio ottaa tarjottua tukea kohtaan oli sen sijaan ollut heikko. Lähestyvä 18 – vuoden ikä on ollut nuorelle taitekohta, jota on odotettu ja joka on näyttäytynyt vapautena tehdä miten itse tahtoo. Aikaa sijaishuollossa voi kuvata ajelehtimisena odottaessa vapautteen pääsyä. Myös Orasen (2008, 16) kuvaamana nuorella voi sijaishuollon aikana olla vahva ajelehtimisen ja muiden armoilla olemisen tunne ja kokemus.

”Mm sillenko mä olin sen niinniin vielä siellä laitoksessa niin mä että mä en ala tekemään yhtään mittään et kattoo sitten miten mulla alakaa se elämä sujumaan.”HI

Nuorten kokemusasiantuntijoiden mielestä selviytymiskeinojen saaminen ja itsenäiseen elämään tarvittavien käytännön taitojen harjoittelu sijaishuolto paikassa on tärkeää (Lapsiasiavaltuutettu 2012, 36). Tämän tutkimuksen tuloksena sijaishuolto paikoissa oli koettu olevan olematonta opastusta itsenäistymiseen tarvittavien taitojen harjoittelussa yhtä poikkeusta lukuun ottamatta. Nuoret olivat kokeneet, ettei suunnitelmia ole tehty sijaishuollossa tarvittavien taitojen hankkimiseksi itsenäistymistä silmällä pitäen eivätkä nuoret olleet kokeneet olleen mahdollisuutta näitä taitoja myöskään harjoitella tai hankkia. Nuoret ovat voineet kokea, että esimerkiksi siivoustyöt ovat olleet pakottamista tekemiseen, ei niinkään opastamista itse siivoamiseen. Sijaishuolto paikassa oli koettu olevan vaikeaa lähestyä työntekijöitä heidän aggressiivisuutensa vuoksi eikä näin ollen ole ollut uskallusta pyytää apua tai ohjausta haluamiinsa asioihin. Siirtyminen itsenäiseen elämään on tällöin ollut vaikeaa ja kokemus itsenäisessä elämässä pärjäämisestä heikko.

”Yhtäkkiä ko mä arvasin että mut heitetään heti vaan tavallaan niinko heitetään lastenkoista vaan ulos että tuo ei oo enää niinko ei oo enää meän asia että.”H3

Itsenäistymistä tukevien suunnitelmien tekeminen oli ollut vähäistä sijaishuolto paikassa ja nuoret eivät olleet kokeneet itsenäistymiseen tarvittavien käytännön taitojen harjoittelua tapahtuneen sijaishuollon aikana. Sen sijaan nuoret olivat kokeneet voineensa vaikuttaa muun muassa asumiseen ja opiskeluun liittyvien asioiden suunnitteluun itsenäistymisen ajankohtana ja saaneet apua käytännön asioissa itsenäiseen elämään siirtyessään. Nuoret ovat kokeneet tarvitsevansa apua juuri käytännön asioiden hoitamiseen sekä asumiseen liittyvissä asioissa myös aiemmassa tehdyssä tutkimuksessa (Hipp & Pukkio 2016, 110). Tapauksessa, jossa hoito- ja kasvatussuunnitelman laatiminen sijaishuollossa oli tehty, oli vaikuttanut positiivisesti myös itsenäistymiseen tarvittavien taitojen hankkimiseen. Hoito- ja kasvatussuunnitelman laatimisessa oli otettu huomioon nuoren mielestä kaikki itsenäistymiseen tarvittavat taidot ja harjoitteet. Useita vuosia kestäneessä sijoituksessa oli sijaishuollossa oloaika koettu normaalina elämänä ja tasaisena aikana ilman mainittavia puutteita.

Aineistosta löytyi paljon nuorten kokemuksia sijaishuolto paikan olosuhteista. Sijaishuolto paikka on lapsen tai nuoren koti sijoituksen ajan, mutta työkokemukseni perusteella nuoret eivät aina pidä sijaishuolto paikkaa kotina vaan väliaikaisena asuinpaikkana. Nuorilla oli huonoja kokemuksia sijaishuollon arjesta ja työntekijöiden suhtautumi-

sesta nuoriin. Sijaishuoltopaikkaa ei mielletty kodiksi ja sopeutuminen laitoksen sääntöihin ja käytäntöihin oli vaikeaa. Kotiolosuhteista siirtyminen laitospäivätoimintaan vaatii sopeutumista ja hyväksymistä. Irrottautuminen kavereista ja läheisistä on osalle nuorista vaikeaa ja tekee olon yksinäiseksi ja ulkopuoliseksi. Sijaishuoltopaikoissa on aina yleensä muitakin nuoria ja nuorella voi olla vaikeaa sopeutua yhteisöön uudessa paikassa. Sijaishuoltopaikoissa oli koettu huonoa kohtelua, kuten vähättelyä ja kiristystä. Sijoituspaikkojen vaihtuessa vaihtuivat myös ihmissuhteet eikä luottamuksellisia suhteita ole päässyt aina syntymään. Suunnitelmallisella työllä voidaan ehkäistä sijaishuoltopaikkojen vaihtumista (Känkänen 2009, 234) ja sen myötä edistää pysyvien ihmissuhteiden säilymistä.

7.4 Suunnitelmallista sosiaalityön edistävä ja estävä tekijät

Etsin aineistosta nuorten kokemuksia suunnitelmallista työtä edistävästä ja estävästä tekijästä. Suunnitelmallisen työn lähtökohta eli hyvin tehty alkutilanteen tilannearvio on tämän tutkimuksen tuloksena näyttäytynyt olevan suunnitelmallista työtä edistävä tärkeä tekijä. Tärkeä elementti on myös nuoren tietoisuus omista asioistaan niin tilannearvion tekemisessä, kuin työskentelyvaiheessakin. Suunnitelmien säännöllinen päivittäminen ja arviointi edistivät suunnitelmallisen työn etenemistä. Kohtuulliset, saavutettavissa ja tiedossa olevat tavoitteet edistivät myös suunnitelmallista työtä sijaishuollon arjessa. Sijaishuoltopaikan työntekijöiden hoitaessa nuoren asioita eteenpäin sosiaalityöntekijöiden tietoon silloin, kun nuori toivoi muutosta olemassa olevaan suunnitelmaan, koettiin tärkeänä asiana. Hyvänä asiana koettiin olevan joustava ja muutettavissa oleva suunnitelma, minkä myös Möller (2010, 18) on todennut olevan hyvän suunnitelman merkki.

”Noo kyllähän ne kuunteli ja sitte jos sulla oli jotaki toiveita et suunnitelmaa muuttaa että sillenko ei oo vielä palaveria niin et ne soitti sitte sinne valmiiksi kysy että onko mahdollista tehdä niin ja niin.”H2

Luottamuksellinen suhtautuminen sosiaalityöntekijään ja sijaishuoltopaikan työntekijään vaikuttivat positiivisesti suunnitelmallisen työn toteutumiseen. Tärkeää on saada

nuori työskentelyyn mukaan laadittujen suunnitelmien tavoitteiden saavuttamiseksi. Nuoren omalla suhtautumisella ja käyttäytymisellä on suuri merkitys suunnitelmallista työtä edistävänä tekijänä. Sijaishuoltoapaikan vaikutus on merkittävä miten nuori kokee voivansa asua ja kasvaa sijaishuoltoapaikassa. Sijaishuoltoapaikan käytännöt, työntekijät ja muut nuoret luovat sijaishuoltoapaikan olosuhteet. Yleisesti kodinomaisuutta painotetaan sijaishuoltoapaikkojen vahvuutena, mikä on työkokemukseni mukaan vaikeaa käytännössä toteuttaa. Nuorilla on sijaishuollossa asuessaan monenlaista problematiikkaa ja esimerkiksi tiukat sijaishuollon käytännöt ja nuoreen kohdistuvat rajoitustoimenpiteet rajoittavat sijaishuoltoapaikan mahdollisuutta toimia kodinomaisesti, vaikkakin ulkoiset puitteet voivat sitä olla.

Edistävien tekijöiden vastapainoksi etsin aineistosta suunnitelmallista työtä estäviä tekijöitä nuorten kokemana. Nuoret kokivat yhdeksi suunnitelmien tekemisen esteeksi hitaan prosessin harvojen tapaamisten vuoksi. Nuori saattoi kokea, ettei muutosta voi suunnitella, kun tapaamiset olivat sijaishuoltoapaikassa harvakseltaan ja nuoren toiveet eivät sen vuoksi olleet mahdollisia toteutua. Suunnitelmallisuuden esteenä on ollut myös nuoren oma sitoutumattomuus ja kapinointi. Nuori on voinut kapinoida vahvasti vallitsevaa tilannetta vastaan, niin että on kieltäytynyt osallistumasta palavereihin ja on myös kieltäytynyt toimimasta muiden suunnittelemalla tai päättämällä tavalla.

”No mulla alako kyrpimään se ku ylipäätänsäkkään pistettiin minnekkään laitokseen että siinä alako sitten niinkö porukoitten kans menemään välit kokoajan enemmän ja enemmän ja en sitten suostunu mihinkään mitä ne sanoo.”HI

”no en tunne kettään niistä ja eihän sitä nyt voi tolleen yhtäkkiä alakaa luottaan että muutenkaan ei luota kovin heleposti ihmisiin niinniin sitten että jos tulee heti tollanen ihminen joka yrittää alkaa utelemmaan koko ajan niinkö mun asioita ja mun elämää ja tälleen että ei se niinkö käyny mitenkään järkeen että mä voisin niinkö mitenkään luottaa niihin.”HI

Suunnitelmien laatimisen esteenä oli koettu myös olevan vaihtuvat työntekijät ja sitä myöten luottamuksen puute työntekijöihin. Vaihtuvuus oli vaikuttanut siten, ettei nuori ollut kyennyt kertomaan asioistaan työntekijälle ja asiat olivat jääneet polkemaan paikoilleen. Höjer ja Sjöblom (2011, 35) ovat nostaneet esiin, että sosiaalityö epäonnistuu usein luottamuksellisten yhteistyösuhteiden luomisessa työntekijöiden runsaan vaihtuvuuden vuoksi. Sijaishuoltoapaikan toiminnallinen arki ja ajan puute sekä vetäytyminen

omaan rauhaan olivat aiheuttaneet kokemuksen suunnittelemattomuudesta nuoren omis-
sa asioissa. Avun pyytäminen sijaishuoltopaikan aikuisilta oli ollut vaikeaa, koska nuo-
ren kokema viha oli kohdistunut sijaishuoltopaikan työntekijöihin.

8 Johtopäätökset ja pohdinta

Tutkimuksen yhtenä tavoitteena oli selvittää nuoren osallisuuden kokemuksia sijaishuollon aikana. Tutkimukseni aineisto oli kooltaan varsin pieni eikä yleistyksiä aineiston perusteella voida tehdä. Tämän tutkimuksen tuloksena näkyy, kuinka nuoren osallisuus omiin asioihin näyttäytyy usein näennäisenä ja ohuena kokemuksena. Nuori on osallistunut tilaisuuksiin, joissa päätöksiä tehdään, mutta ei ole tilanteessa kokenut tulensa kuulluksi eikä ole kokenut voineensa vaikuttaa omien asioidensa kulkuun. Nuorten tilanteet ovat usein haastavia sijaishuoltoon tullessa ja myös sijaishuollossa asumisen aikana, kuten osalla tämänkin tutkimuksen nuorilla. Näkemykset sijoituksen syistä ja lähtökohdista ovat olleet eriäviä eikä nuorille ollut selitetty sijoituksen syitä niin, että he olisivat ne ymmärtäneet. Osallisuuden tärkeä edistävä tekijä on löytää yhteinen ymmärrys alkutilanteesta. Yhteisen ymmärryksen löytämisessä on tärkeää, että nuori saa tietoa omista asioistaan, hän tulee kuulluksi sekä otetaan hänen mielipiteensä huomioon. Yhteisen ymmärryksen jälkeen on mahdollista yhdessä etsiä ja löytää ratkaisuvaihtoehtoja tilanteeseen. Osallisuuden rakentuessa vastavuoroisessa luottamuksellisessa suhteessa, on tärkeää, että nuoren tapaamisiin ja keskusteluihin käytetään riittävästi aikaa luottamuksellisen suhteen synnyttämiseksi. Luottamuksellisen suhteen syntyessä on mahdollisuus myös löytää yhteinen näkemys vallitsevasta tilanteesta ja löytää ratkaisuja asioiden purkamiseksi. Nuori tarvitsee aikaa ja nuorta aidon arvostavasti kohtaavaa aikuista.

Yleisen keskustelun aiheena on jo pitkään ollut sosiaalityöntekijöiden kiire ja aikapula sekä työntekijöiden suuri vaihtuvuus. Lastensuojelulaki velvoittaa lasten asioista vastaavaa sosiaalityöntekijää tapaamaan lasta tai nuorta riittävän usein. Lastensuojelulaissa ei ole kuitenkaan määritelty täsmällistä aikaa kuinka kauan tai kuinka usein tapaamisten tulee olla. Nuorten ja sosiaalityöntekijöiden tapaamiset eivät toteudu, kuten tässäkin tutkimuksessa on todettu. Nuorten mielipiteet jäävät usein kuulematta, mikä ei edistä nuorten osallisuutta lastensuojelussa. Tähän tutkimukseen osallistuneilla nuorilla oli eripituisia sijoituksia, pisimmillään kuusi vuotta, eivätkä nuoret muistaneet tavanneensa sosiaalityöntekijäänsä kahden kesken sijoituksen aikana. Nuorten ja sosiaalityöntekijöiden tapaamisten jäädessä toteutumatta, ei syynä varmaankaan ole sosiaalityöntekijän

tahto, vaan nimenomaan ajanpuute suurien asiakasmäärien vuoksi. Työntekijäkohtaisia asiakasmääriä tulisi rajoittaa, mikä voisi osaltaan tuoda ratkaisun nuorten kohtaamattomuuteen. Osallisuutta estävä tekijä on nuorten kokemuksena ollut työntekijöiden vaihtuvuus, jolloin nuori ei ole ehtinyt saavuttaa luottamuksellista suhdetta työntekijään eikä toisaalta ole uskaltanut enää luottamusta rakentaa uuteen työntekijään.

Sijaishuoltopaikkojen merkitys korostuu nuoren osallisuuden mahdollistajana toimiesseen nuorten viestinviejinä, ”tulkkeina”, sosiaalityöntekijöille ja vanhemmille. Sijaishuoltopaikoissa tulee kiinnittää huomiota niin ikään luottamuksellisten suhteiden luomiseen edistääkseen nuoren omaa osallisuutta omissa lastensuojeluasioissaan. Nuori voi luoda luottamuksellisia ja merkittäviä ihmissuhteita sijaishuollossa työskentelevien aikuisten kanssa, mikäli siihen luodaan mahdollisuus. Sijaishuoltopaikoissa tulisi myös kiinnittää huomiota osallisuutta lisäävien rakenteiden luomiseen ja ylläpitämiseen. Osallistuminen oman elinympäristön toiminnan kehittämiseen sitouttaa myös nuorta toimimaan sijaishuollon arjessa yhteisesti sovitulla tavalla. Nuorella tulisi olla tiedossa sijaishuollossa asuessaan omat oikeutensa sekä mahdollisuus olla yhteydessä vapaasti hänen oikeuksiaan ajavien toimijoiden kanssa. Osallisuutta estävä tekijä on nuorten kokemuksen mukaan tietoisuus omista oikeuksistaan sijaishuollossa asuessaan.

Tutkimukseen osallistuneilla nuorilla oli kaltoinkohtelun kokemuksia sijaishuollon aikana. Uhkailu, kiristäminen, vähättely ja eristäminen vaikuttavat olennaisesti nuoren osallisuuden rakentumiseen sijaishuollossa asuessaan. Luottamuksellisen ja vastavuoroisen yhteistyösuhteen ollessa osallisuuden edellytyksenä, eivät edellä mainitut asiat edistä osallisuutta nuoren asioissa. Tässäkin suhteessa on lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä avainasemassa nuoren edun valvojana. Kahdenkeskiset keskustelut sosiaalityöntekijän kanssa ja nuoren kuunteleminen antavat nuorelle mahdollisuuden tulla kuulluksi ja tehdä näkyväksi epäkohdat sijaishuoltopaikkojen arjessa ja käytännöissä. Sijaishuoltopaikoissa tehtävän työn tulisi olla läpinäkyvää ja avointa, mikä kestää työmenetelmien, työntekijöiden ja sijaishuoltopaikan käytäntöjen tarkastelun.

Osallisuus oman itsenäistymisen ja jälkihuollon suunnitteluun on tässä aineistossa ollut myöhään tapahtuvaa. Kun jälkihuollon suunnittelu aloitetaan myöhään, ei nuorella ole

mahdollisuutta rakentaa sijaishuollon jälkeistä elämää riittävän ajoissa ja sitoutua jälkihuoltotyöskentelyyn. Itsenäisessä elämässä tarvittavat taidot eivät ole hetkessä opittuja vaan sijaishuoltopaikoissa tulisi opettaa ja harjoittaa näitä taitoja jo varhaisessa sijaishuollon vaiheessa. Oman kokemukseni mukaan nuoret tulevat sijaishuoltoon usein olosuhteista, joissa nuori on joutunut ottamaan vastuuta hyvin varhaisessa vaiheessa asioista, jotka eivät nuorelle vielä kuulu. Toisaalta taas toisessa ääripäässä ovat nuoret, jotka eivät ole oppineet tekemään tavanomaisia kodinaskareita ja sijaishuollon aikana opetellaan perusasioita aina oman hygienian hoitamisesta lähtien. Sijaishuoltopaikkojen tulisi opastaa ja ohjata nuoria arkeen liittyvien asioiden hoitamiseen kunkin kehitys- ja ikätason mukaan. Nuoria tulisi motivoida omaan arjenhallintaan ja osallistaa nuorta perusarkeen, mikä edistää nuoren sitoutumista sijaishuollon arkeen. Pakottaminen toimintaan sen sijaan lisää nuoren kokemaan uhmaa ja vastustusta. Nämä seikat korostavat sijaishuoltopaikan ja siellä tehtävien hoito- ja kasvatussuunnitelmien merkitystä työväliseen nuoren osallisuuden lisäämiseksi. Itsenäistymiseen liittyvien taitojen hankkiminen voidaan kasvatusta ja hoitosuunnitelmassa nimetä ja avata hyvin tarkkaan ja yksityiskohtaisesti ja toteuttaa suunnitelmaa yhdessä nuoren kanssa.

Tässä tutkimuksessa nuoret toivat esiin kokemuksiaan siitä, kuinka heitä ei ole kuultu eikä heitä ole kuunneltu. Nuorten kokemuksia oli myös siitä, kuinka heidät ikään kuin ohitetaan. Nuoren kuuntelemisen sijaan kuunnellaan sijaishuoltopaikkojen työntekijöitä tai vanhempia ja nuoren näkemys omista asioista jää toissijaiseksi, mikä lisää nuoren uhmaa ja vaikuttaa nuoren käytökseen ja valintoihin. Oman kokemukseni mukaan tämä pitäne paikkaansa monen sijoitetun nuoren kohdalla. Kyse ei aina ole kuitenkaan siitä, että nuoria ei kuunnella tai kuulla vaan siitä, että nuori ei näe omaa tilannettaan samoin, kuin aikuiset. Aikuisten mielestä nuori voi vaarantaa omalla käyttäytymisellään kasvuaan ja kehitystään, jolloin aikuiset tekevät päätöksiä nuoren suojelemiseksi, mutta nuori ei näe asiaa samalla tavalla. Oma kokemukseni on, että nuoren mielipide asiasta voi myös muuttua iän myötä. Jälkihuollon jälkeen, nuoren lähestyessä noin 25 vuoden ikää, ajatus ja suhtautuminen sijaishuollon aikaisista tapahtumista muuttuu ja nuori ajatteleeikin aikuisten päätöksiä olleen tarpeen sen hetkessä tilanteessa. Tämä on noussut esiin monen nuoren kanssa keskustellessa sijaishuoltovuosien jälkeen sekä tähän tutkimukseen osallistuneiden nuorten puheissa. Se, mihin tulisi kiinnittää huomiota, on ajan käyttäminen nuoren asioista keskustelemiseen sijaishuollon aikana ja eri vaihtoehtojen pohittamiseen yhteisen näkemyksen löytämiseksi.

Tutkimukseni tavoitteena oli myös selvittää millä tavalla suunnitelmallinen sosiaalityö näyttäytyy nuorelle sijaishuollon aikana. Nuorten puheessa suunnitelmallisuus koettiin tärkeänä asiana, mutta siitä huolimatta sosiaalityön suunnitelmallisuus ei ole ollut tutkimukseen osallistuneille nuorille itselleen näkyvä työprosessi sijaishuollon aikana. Suunnitelmien laatiminen on näyttäytynyt merkityksettömänä silloin, kun nuori ei ole syystä tai toisesta itse sitoutunut suunnitelmien laatimiseen. Suunnitelmien laatiminen olisi vaatinut nuoren osallistumista yhteisiin tapaamisiin eri toimijoiden kanssa, yhteistä ymmärrystä lähtötilanteesta ja yhteistä tavoitteiden asettamista muutoksen aikaansaamiseksi. Suunnitelmallinen työ on ollut näkymättömässä roolissa myös silloin, kun nuori on kokenut tulleen väärinymmärretyksi, väärinkohdeksi ja väärin perustein sijoitetuksi. Molemmissa tilanteissa on suunnitelmallisen työn lähtökohta, tilannearvio, tehty nuorten kokemuksen mukaan väärin. Tilanteet ovat lastensuojelun kentällä usein haasteelliset jouduttaessa turvautumaan pakkotoimenpiteisiin, jolloin nuoren oma motivaatio ja yhteistyökyky voi olla heikkoa. Tilanteissa, jossa nuori on hyväksynyt lähtökohdat ja on yhteistyössä vanhempien ja viranomaisten kanssa, on nuori helpompi saada työskentelyyn mukaan. Tutkimus toi esiin sen, kuinka tärkeää on löytää alkutilanteesta yhteinen ymmärrys lähtökohdista suunnitelmallisen työn etenemiseksi. Yhteiseen ymmärrykseen tarvitaan kuuntelua, mielipiteiden huomioon ottamista, nuoren tietoisuutta omista asioistaan ja nuoren antaman tiedon arvostamista.

Nuoren ja sosiaalityöntekijän välinen yhteistyösuhde on näyttäytynyt tässä tutkimuksessa olevan tärkeä elementti. Luottamuksellisten suhteiden puuttuminen on selkeästi vaikuttanut negatiivisesti suunnitelmallisen työn toteuttamiseen. Luottamuksellisten suhteiden puuttumiseen on vaikuttanut työntekijöiden vaihtuvuus sekä nuorten ja sosiaalityöntekijöiden kohtaamattomuus. Luottamuksellinen suhde työntekijän ja nuoren välillä olisi voinut edistää yhteisen ymmärryksen saavuttamista lähtötilanteesta sekä auttanut yhteisten tavoitteiden löytämisessä ja asettamisessa. Erityisesti suhde sosiaalityöntekijään näyttäytyy merkityksellisenä siitä näkökulmasta, että nuori kokee sosiaalityöntekijän olevan se ihminen, joka voi vaikuttaa nuoren asioihin. Mikäli tilanne on, että sosiaalityöntekijän arvio ja päätökset nuoren asioissa perustuvat pitkälti vanhempien ja sijaishuoltopaikkojen työntekijöiden näkemyksien varaan, on nuori vaarassa jäädä ulkopuoliseksi omassa asiassaan. Sosiaalityöntekijän tulisi käyttää aikaa ja vaivaa nuoren mielipiteen selvittämiseksi saadakseen nuoren mukaan suunnitelmalliseen työskentelyyn.

Tässä tutkimuksessa ei sijaishuollossa tapahtuva suunnitelmallisuus näyttäytynyt asianmukaisena. Sijaishuoltopaikoissa laadittavien hoito- ja kasvatussuunnitelmien tulisi tukea ja konkretisoida sosiaalityöntekijän laatimaa asiakassuunnitelmaa. Hoito- ja kasvatussuunnitelmassa laaditut tavoitteet voivat olla hyvin pieniksi pilkottuja osatavoitteita, jotka ovat nuorelle hyvin konkreettisia ja saavutettavissa olevia. Näiden osatavoitteiden avulla voidaan nuori motivoida työskentelyyn mukaan mahdollistamalla pienet onnistumisen kokemukset etenemisestä. Mikäli tavoitteeksi on asetettu suuria kokonaisuuksia, kuten esimerkiksi peruskoulun loppuun saattaminen, voi se olla nuorelle liian suuri yksittäinen tavoite. Nuori ei näe hänellä olevan mahdollisuutta saavuttaa tavoitetta ja menettää motivaation yhteistyöhön. Tämän aineiston poikkeuksena oli nuori, jolle oli laadittu asianmukainen hoito- ja kasvatussuunnitelma sijaishuollossa, joka oli myös vaikuttanut sijaishuollon sisältöön ja nuori oli myös kokenut saaneensa kaikki tarvittavat eväät itsenäiseen elämään sijaishuollon aikana. Nuoren kokemus sijaishuollon aikaisesta työskentelystä oli positiivinen ja hän oli kokenut suunnitelmallisuudesta olleen hyötyä. Sijaishuoltopaikan valinnalla on tämän aineiston perusteella valtava merkitys nuoren elämässä. Sijaishuoltopaikkoja on erilaisia riippuen nuoren tarpeista. Tästä huolimatta jokaisella sijaishuoltopaikalla on vastuu huolehtia lapsen tai nuoren huollosta ja kasvatuksesta. Hoito- ja kasvatussuunnitelmat ovat työvälineitä, joiden avulla suunnitelmallinen työ tehdään näkyväksi nuoren arjessa. Sijoittajakunnan tehtävä on valvoa sijaishuollon toteutumista lapsen tai nuoren edun mukaisesti. Lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä on se henkilö, jonka tulisi kuulla lasta tai nuorta henkilökohtaisesti varmistaakseen lapsen tai nuoren hyvinvointi myös sijaishuollon aikana.

Tämän tutkimuksen kaikilla nuorilla ei ole juuri ollut mahdollisuutta itsenäistymisen ja jälkihuollon suunnitteluun riittävän varhain. Jälkihuoltosuunnitelma on laadittu itsenäistymisen kynnyksellä, liittyen lähinnä asunnon hankintaan ja asumiseen liittyviin käytännön asioihin. Sijaishuoltopaikkojen antamat eväät itsenäiseen elämään ovat olleet heikot yhtä poikkeusta lukuun ottamatta, tosin asiaan on vaikuttanut myös nuoren oma halukkuus ja motivaatio ottaa tarjottua tukea vastaan. Tutkimus vahvisti omaa käsitystäni myöhään käynnistetyistä jälkihuollon suunnittelusta. Tavoitteenani oli myös selvittää vaikuttavatko nuorten vallitsevat olosuhteet itsenäistymisen ja jälkihuollon suunnitteluun. Nuoren elämäntilanteen ollessa vaikea, ei se mahdollista myöskään itsenäistymisen ja jälkihuollon suunnittelua. Tosin nuoren vaikeassa tilanteessa ei muutenkaan suunnitelmien laatiminen ole ollut mahdollista nuoren tilanteessa. Oman työkokemuk-

seni mukaan jälkihuollon suunnitteluun on hyvä ottaa riittävän ajoissa mukaan jälkihuoltoa toteuttava työntekijä luottamuksellisen suhteen luomiseksi ja jälkihuoltotyön edistämiseksi.

Lisäksi nostan tutkimuksestani esiin suunnitelmallisen ja osallisuuden välisen suhteen. Suunnitelmallinen työ mahdollistuu osallisuuden avulla. Nuoren osallistuessa suunnitelmien laatimiseen, kokee nuori voivansa vaikuttaa omiin asioihinsa. Vaikuttamisen kokemus edesauttaa sitoutumista suunnitelmallisen työn vaiheeseen ja yhdessä työskentely mahdollistuu tavoitteiden saavuttamiseksi. Mikäli nuoren osallisuus ei syystä tai toisesta toteudu, ei suunnitelmallinen sosiaalityö edisty. Nuori voi passivoitua ja vetäytyä yhteistyöstä. Osallistuminen suunnitelmien arviointiin säännöllisesti edesauttaa suunnitelmallisen työskentelyn etenemistä. Nuori on sijaishuollossa suunnitelmallisen työn keskeisin henkilö ja on tärkeää saada hänet motivoitua mukaan asettamaan tavoitteita, toteuttamaan ja arvioimaan niitä. Haastavaa on saada nuoret osallistumaan silloin, kun elämäntilanne on hankala ja uhma aikuisia kohtaan jo syntynyt. Suunnitelmallisen työotteen näyttäytyessä ohuelta ei toteudu myöskään nuoren osallisuus omiin asioihin. Osallisuudelle ei löydy tilaa eikä paikkaa vaan nuori ikään kuin odottaa sijoituksen loppua täysi-ikäisyyden myötä.

Lähteet

- Araneva, Mirjam 2010: Lapsen asema ja edunvalvojan rooli lastensuojeluasiassa. Teoksessa Marjomaa, Paula & Laakso, Milja (toim.): Lastensuojelun edunvalvonta – lapsen oikeus osallisuuteen häntä koskevassa päätöksenteossa. Pelastakaa Lapset ry:n julkaisusarja nro 15. Helsinki.
- Bardy, Marjatta 2009: Lapsuus, aikuisuus ja yhteiskunta. Teoksessa Bardy, Marjatta (toim.): Lastensuojelun ytimissä. Yliopistopaino Oy. Helsinki. 16–39.
- Bardy, Marjatta & Heino Tarja 2013: Katsaus lastensuojelun toimintaympäristöihin: paniikista toivoon ja näköalat auki. Teoksessa Bardy, Marjatta (toim.): Lastensuojelun ytimissä. 4. uudistettu painos. 1. painos 2009. Juvenes Print. Tampere, 13–42.
- Buckley, Helen & Carr, Nicola & Whelan, Sadhbh 2011: ”Like walking on eggshells”: service user views and expectations of the the child protection system. *Child and family Social Work* 16, 101–110.
- Dunderfelt, Tony 2011: Elämäkaaripsykologia. WSOYpro. Helsinki. 14.-15.painos.
- Fox Harding, Lorraine 1991: Perspectives in child care policy. Longman Group. United States of America.
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha 1996: Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Lapin yliopistopaino. Rovaniemi.
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha 1998: Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Vastapaino. Tampere.
- Erhola, Marina & Kovasin, Merja & Mikkola, Merja & Nuorteva, Leena & Rintanen Hannu 2015: Valtakunnallinen sosiaali- ja terveydenhuollon laitospaikaselvitys. Terveyden ja hyvinvointilaitos raportti 8/2015. Juvenes Print. Tampere.
- Hart, Roger 1992: Children’s participation: From tokenism to citizenship. Innocent essays No.4. UNISEF International Child Development Centre. Florence.
- Heino, Tarja & Johnson, Marianne 2010: Huostassa olleet lapset nuorina aikuisina. Teoksessa Hämäläinen, Ulla & kangas, Olli (toim.): Perhepiirissä. Kelan tutkimusosasto. Helsinki.
- Heino, Tarja 2014: Lastensuojelun jälkihuolto pohjoismaisen tutkimuksen aiheena. <http://docplayer.fi/18926633-Lastensuojelun-jalkihuolto-pohjoismaisen-tutkimuksen-aiheena.html>. Viitattu 9.12.2016.
- Helavirta, Susanna & Laakso, Riitta & Pösö, Tarja 2014: Huostaanoton kuva suomalaisen tutkimuksen valossa. *Janus* 22 (3), 288–298.
- Hipp, Tiia & Pukkio, Saana 2016: Nuorten osallisuus ja kokemustieto jälkihuollon kehittämistä. Teoksessa Hipp, Tiia & Pukkio, Saana (toim.): Mikä jälki jää? Opas lastensuojelun jälkihuoltotyöhön. Lastensuojelun keskusliitto. Helsinki. 102–117.

- Hirsjärvi, Sirkka & Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula 2004: Tutki ja kirjoita. Tammi. Helsinki. 10. uudistettu painos. 1. Painos 1997.
- Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena 2008: Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Gaudeamus. Helsinki.
- Hestbæk, Anne-Dorthe & Skivenes, Marit & Pösö, Tarja 2014: Child protection systems within the Danish, Finnish and Norwegian welfare states—time for a child centric approach?. *European Journal of Social Work* 17 (4), 475–490.
- Hotari, Kaisa-Elina 2007: Kuulluksi tuleminen lastensuojelussa nuorten kertomana. Pro gradu -tutkielma. Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos. Tampereen yliopisto.
- Hotari, Kaisa-Elina & Oranen, Mikko & Pösö, Tarja 2013: Lapset lastensuojelun osallisina. Teoksessa Bardy, Marjatta (toim.): Lastensuojelun ytimissä. 4. uudistettu painos. 1. painos 2009. Juvenes Print. Tampere, 149–164.
- Höjer, Ingrid & Sjöblom, Yvonne 2011: Procedure when young people leave care—Views of 111 Swedish social services managers. *Children and Youth Services Review* 33 (12), 2452–2460.
- Höjer, Ingrid & Sjöblom, Yvonne 2011: Att stå på egna ben – om övergången från samhällsvård till vuxenliv. *Socialvetenskaplig tidskrift* 1. 24–41.
- Juhila, Kirsi 2008: Aikuisten parissa tehtävän sosiaalityön areenat. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (toim.): Sosiaalityö aikuisten parissa. Vastapaino. Tampere.
- Kananoja, Aulikki 2010: Sosiaalityön käsikirja. Toimittaneet Kananoja, Aulikki & Lähteinen, Martti & Marjamäki, Pirjo. Tietosanoma, Tallinna 2010.
- Kestilä, Laura & Väisänen, Antti & Paananen, Reija & Heino, Tarja & Gissler, Mika 2012: Kodin ulkopuolelle sijoitetut nuorina aikuisina. rekisteripohjainen seurantatutkimus Suomessa vuonna 1987 syntyneistä. *Yhteiskuntapolitiikka* 77 (6), 599–620.
- Känkänen, Päivi 2006: Taidelähtöiset työmenetelmät lastensuojelussa. Teoksessa Forsberg, Hannele & Ritala-Koskinen, Aino & Törrönen, Maritta: Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia. PS-kustannus. Juva. 129–148.
- Känkänen, Päivi 2009: Siirtymät sijaishuollossa – hetkiä ja ikuisuuksia. Teoksessa Bardy, Marjatta (toim.): Lastensuojelun ytimissä. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Helsinki.
- Laaksonen, Maarit & Kääriäinen, Aino & Penttilä, Marja & Tapola-Haapala, Maria & Sahala, Heli & Kärki, Jarmo & Jäppinen, Anu 2011: Asiakastyön dokumentointi sosiaalihuollossa. Opastusta asiakastiedon käyttöön ja kirjaamiseen. Juvenes Print. Tampere.
- Laine, Timo 2015: Miten kokemusta voidaan tutkia? Fenomenologinen näkökulma. Teoksessa Valli, Raine & Aaltola, Juhani (toim.): Ikkunoita tutkimusmenetelmiin 2. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin läh-

tökohtiin ja analyysimenetelmiin. PS-kustannus. Juva. 4., uudistettu painos. 1. Painos 2001.

- Laki lapsiasiavaltuutetusta. 21.12.2004/1221.
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2004/20041221>. Viitattu 27.12.2016.
- Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta. 8.4.1983/361.
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1983/19830361>. Viitattu 9.12.2016.
- Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista. 22.9.2000/812.
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2000/20000812#L2P10>. Viitattu 4.6.2016.
- Lansdown, Gerison 2010: The realisation of children`s participation rights. Teoksessa Percy-Smith, Barry & Thomas, Nigel (toim.): A Handbook of Children and Young People`s Participation. Perspectives from theory and practice. Routledge. Great Britain.
- Lastensuojelulaki. 13.4.2007/417.
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=lastensuojelulaki>. Viitattu 4.6.2016.
- Lapsiasiavaltuutettu 2012: ”Suojele unelmia, vaali toivoa” Nuorten suositukset lastensuojelun ja sijaishuollon laadun kehittämiseksi. Toimittaneet Pipsa Vario & Johanna Barkman & Johanna Kiili & Marko Nikkanen & Mikko Oranen & Jaana Tervo. Lapsiasiavaltuutetun toimiston julkaisuja 2012:6. Jyväskylä.
- Lapsiasiavaltuutettu 2014: Lapsiasiavaltuutetun strategia 2014-2019: Lapsiystävälliseen Suomeen. <http://lapsiasia.ssthosting.fi/wp-content/uploads/2014/12/Strategia1.pdf>. Viitattu 4.9.2016.
- Lapsiasiavaltuutettu 2015: Lapsiasiavaltuutetun toimintasuunnitelma ja talousarvio vuodelle 2016. <http://lapsiasia.fi/wp-content/uploads/2016/01/TosuTae2016.pdf>. Viitattu 4.9.2016.
- Lämsä, Anna-Liisa 2009: Tuhat tarinaa lasten ja nuorten syrjäytymisestä. Lasten ja nuorten syrjäytyminen sosiaalihuollon asiakirjojen valossa. Oulun yliopisto. Oulu.
- Malone, Karen & Hartung, Catherine 2010: Challenges of participatory practice with children. Teoksessa Percy-Smith, Barry & Thomas, Nigel (toim.): A Handbook of Children and Young People`s Participation. Perspectives from theory and practice. Routledge. Great Britain.
- Muukkonen, Tiina 2008: Suunnitelmallisen sosiaalityön prosessi. Teoksessa Muukkonen, Tiina (toim.): Suunnitelmallinen sosiaalityö lapsen kanssa. Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus SOCCAn ja Heikki Waris -instituutin julkaisusarja nro 17.
- Muukkonen, Tiina 2013: Lapsen kohtaamis- ja prosessiosallisuus. Teoksessa Bardy, Marjatta (toim.): Lastensuojelun ytimissä. 4. uudistettu painos. 1. painos 2009. Juvenes Print. Tampere, 165–175.
- Möller, Sointu 2004: Sattumista suunnitelmallisuuteen. Lapsen elämäntilanteen kartointus lastensuojelussa. Pesäpuun opas- ja käsikirjat 1/2004. Jyväskylä.

- Nivala, Elina 2010: Lapsen oikeudet osallisuuden perustana. Teoksessa Tanskanen, Ilo-
na & Timonen-Kallio, Eeva (toim.): Lasten ja nuorten osallisuuden tukemi-
nen lastensuojelutyössä. Turun ammattikorkeakoulun oppimateriaaleja 51.
Juvenes Print Oy. Turku.
- Nurmi, Jan-Erik & Ahonen, Timo & Lyytinen, Heikki & Lyytinen, Paula & Pulkkinen,
Lea & Ruoppila, Isto 2014: Ihmisen psykologinen kehitys. PS-kustannus.
Jyväskylä.
- Ojaniemi, Pekka & Rantajärvi, Kaisa-Maria 2010: Alkuarvioinnista suunnitelmalliseen
lastensuojelun sosiaalityöhön. Teoksessa Laitinen, Merja & Pohjola, Anneli
(toim.): Asiakkuus sosiaalityössä. Gaudeamus. Helsinki. 219–244.
- Opetus- ja kulttuuriministeriö, 2011. Lasten ja nuorten osallistuminen päätöksentekoon
Suomessa. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisu 2011:27.
http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2011/liitteet/OKM_27.pdf?lang=fi. Viitattu 6.11.2016.
- Oranen, Mikko 2008: Mitä mieltä? Mitä mieltä! Lasten osallisuus lastensuojelun kehittä-
misessä. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen Lastensuojelun kehittämishjel-
man osaraportti. Ensi- ja turvakotien liitto ry. Helsinki.
- Payne, Malcolm 2005: Modern social work theory. 3rd edition. Palgrave Macmillan.
Great Britain. 1. painos 1991.
- Pekkarinen, Elina 2011: Lastensuojelun tieto ja tutkimus – Asiantuntijoiden näkökulma.
Nuorisotutkimusverkosto, verkkojulkaisu 51. Helsinki.
<http://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/julkaisuja/lastensuojeluntieto.pdf>
f. Viitattu 01.09.2016.
- Perttula, Juha 2005: Kokemus ja kokemuksen tutkimus: Fenomenologisen erityistieteen
tieteenteoria. Teoksessa Perttula, Juha & Latomaa, Timo
(toim.): Kokemuksen tutkimus. Merkitys – tulkinta – ymmärtäminen. Dialo-
gia. Tartu. 115–162.
- Pohjola, Anneli 2003: Tutkijan eettiset sitoumukset. Teoksessa Pohjola, Anneli (toim.):
Eettisesti kestävä sosiaalityö. Lapin Yliopistopaino. Rovaniemi.
- Pohjola, Anneli 2010: Asiakas sosiaalityön subjektina. Teoksessa Laitinen, Merja &
Pohjola, Anneli (toim.): Asiakkuus sosiaalityössä. Gaudeamus. Helsinki.
19-74.
- Päkkilä, Hanna 2008: Lähtökohtana lapsen etu ja lapsilähtöisyys. Teoksessa Huotari,
Kari & Hurtig, Johanna (toim.): Sosiaalityötä monitoroimassa. Palmenia.
Helsinki. 161–174.
- Pölkki, Pirjo & Vornanen, Riitta & Pursiainen, Merja & Riikonen, Marjo 2012: Chil-
dren's Participation in Child-protection Processes as Experienced by Foster
Children and Social Workers. *Child Care in Practice*, 18:2, 107–125.
- Pösö, Tarja 2011: Combatting Child Abuse in Finland: From Family to Child-Centered
Orientation. Teoksessa Gilbert, Neil & Parton, Nigel & Skivenes, Marit

- (toim.): Child protection systems. International Trends and Orientations. Oxford University Press. United States of America. 112–130.
- Rantasalmi, Soile 2008: Aikuissosiaalityön suunnitelmallisuus – kehittämistyön suunta-
viivoja. Teoksessa Huotari, Kari & Hurtig, Johanna (toim.): Sosiaalityötä
monitoroimassa. Palmenia. Helsinki. 13–24.
- Reinikainen, Sarianna 2009: Nuorisokodista maailmalle. Kokemuksia nuorisokodissa
elämisestä ja aikuisiässä selviytymisestä. Yliopistopaino. Helsinki.
- Ristikari, Tiina & Törmäkangas, Liisa & Lappi, Aino & Haapakorva, Pasi & Kiilakoski,
Tomi & Merikukka, Marko & Hautakoski, Ari & Pekkarinen, Elina & Giss-
ler, Mika 2016: Suomi nuorten kasvu ympäristönä. 25 vuoden seuranta
vuonna 1987 Suomessa syntyneistä nuorista aikuisista. Terveiden ja hyvin-
voinnin laitos. Juvenes Print. Tampere.
http://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/julkaisuja/suomi_nuorten_kasvu_ymparistona.pdf. Viitattu 10.9.2016.
- Räty, Tapio 2015: Lastensuojelulaki – käytäntö ja soveltaminen. Edita Publishing. Por-
voo. 3. uudistettu painos. 1. painos 2010.
- Saarikallio-Torp, Miia & Heino, Tarja & Hiilamo, Heikki & Hytti, Helka & Rajavaara,
Marketta 2010: Lapset huostassa, vanhemmat ahdingossa. Teoksessa Hämäläinen,
Ulla & Kangas, Olli (toim.): Perhepiirissä. Kelan tutkimusosasto.
Helsinki, 236–264.
- Saastamoinen, Kati 2010: Lapsen asema sijaishuollossa. Käsikirja arjen toimintaan.
Edita Publishing Oy. Helsinki.
- Shier, Harry 2001: Pathways to Participation: Openings, Opportunities and Obligations.
Children & Society 15, 107–117.
- Sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontavirasto 2013: Ohje viranomaisille.
https://www.valvira.fi/documents/14444/50159/Lapsen_huollon_jatkuvuuden_turvaaminen.pdf. Viitattu 19.11.2015.
- Sosiaali- ja terveysministeriö 2013: Toimiva Lastensuojelu- Selvitysryhmän loppura-
portti. Helsinki.
- Sosiaali- ja terveysministeriö 2014: Toimiva lastensuojelu – toteuttamissuunnitelma
vuosille 2014-2019. Helsinki.
http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/116168/URN_ISBN_978-952-00-3496-2.pdf?sequence=1. Viitattu 16.11.2015.
- Stein, Mike 2014: Young people`s Transitions from Care to Adulthood in European and
Postcommunist Eastern European and Central Asian Societies. Australian
Social Work 67 (1). 24–38.
- Suomen perustuslaki 11.6.1999/731.
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731>. Viitattu 9.12.2016.
- Terveiden ja hyvinvoinnin laitos 2015: Lastensuojelu 2014. Tilastoraportti. Helsinki.
http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/129537/Tr25_15_korjattu.pdf?sequence=4. Viitattu 9.12.2016.

- Törrönen, Maritta & Vauhkonen, Teemu 2012: Itsenäistyminen elämänvaiheena- osallistava vertaistutkimus sijaishuollosta itsenäistyvien nuorten hyvinvoinnista. SOS-Lapsikylä ry. Forssa.
- Thomas, Nigel 2000: Children, Family and the State: Decision Making and Child Participation. Palgrave Macmillan.
- Tiittula Liisa & Ruusuvuori Johanna 2005: Johdanto. Teoksessa Ruusuvuori, Johanna & Tiittula, Liisa (toim.): Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Vastapaino. Jyväskylä. 9–21.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi Anneli 2009: Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Tammi. Jyväskylä.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi Anneli 2013: Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Tammi. Jyväskylä. 11. painos.
- Unicef, Child poverty in perspective: An overview of child well-being in rich countries, Innocenti Report Card 7, 2007 UNICEF Innocenti Research Centre, Florence. http://www.unicef-irc.org/publications/pdf/rc7_eng.pdf. Viitattu 3.9.2016.
- Valtioneuvoston asetus lapsiasiavaltuutetusta. 274/2005. <http://www.finlex.fi/fi/laki/smur/2005/20050274>. Viitattu 27.12.2016.
- Valtiontalouden tarkastusviraston tarkastuskertomukset 6/2012: Tuloksellisuustarkastuskertomus Lastensuojelu. Helsinki. http://www.vtv.fi/files/3161/06_2012_lastensuojelu_netti.pdf. Viitattu 16.11.2015.
- Virtanen, Juha 2006: Fenomenologia laadullisen tutkimuksen lähtökohtana. Teoksessa Metsämuuronen, Jari (toim.): Laadullisen tutkimuksen käsikirja. Gummerus. Jyväskylä, 16—77.
- Vis, Svein Arild & Strandbu, Astrid & Holtan, Amy & Thomas, Nigel (2011) Participation and health – a research review of child participation in planning and decision-making. Child and Family Social Work 16, 325–335.
- YK:n lasten oikeuksien sopimus.

Liitteet

Liite 1

Teemahaastattelurunko

Taustatiedot:

- Sukupuoli, ikä
- Minkä ikäisenä on sijoitettu
- Sijoituksen muoto ja kesto
- Mikä elämäntilanne on nyt; koulu, työ, asuminen jne.

Suunnitelmallinen sosiaalityö:

Millaisena suunnitelmallinen sosiaalityö on näyttäytynyt nuorelle tämän itsenäistymisprosessin aikana?

- Millaisiin suunnitelmien tekemiseen olet osallistunut; asiakassuunnitelma, hoito- ja kasvatussuunnitelma, jälkihuollon suunnitelma (missä vaiheessa)
- Onko suunnitelmat tehty yhdessä vai kohdistettu sinulle
- Kenen kanssa olet tehnyt suunnitelmia, missä
- Millaisia itsenäistymiseen liittyviä asioita/tavoitteita olet voinut suunnitella/asettaa
- Oletko saanut tehty suunnitelmat kirjallisina
- Ovatko asetetut tavoitteet olleet tiedossasi, tiedätkö mitä sinulta odotettiin niiden toteutumiseksi
- Onko suunnitelmia päivitetty säännöllisesti, tarpeeksi usein
- Oletko osallistunut suunnitelmien arviointiin, miten ne ovat toteutuneet
- Ovatko suunnitelmat tukeneet itsenäistymistäsi omasta mielestäsi
- Mitkä asiat koet olleen merkityksellisiä suunnitelmien laadinnassa

Osallisuus:

Miten nuori on kokenut oman osallisuutensa sijoituksen aikana itsenäistymisen ja jälkihuollon suunnittelussa?

- Oletko ollut tietoinen sijoituksen syistä ja sijoituksen tavoitteista, onko sinulle kerrottu omaan asiaan liittyvistä vaihtoehdoista ja niiden vaikutuksista

- Oletko osallistunut sinua koskeviin tapaamisiin, kuka on ajanut asiaasi, ketä on ollut läsnä, missä
- Onko mielipidettäsi kuunneltu, onko kannustettu kertomaan oma mielipide, onko ollut mahdollisuus olla ilmaisematta mielipidettä, kuka on kuullut
- Oletko kokenut, että mielipiteesi ovat vaikuttaneet tehtyihin päätöksiin, millä tavoin
- Koetko, että mielipiteesi on otettu vakavasti, onko sinua tuettu mielipiteissäsi
- Millaisiin asioihin koet voineesi vaikuttaa, koulu, paikkakunta, itsenäistymiseen liittyvät asiat
- Oletko kokenut, että lähiverkoston on otettu mukaan riittävästi, onko heitä tuettu aktiivisesti olemaan mukana
- Oletko kokenut, että sinua on tuettu lähiverkoston rakentamiseen/ylläpitämiseen
- Mitkä asiat mielestäsi edistivät tai estivät osallisuutta/osallistumista (elämäntilanne, oma käyttäytyminen, paikka, muut osallistujat, luottamus, vuorovaikutus)